

Shelley és Ackermann Prometheusa.

1822. jul. 8-án indult el Leghorn-ból (Genua közelében) Lericibe egy sajka. Rekkenő nap volt. Hat óra tájt szörnyű vihar tört ki. A felkorbácsolt hullámokon hánykódó csólnak, melynek Don Juan nevet adott a készítettője, elmerült. A csólnak egyik evezője egy lángeszű költő, egy az élet hullámainál sokat hányt-vetett bolygó Hollandi-féle rajongó költő: Shelley volt. Úszni nem tudott, de ha tud vala, akkor is az lesz sorsa, mi társának, meghitt barátjának: Williams-nak és az evező-gyermeknek: Viviennek: a hullámokba vész... A hullákat sok keresés után fogták ki Trelawny-nál; a régi görög szokás szerint megégették a parton, augusztus 15-én és 16-án. Most a költő hamvai Rómában pihennek a protestans temetőben. Shelley holttestének e rövid története jelképezi életét. Sok hányódás, boldogtalan házasság, ennek felbontása, az őt rajongásig szerető első neijének öngyilkossága, gyermekeinek apósa, Westbrook által, tőle, mint atheistától, erkölcsileg romlott egyéntől való kikövetelése és az angol egyház oltalma alá helyezése, új nősülése, beteges izgatottsága, egy előkelő szellemes körben az életnek, mint csupa költészetnek élvezése, a legfenköltebb gondolatvilágban a legszentebb eszményekért hevülő nemes szív csalódásai után elpihenni az imádott természet hatalmas keblén: az oceanban, beleolvadni a természetet átható szellembe: istenülni az istenül tisztelt mindenható természetbe. Oh a végzet felette nagy költő! A katasztrófát jobban nem találja ki senki. A költő csak halvány másolatát adja a Nemesis sorsintéző eljárásának. És megégve... ki elégett még életében a szív lángoló tüzeiben... Pihen a protestans temetőben a cor cordium, mint Byron nevezé és sirirata megörökíté, pihen annak hamva, ki a montverti Chartreuse-ben a látogatók albumába e szavakat jegyzé görögül:

„philanthrop, demokrata és atheista vagyok“,
 ἐμὴ φιλάπθρωπος δημιωκρατικός τ' ἄθεος τε.

Hogy e jellegében van jellemző, az bizonyos. Legkövetkezetesebb alkotása a Prometheus, melyet életrajzírója, Rossetti méltán tart legnagyobb szabású művének ama csupán szeszélyes hangulatában oda vetett sor értelmét: írójának élet-világnézetét világítja meg; de az atheista jelzöt talán nagy barátja, Byron hatása alatt írhatá, mert nemhogy atheista volna, hanem épen pantheista. Ne úzzünk játékot a szavakkal: kövessünk inductiv utat, taglaljuk a Prometheus Unbound (Felszabadított Prometheus) cz. költeményt, melyet költői munkásságának legtermékenyebb korában, 1818—1819-ben írt a 26—27 éves ifjú költő.

A tárgy önként kínálkozott. A társadalmi és politikai forradalmár, a republikánus angol, ki Byronnal együtt oda hagyja az előítéletek, a szokások klasszikus földjét, Old John tipikus népét, ki a gyűlölt Napoleon bukása után is e nyilatkozatot teszi:

Most látom én, hogy te s hazád a porba,
Van az erénynek bőszebb ellene
Mint az Erőszak és Csalás: s ez a
Szokás, s a hit, mely vérbe gázol,
Ez az Idő valódi szörnyszülőtte . . .

(„Egy republikánus érzelmei Bonaparte bukása felett“ cz. költeményében.)

a költő a mély jelképies értelemmel mintegy hivatató Prometheus mondát ellenállhatatlan kedvvel ragadta meg, hogy beleöntse lelke aspiratióját, a jelen világ sújtó elítélését és a jobb jövő megsemmisíthetlen reményét . . .

Shelley kezében a Prometheus monda bölcselmi megoldást talál. Míg Göthe és Byron még megmaradnak a titáni alak klasszikus légkörében; Quinet a hit és kétely tusáját tünteté föl a Prometheus-ban. Minden szívnek megvan a maga Kaukazusa; higgyünk és reméljünk: a szív a hit és remény segítségével összetöri lánczait, melyek a földi léthez: a mulandó világhoz bilincselik és legyőzi a szív emésztő keselyét: a kételyt. Prometheus az új isten, kinek fenyegető hatalmától rettegett Zeus: Jézus a Megváltó oldatja föl bilincseiből Mihály és Raphael arkangyalok által . . . A sokat szenvedett Prometheus még akkor is a kétely kísérteteivel küzd keblében és fohászra buzdulva esdekel:

„Kelj föl a sirból, kelj föl oh Remény,
Hitetlenségből kelj ki oh nagy Isten!”

a költő a keresztyénség megújulására útal. Shelley költeménye a hit légköréből a természet- és embervilág drámai küzdelmébe visz bele: a politikai és társadalmi megújulás, sőt tovább megy: a természet és ember teljes megújulása tölti be rajongó lelkét és ez eszményi magaslatról mutatja be a világot: ez eszményi magaslat a Prometheus valódi Kaukázusa. De lássuk a költemény meséjét.

Oh, ha az elmondható volna, ha a phantastikus alakok: a Föld, a Hold, az órák, az emberi elme szellemei, a Viszhangok, a Jupiter árnya és Demogorgon drámai cselekvény mozgatói lehetnének; az Oozeán és három leánya, Mercurius, Hercules és Jupiter szintén elveszték teljesen mythikus vonásaikat: teljesen szellemi Valók: a bölcselmi költészet tipikus alakjaivá, a transcendentalis világ kifejezőivé válnak. Kisértsük meg a költő eszmemenetét követni.

Prometheus az indiai Kaukasusra szegezve függ egy örvény felett. Két Okeanida Panthea és Jone ülnek lábainál. Prometheus e meghitt társaságban megszólal. Három ezer év szenvedéséről beszél,¹⁾ mely meg nem törte és míg Jupiter a földet leigázta és a tört szivek hekatombáiban gyönyörködik, őt azért urává tette saját fájdalomának és a bosszúnak. Megrázó erővel mondja:

„A szárny-szeggelt és mászva járó óra“
Leránt majd tégedet te bösz király,
Hogy megcsókold majd lábam nyomdokát,
Mely hitvány rabként eltiporni fog.

De ép a szárnyaszegett óra lomha járása csak fokozza gyötrelmét, kinjait. És hangzik a feljajdulás ismételt refraineekben:

Oh jaj nekem, kínzásra kín, örökre!
A szenvedés megtisztá keblét a gyűlölettől.
„Csak fájdalom
Beszél belőlem, szívem nem gyűlöl,
A szenvedés bölcsésé tevé...“

¹⁾ Shelley a Cicero Tusc. disp. II., 10. a következő passusára gondolhatott:
Atque haec vetusta saeclis glomerata horridis,
Luctifica cladis nostro infixata est corporis.

Az Aiskhylos elvesztett darabja: A Felszabadult Prometheus visszhangzik e passusban, mint Patin gyanítja.

csak szánja Jupitert, kit védtelenül fog a bukás az égből letaszítani. Szeretné átkát visszavonni és felhívja a hegyeket, forrásokot, levegőt, forgószeleket, a Földet, hogy ismételjek az átkot. Erőtéljes parallelismussal, mely Shelley költészetének egyik legszebb vonása, mély zenei hangok symphoniája teszi művét, mondják el sorban az egykori tanuk a megrendítő hatást, melyet ez átok tett. E hatás jellemzésére elég felhoznom a Forgó szelek választát:

És romokról álmadozva,
Barlangokba kóborolva
Elhallgatunk, megdöbbenünk. —
Hallgatni bár pokol nekünk.

Még a Föld is azt mondja:

A barlangok nyelvetlen szája is
Kiáltá: Oh nyomor! a siket Égbolt
Kiáltá: Oh nyomor! az oczean
Bibor hulláma a partokra csapva
Süvöltő szélnek zugta: Oh nyomor!
S a sápadt népek ezt viszhangozák.

De azért mégsem mondják ki az átkot.

Nem, nem — mondja a Föld —
Te halhatatlan, azt nem hallhatod,
A ki nem érted a Halálnak nyelvét.

E szóra a föld elhalványult arczezal tekintett bele a körülötte forgó csillagok tükörébe . . . aszály, ragály, dögvész dulta föl keblén a tenyészetet, virágzó városok romjait bűzös mocsárok boríták. Igen, — mondja a Föld — ő hallotta az átkot és ennek varázsát őrzik a tengerek, folyók, hegyek, barlangok, szelek; őrzik, mint szent kincset.

„Mi e szavakra
Titkos öröm- s reménnyel gondolunk,
De mégse merjük ám kimondani.“

A Föld így nyilatkozik:

Két világ van: az élők és a halottak világa. Ez utóbbi világ mélységeiben lagnak alaktalanságok és életre vágyó alakok, az emberek álmai, a hit által teremtett, a szeretet által sovárgott álomképek. A halál mindent egyesít. E világból idézze fel Prometheus akár Jupiter árnyát, akár a Demogorgont: e rettentő sötétséget.

Mondja ki valamelyik az átkot, mert mindannyian emlékeznek arra: Prometheus felidézi Jupiter árnyát. Bámulatos képzelő erő a Shelley-jé. Pantheistikus felfogása lelkének transcendentális álomélete mintegy ellentéte a valódi költői képzelemnek, melynek első és fő jellemvonása a plasticitás: az eszmék alakban látása. De mystikus kapocs fűzi a pantheistát a természethez. Mintha csak az ind eposzok természetéletébe vesznénk bele, mintha csak Heine Romantikus iskoláját vagy Utiképeit olvasnók. Kitalálja a költő, mint szemléltesse a láthatatlant: két segéd eszközhöz nyul: a zenei elemet emeli tulsulyra. A hallás alanyiasabb érzék: a zene árján sodor magával: e folyamon a legmerészebb álmok világába evez velünk. A másik eszköz aesthetikai tekintetben legbecsesebb és az újabb angol költészetben kiváló képviselők által szentesített eszköz, csak Longfellow-ra, Poe Edgarrá és Swinborn-re emlékeztetek, mert Tennyson, az angol Arany János, a plastika nagy mestere, a valódi, klasszikai felfogás örököse. Ez eszköz: a hatás festése által mintegy suggestiv (sejtető) módon utalni a megfoghatatlan, mert teljesen szellemi, okra. A spiritualismus benső, titokteljes életét a külvilág jeleneteinek élénk rajzában realizálni. A Prometheus minden lapján találunk példákat e költői leleményre, anélkül, hogy az egyhanguvá válnék. Több hangját szólaltatja meg a természetnek és szellemvilágnak, sem hogy e symphonia bámulatos hanggazdagsága egy pillanatig is egyhanguvá válnék, sőt túlárad, majdnem az érzékeket elringatja, elbágyasztja. Így Jone és Panthea a Jupiter árnyának rémes voltát a hatásban festik, melyet rájuk tett. Jone szárnyait fülére és szemére vonja és mégis átcsillog azon is Jupiter árnyának ezüst színű sáppadt képe, Panthea pedig borzasztó szélvihar zugását hallja:

„A föld reng, tűz lobog, bércz meghasad.“

Jupiter árnyához fordul Prometheus. A Föld örül, csendet int a hegyeknek, a rengeteg erdőknek, a jós barlangoknak. Az Árny megszólal, idézi az átkot, mely fenséges erővel fejezi ki a titáni dacot. Felhívja Jupitert, hogy a szenvedések záporát ontsa rá, borítsa el sötétséggel azokat, kiket ő szeret és álmatlan vonaglásra kárhoztassa az ő soha le nem hajtott fejét.

De rád, ki isten vagy s világ ura,
Ki gyötrellemmel sújtod e világot,

A ki előtt remegve, félve meghajol
 Az ég, a föld hatalmas ellenem,
 Szakadjon átkom, tépjen, marjon e
 Bús főnek átka tégedet viszont.

Megmérgezett bús vonaglás legyen
 Ezentúl élted, a mely végtelen,
 Agyad égesse égő korona,
 Kínok, gyötrelmek égő koronája.

Ez átok bűve téged fogjon úgy,
 Hogy bűnre bünt tetézd..., s lásd meg a jót¹⁾

Két végtelenség, mint az egyetem...

Te vagy és önemészítő bús magányod.

S habár most nyugott hatalom

Árnyéka környez, ohajom,

Jöjjön az óra el, midőn neked

Mutatnod kellend romlott lényedet

Sok álkodást, sok meddő bünt tetéztvén,

A gúny hurezoljon át nagy végtelenjén

Térnek, időnek.

Prometheus végig hallgatván újból átkát, kijelenti, hogy a keserűség kábitotta el, szavait megbánta, az akarja, hogy senki se szenvedjen. A Föld már azt hiszi, hogy Prometheus legyőzötve van:

Oh jaj nekem, jaj mint lehet!

Hogy őt legyőzte Jupiter!

Ordítsatok föld, tengerek

E megrepedt szív rá majd felel...

Élők, halottak szellemi ti mind,

Jajongjatok, védehnezőtök itt

Legyőzötett, a porban itt hever!

A viszhangok egymásnak zokogják:

Legyőzötett, a porban itt hever!

De Jone csak múlt csüggedésnek tartja ez állapotot. A figyelmet a kigyó-kerített pálczával megjelenő Mercuriusra hívja föl, ki jött, hogy újabb gyötrelmeket hozzon. Mint valami vadász az ebeket hozza fűzérlánczon: hozza Mercurius a kiéhezett furiákat. Hogy mennyire belemerült Shelley a természeti és szellemi világ egyazonosságá-

¹⁾ Persius hires mondása:

Virtutem videant, in tabescantque relictâ.

nak hitébe, e valódi pantheistikus világszemléletbe, szép példa erre az a felfogás, a mint a *furiákat* megjeleníti. Így az egyik *Furia* e képpel él: valamint a rózsa, melyért az áldozó papnő lehajol, hogy vele ékitse magát, elveszti légies bibor színét, úgy nyer alakot a *furiák* által okozott vonaglástól a *Furia*.

„Különbén lényünk oly alaktalan,
Miként az Éj, a melytől születénk.“

Ime ép az a módja a szellemi világ érzékeltetésének, melyet Dante a *Purgatoriumban* követ. Mig a *Pokolban* az árnyoknak testet ad, hogy az égő gyötrelmeknek tápot adhasson, a tisztulás helyén: a megbánás: a vezeklés szellemi folyamatját azzal ábrázolja, hogy a hét *P* bélyeg viselője a hegykörökben, melyekben egy-egy *P*-t elveszit: a bűnének megfelelő képeket látja szívárványszerű alakban lebegni szeme előtt a talajon és a bűntől megmenekvés egy-egy rázkódást idéz elé. A legelső nagy romantikus: Dante a természet és emberi szellem mystikus egységét vitte remekművébe. Egyébiránt a biblia fenséges helye, mely szerént azon pillanatban, midőn a Megváltó földi életét bevégezte, a templom kárpitja meghasadt: már a résztvevő külvilág és a belső ember e titokzatos benső viszonyát szépen jelképezi.

Mercurius részt vesz Prometheus szenvedésében; de végrehajtja ura parancsát. Felhivja: mondja ki a titkot, melyet rejteget: a Jupiteret fenyegető veszélyt fedje föl.

Mint egy nagy templom mélyén a vezeklő
Letérdel, úgy kevés szivedben is
Boruljon térdre most az akarat.

Prometheus megtagadja e kívánságot. Hadd függjön a Jupiter feje felett a végzetes szó. Ő, ki minden jót, melylyel iránta volt Prometheus, rosszal viszonzott, megérdemli. Tovább várja türelmesen a bosszu óráját. A pokol ebei már csaholnak. Áldozatokra lesnek. Mercurius még egyszer kérdi: nem ismeri-e Jupiter hatalmának vég-óráját?

Pr.: Csak azt tudom, a minnek jönni kell.
Merc.: Hejh, nem tudod,
Rád a gyötrelmek mennyi éve vár!
Pr.: Nem tart tovább, mint Jupiter uralma...

Mercurius feleletén mintha csak Spinosa felfogása vonulna át, ki azt mondja, hogy a múlt idők összes emléke egy percnek, egy jelentéktelen pontnak tűnik föl az örökkévalóságban, de ha az elme belemélyed, ha a szenvedés az idő végtelenjét apróra darabolja: akkor érzi az idő súlyát.

„Mert megszámolni a lomhán telő
Gyötrelmes éveket nem volt időd.“

Prometheus nyugodtan feleli, hogy talán azt az elme nem tudja megszámolni, de egyszer eltelik. Mercurius kérdi: nem volna jobb-e a kéj ölen, az istenek közt tölteni az életet? Prometheus azt a büszke választ adja, melyet Aiskhylos Prometheusa adott legelőbb, melyet a Göthe, a Byron, a Quinet Prometheusa viszhangozott, hogy az ég rabszolgáit szánja csak és velők nem cserél. A furiák rettentő fenyegetőzése hangzik:

Prometheus: Nem mérem én, ti mit műveltek, azt
Tudom, mert rosszak, nyomorultak vagytok.

Ha Jupiter a pokol kínai felett rendelkezik, ő saját szenvedései és gyötrelmei felett uralkodik.

„A fájdalom — mondja Prometheus — az én elemem, mint a gyűlölet a tiéd.“ Hangzik a furiák hívó szózata. A mi szellemi gyötrelmem van: meghiusult remény, emésztő önvád, forrongó vágy, mely a vért lázítja fel, a hajótörések, az éhség nyomdokain a mennyi kétségbeejtő gondolat borong: azt képviselik a furiák. Hozzá még az idő összehalmazó ereje az emlékezet által:

Emlékben összetorlódik a múlt,
Sötét éj a jövő és a jelen.
Tövis ágy, min álmatlanul heversz.

A furia föltárja az emberiség Igaz-ainak kínszenvedéseit, Prometheus képzelme elé rajzolja a szerette emberfaj egymás elleni agyarkodásait, vérengző beltusait. Már az egész emberi fajt egy vértengerbe látja futni lábai alatt, de a Furia azt mondja, hogy ez még nem elég. Az iszony túl éli a rémtetteket. A mai kor pessimismusa található a Furia e pár szavában:

A jónak nincs hatalma, meddő hőse csak.
A hatalomban nincs a jóság, átka ez...

Bölcs nem szeret, a ki szeret botor;

A legjobb dolgok zürzavara e világ.

Prometheus nem rezzen meg. A Furia szavai mint mérges kígyók tekerőznek szive körül, de csak szánja a furiákat. Az utolsó furia is eltűnik. Ekkor tör ki a titán. Ő látta a felidézett kínokat: a képzelem szörnyalakjait. Látta lelkében, melyről maga mondja: „a fájdalomtól megvilágított lélek.“ Panthea kérdezi: mit látott? A jelen évszáz csalódásait meghatóan fejezi ki Prometheus válasza:

Két fájdalom

Beszélni s látni, engedj el te egyet.

Vannak igék: Természet szent igéi,

Melyek zászlókon írva fénylenek

Körül rajongják minden nemzetek,

Kiáltva: Hit, Szabadság, Szeretet!

De égből tör alá vad zürzavar,

Tusát, csalódást, félszet szítani

A zsarnokok berontanak hamar

A legszentebb zsákmányt megosztani.

A Föld átérzi nagy fia bánatát; ezért nyomora enyhítésére felidézi az emberi szellem geniusait, kik — Panthea szavai szerint — mint nyári felhők a tiszta kék egen, úgy gyülekeznek. Egyik jött a csatatérről, hogy a zsarnok zászlóját tépték szét a szabadság jelszavaért vívott tusában, másik jött a tengeri vihar által meglepett hajóról egy oly hajótört sohaján, ki ellenének adott egy deszkaszálat és önmagát vetette a hullámsírba; harmadik jött a tudós ágya mellől, ki könyve mellett elszenderült és fűzte álmait; negyedik jött a költő ajkáról, ott szunnyadt a még ki nem mondott gondolatban. Hogy mily szellemivé finomul Shelley nyelve, álljanak itt ez utolsó genius következő szavai:

„S lesi (t. i. a költő) merengve állva ott

A tóba tükröző napot,

A sárga méhet, mely a repkény

Virágnak himbál kéklő kelyhén

Nem ügyel arra a mi van,

De újat teremt untalan;

Valóbbat annál a mi él,

Halhatlan lényekről beszél.“

Jön még két szellem: mint egy édes összhang összeolvadó és elkülönülő hangja. Ki e két szellem:

„A szerelemmel összeolvadó,
S két hangra váló kétségbeesés.“

Hol a kétségbeesés járt: mögötte üres romok tátonganak; bölcsék megőrültek; honfiak, lángoló ifjak züllöttek szét a sötét éjben, de a szomorúság királyának: Prometheus fenséges mosolyára örömmre változott a legszomorubb helyzet. A Szerelem jött nyomába és áldásával érinté a szenvedő világot. Megragadóan mondja Panthea, hogy a tova szálló szellemek nyomán megmarad valami a lélekben, mint a zene hangjai még végig rezgenek a lélek mély tömkelegének rejtélyes zugain. Prometheus a kétely rabja: mint a Quinet-jé. A légeszü compositio szilárd pontjaként tekinthetjük a következő nyilatkozatát, melyet Pantheanak tesz:

Szeretnék

Az lenni, mivé válnom végzetem,
A szenvedő embert a ki megváltja.
Rám nézve nincs se gyötirelem, se vigasz,
Vigaszt nyújt a Föld, Ég nem gyötör.

De Panthea azt feleli: van még egy jó szellem, ki virasztva gondol ő rá: ez a szerelem. Ezért Panthea hívja nővérét: Jonét: menjenek, keressék föl India egyik völgyében, bús száműzete helyén váró Ásiát, ki Prometheusot szerette és ki Prometheus szívében a feledhetetlen első szerelmet ébreszté. Eltávoznak.

Itt végződik az első felvonás, melyet behatóbban tárgyaltam, mert különben e phantasticus mű compositiója érthetetlen lett volna. Mig Quinet Prometheusába a vallásos kételyt csak a hit csodáival megerősített áhitat győzi le a drámai küzdelem lassu peripetáin keresztül: Shelley Prometheusa által képviselt világfájdalmat, a romantika ez édes gyermekét megváltja a szerelem; és hogyan? Erre felel a Feloldott Prometheus II-ik felvonása.

* * *

Oh kikelet,
Szellőknek gyermeke, mily hamar
Szállasz alá, mint emlék egy álomról,
Mely bánatos, mert oly édes vala.

Az ébredő természet ölné, ébredő érzelmek közt találja Panthea Ásiát. Panthea elmondja egy álmát, melyet egy barlangban Jone

karjai közt pihentében álmódott. A Szerelem egy álma. Egy árny árnyalódott szemeiben. Hogy mily aetheri világu, jellemzi Asia felelete Panthea elbeszélésére. Azt mondja: nézzen szemébe. Panthea nem meri fölvetni szemeit, lenyomja az álmódott álom sulya. Asia végre szemébe néz és ott a szemek mélyén: mint egymásba fonódó égboltok mélyén lát meg egy alakot, egy árnyat. Ehez fogható spiritualismus csak Dante Paradicsom-ában található, mikor a hetedik égben az Isten közellétét, központi fényét a költő a Beatrix szeméből sugárzó fényből látja, mert egyenesen nem nézhet a fény-forrással szembe.

O az,
Szelid mosolynak fényét öltve fel,
Miként felhők körözte holdfény úgy ragyog
Prometheus tied

De egy titokteljes lény, egy légi alak van közbe . . . Arany harmat csillog ködrújáján. Asia e szavaira hangzik:

Kövess, kövess.

Im ez a második álom, melyet a két Okeanida álmódott. A legragyogóbb lapot írja meg Shelley e forduló pontnál. A Viszhangok búcsu zenéje, mint valami aeolhárfa melodiája zendül meg, a refrain: Kövess, kövess. Asia elmondja, hogy ő is ugyan e jelszót találta mindenütt. A tavaszi hajnal fényben ragyogó felhőkön, a üde friss gyp új levelein látta e jelszót: kövess, kövess. Az erdők lombjai közt ezt susogták, a szelek:

„Kövess, kövess, kövess!”

A viszhang vissza felel:

Kövess, kövess.
Kövess, kövess,
Hol a barlang a mélybe vesz!
Merre csak hív, menj te arra;
Hol ragyog liget harmatja,
Erdők, tók, források mellett,
Ormain át a hegyeknek.
Le a mélybe, völgy ölébe,
Hol elszün a Föld rengése.
Ha Te és O találkoztok,
Ölelkeztök, összeforrtok.

És elindul Pantheaval Asia.

A két istennő útját a költő ismét a hatás által érzékelteti, melyet tesznek. A szellemek kara két részre szakadva, felelgetőzve festik a szelek, a fuvallatok, a légi öszhangok hullámzó mozgalmát, melyen suhannak át Panthea és Asia. Az ő megjelenésük, az ő szárnyalatuk okozza a zenét.

„Utjokon így szállva-szálltak,
Merre zendült édes-kéjjel,
Nesze hangok morajának,
Ő előttük nyitva széljjel,
És nyomukban összecsapván,
Mint a légnek égi útján;
Felhő száll szél áramával,
Szállva-szálltak tünde szárnynyal.“

Igen, Shelley pantheismusában egymást testvériesen öleli, egymásba olvad, egymásban tükrözik a két világ: a természet spiritualis élete és az ember természeti világa.

Egy faun észre veszi e csodás tüneményt, kérdi társától, hogy hol élhetnek e szellemek, kik, a mint átsuhantak az erdőben, oly lágy melodiát ébresztettek. Társa hasonlítja őket a lidérczfény légszerű alakjához, a nap által fölcsökolt harmathoz, mely meteorként csillan meg az alkony ködében. A másik faun válaszából látjuk, hogy Prometheus Shelleynél több, mint az emberiség megváltója, nála a természet megváltója is. Hiszen arra hívja föl társát, hogy várják meg Silenust, ki énekelni fog nekik a Végzetről, a Vak esetről, Istentről, chaosról.

„És arról, hogy mint szabadul meg ő,
És lesz a föld a testvérség hazája.“

Asia és Panthea egy magas szirtfokhoz érnek. Itt van Demogorgon barlangja. A szellemi és physikai világ szoros egységét, mondhatnám ideálítását fejezik ki a következő szavak is, melyek a Demogorgon lakását írják le:

Hasonló meteor-szikrázó szakadékhöz,
Honnét a jósda gőze párolog,
Melyet magányos férfiak ifjonti hévvel
Lehelve be, való, igazság, szeretet,
Erény, szellem vagy öröm névvel illetik.

Mámorba ejt a Demogorgon közelléte. E mámor a világra ragad.

E hang, a mely ragály egész világra!...

A természet és szellemi világ összefonódására jellemző Asia hasonlata, ki a hó lavina megindulását, egy hőbb sugár olvasztó hatása alatt, hasonlítja a századok munkája alatt összetorlódott gondolatok tömegébe egy nagy elme által bedobott igazság megindító hatásához. Tehát nem a klasszikus költés leggazdagabb forrásából merít. Shelley nem a természet életéből merített képekkel szemlélteti a gondolatot, de a természet titkos szellemi életét érzékelteti az ember gondolatvilágából vett képpel.

A szellemek hívó karéneke zeng:

Szállj alá, szállj alá,
Mélybe le.
Át az álom árnyán,
Lét s Halál tusáján!

Asiát, Pantheát sodorja e mind mélyebbre szálló áradat.

Lánczra fűzve, mind alábbra
Vonva le
Szép alaknak szállj nyomába.
Gyöngeségnek jobb ha engedsz,
Gyöngeség, de: nagy erő ez,
Hisz a Halhatatlan trónja
Megöl így kibontakozva
Kigyóként suhan az Élet
Kapuján által a Végzet
Általa megoldva.

Tehát Prometheus az Erő: a szellem, az értelem, a lelkesedés a szív, az önfeláldozás: egyszóval a hősi lélek ereje a szerelem: tehát a szépnek, a gyöngeségnek való hódolat által oldja meg a Végzetet, mely, mint a Pallas Athene aegisének belfalán összefonódott kigyó az ég trónja mögött volt meghúzódva: az Élet kapuján besuhan és . . . csak egy lépés, mit Shelley, mint látni fogjuk, meg is teszi a Feloldott Prometheusban a természet, és emberi világ ura: a Végzet is legyőzetik. Az a kigyó, a melynek fejét eltaposta az Idvezítő, Shelleynél a Végzet, melyet a tudomány előre látása és a szeretni bíró szív ereje fog eltiporni. Ki edemogorgon? Az örökkévalóság symbolikus alakja: a világot alkotó nagy Erő. A klasszikus mythosokban alig van nyoma. A magusok istene-é?

Δημοουργός-é? Nem tudni: Shelleynél a pantheistikus Elv representansa. ¹⁾ Shelley önmagát atheistának nevezte. Hogy mily ön-ámitás volt ez tőle, bizonyítja az a párbeszéd, mely Demogorgon és Asia közt foly.

Asia: Mondd, ki teremté az élő világot?
 Demogorgon: Isten.
 Asia: S mindazt, a mi eme világban van
 Ész, szenvedés, képzelet, akarat
 Minek műve?
 Demog.: Mindenható nagy istené!

Asia rámutat az élet dualismusára: a jó mellett a rosszra, a menyiny mellett a pokolra, a szeretet mellett a gyűlöletre: kérdé: ki oka ennek is. A Demogorgon felelete, hogy: Ő uralkodik. Hol itt az atheismusnak nyoma is?

Ujra elértünk egy részlethez, hol a mythos élesebb körvonalai kivehetők. Asia adja elé: mit tett Prometheus a világért. Mint segítette Jupitert trónra a kérlelhetetlen Saturnus ellen, ki minden teremtményét megemészti. Erőt adott Jupiternek. Azt kívánta tőle, hogy tegye az embert szabaddá. De csalódott. Az ember ortalom nélkül hagyatott; a gyámoltalan embercsoport a hegyek barlangjaiba húzódva rettegett, körülvéve a természet sötét hatalmaitól. Prometheus megváltja a civilisatio útján. Az elysium virágain, a nepenthen, melyn, amaranthan föltalálja a szívsebekre gyógyírt hozó Reményeket... Ezek még az Enyészet sötét örvénye felibe is szivárvány hidat emelnek. Ha engedné e tanulmány megszabott terjedelme: be kellene mutatnom azt a fenséges passust, melyben Asia rajongva mondja el, hogy mit tett a világért Prometheus. Ekkor mutat rá Demogorgon a nagy titokra, mely fenyegeti Jupiter hatalmát. Legyen elég idéznem a nyelvre vonatkozó mély jelentésű passust. Embernek ő (t. i. Prometheus) adta a nyelvet és a nyelv gondolatot szült, mely mértéke a világnak.

Asia kérdésére: mikor hozza föl az örvendő világnak a szabaddulás napját: Demogorgon csak annyit mond:

No lásd!

¹⁾ Különben előfordul Lactantiúsnak Stat. Theb. 4, 516. tett megjegyzésében. Tárgyalja Lobeck Aglaoph. 597. és köv. Creuzer; Symb. III. 4., 86. Az Orphika 6 töredéke (Ed. Herm.)

És látja Asia az Órák karát száguldani. Egy szellem megállítja a szélparipáktól ragadott fogatot és Asia kérdésére feleli:

Ott ama csillag
Le sem pihen, és a sötét, mely én velem száll,
Az ég királytalan trónjára boruland.

Jön egy ifjú szellem, „a remény gerle szemével“ néz reá, hívja az Oceán leányát. Szerelémről beszél: Pantheon elhalványul. Asia isteni fényt sugároz. Arczára szerelmét árasztja szét és e fény úgy tölti be a világot, mint a napfény a légürt, behatol az oceán mélyéig, be a nap nemsütötte barlangokba.

Nem hallod-e, hogy zeng szerelmet az,
Kinek csak nyelve van? Nem érzed-é,
Hogy a lelketlen szellők is beléd
Szerettek. Nos figyelj!

Asia érzi, hogy minden szerelem édes, adva és viszonzva!

Miként a roppant ég mindent körül ölel,
Úgy az istenhez emel férget is.

Édes melancholia csendül meg Asia barcarolleján, melylyel evez a szerelem végtelen tengerén, az Aggkor jégbarlangjai közt, a férfi kor sötét csapkodó hullámain, az ifjúság édes oceánján, az árnyaktól népesített gyermekkor réveit elhagyva túl a halálon és születésen egy istenibb nap felé:

A lég is itten szerelmet lehel,
Szellő fuvalmát, habnak mozdulatját
Szerelem hajtja és összhangba olvad
A föld azzal, mi égit érezünk.

E szerelmi ábrándnak a compositióban mély jelentése van. Prometheus a világot nem válthatja meg, ha maga meg nem váltja saját lelkét: a gyötrelmek nyomaitól, a bosszu, az átok, a gyűlölet bélyegétől. A feloldó hatalom a szerelem. Ez oldja meg a lélek lánczeit, mely nélkül a szív hősi erényre nem képes. Ezért végzi Shelley a második felvonást Asia légi útjával. Ásiában a szerelem nem-tője a természetet hatja át: benne, általa istenül e természet. A Feloldott Prometheus harmadik és negyedik felvonásában a felszabadulás e folyamatja véghez megy. Eljutottunk tehát a sors

fordulathoz. A III. felvonásban Shelley újra érinti a mythost. Jupiter tartja symbolikus egybekelését Thetissel. Tudjuk, hogy ez egybekeléshez volt kötve az ég trón-válsága. Jupiter Thetist az „örök kévalóság“ fényes képének nevezi. A sors szózatát úgy értelmezi, hogy két hatalmas lény nemz egy harmadikat, mely még hatalmasabb. Várja e mystikus lényt. Megjelen Demogorgon. Diadalmas örömmel ogadja, mint kiben hatalma biztosítékát véli föltalálni. De Demogorgon sötét alakjától megdöbben. Midőn kérdi tőle: Ki vagy? Demogorgon azt feleli: Az örök lét. Zordabb nevet ne várj. Demogorgon parancsolja, hogy vele szálljon alá a mélységbe.

„Az ég uralmát senki más ne birja,
Utánad az uratlanul marad.“

Jupiter hiába próbál ellenszegülni; az elemek nem engedelmeskednek. Mint egy kánya és egy kigyó haláltusájában mindkettő halálra marva alázuhan: úgy hull Demogorgonnal a semmiségbe Jupiter.

Megszabadult a világ a zsarnok istentől. Az Oceán, midőn megtudja Jupiter bukását: elragadtatással rajzolja a világ boldogságát. Mily ragyogó képek: egyetértő, haladó népek, virágzó kultura képei fognak tükrözni hullámaiban. Hercules oldja föl Prometheust lánczaiból. Prometheus találkozik Ásiával, kijelenti, hogy többé nem válnak el. Ők, kik érte a részvét könnyeit annyiszor sirták, élvezzék vele a boldogságot. Elvonulnak egy csoda szép magányba, hová őket az emberi alkotások képei meglátogatják: ama fénymezét öltött képet, a való élet mezét felöltő halhatlan alakját a festészetnek, szobrászatnak és költészetnek.

Tévely és bűn leplenként hull le mind...

Minő más a Quinet Prometheusának első érzése, első gondolata a felszabadulás után... A kétely keselykörmei nyomán megvérzik szive. A hit galambjává óhajtana, hogy átalakuljon a kétely kányája... A gyógyulás a hit útján történik. Shelleynél a természet és Föld átalakulása elragadó vonásokkal van festve; de a csodától nem menekszik az sem, ki az atheista névvel dicsekedett. Mert azért a halált a világból ki nem küszöbölhette. Fellette jellemző, hogy a Föld mintegy kiszalasztja ajkán, hogy a halál csak olyan lesz, mint egy anya ölése. Ás ia kérdi: miért emlité a halált?

Megszűnnek-e szeretni, járni, meg
Lehelni, szólni, kik meghaltanak?

A Föld e mélységes választ adja:

Halál az Élet leple csak, mit az
Élők álmukban meglebbentenek.

A Föld ekkor egy csodás barlangot ír le, hová Prometheus és Ásia együtt megvonuljanak: az isteniség örök nyugalma élvezve melyet az általok megszabadított, boldoggá tett vagy a költő szerint „az ég mesgyéjére vezetett“ föld és ember tökélyesbülésének látása tesz mindig fényesebbé és boldogabbá. Előidézi a Föld szellemét. Ez megjelen és vezeti a boldog párt a megdicsőülés után, És itt következik a csoda. A természet tökélyének gátjai voltak a rút állatok, a kigyók, varangyok, a mérges állatok, a fák mérges bogói; az ember tökélyének akadályai voltak: az álság, a pöffeszkedő gőg, az öntelt tudatlanság, az irigység, gúny; a nők, kik eszmények lehettek volna, de a leggonoszabb átok művelői... Egy éjjel egy csodaszózat zendül meg. A városok lakói mind az utcára rohannak: halgatták, figyelték a mindenséget átzengő szózatot. A Föld szelleme egy kút medenczéje mögé bűva szemlélte a csodás átalakulást. És ekkor meglebbenti a költő képzelemszárnyait és repül, repül, magával ragad. A szebbnél szebb passusok egész sora rajzolja a költő álmait, socialis és politikai ábrándjait a szebb jövő felől. Az ég száll a földre. A régi hit istenei hideg obeliszekként csak mint emlékek, szoborképek állnak a leomlott templomok felett. Nem összetörve, de számba van véve. Az ember átkos álarcza lehull. Az ember szabaduratlan, korlátlan lesz, csak ember leend.

„Egyenlő, törzsöt, osztályt, nemzetet
Nem ismerő, se rangot, szolgaságot,
Önön királya lesz. bölcs, jó s csak ember.
Tán szenvedélytelen? Csak büntelen.“

De hát a szenvedés kiírva lesz-e a világból? Nem, csak az akarat uralma alá lesz vetve. Az embervilág él nem lesz e szörnyű jelszó írva, mi a Pokol kapujára: Hagyjatok föl minden reménnyel. A nők is, kik a földre az üde bájta úgy árasztják, mint az ég a harmatot, levetkőzik a divat bábjelmezét, szabadok, bölcsök lesznek és

nem félnek az őszinte, igaz, mély érzelmeiktől. Így vezeti a Föld szelleme Prometheust és az Oczeán leányait; mint Panthea mondja

ő az a szellem,
A ki a Földet égen át vezérli.

És mind e csodás átalakulást az Órák szellemeinek karezengi, mintegy az idő nemtőire bizza a költő reményei, ábrándjai valóságát. Oh, az órák szellemei már mennyi reményt, mennyi ábrándot temettek el!

Az utolsó felvonásban már teljesen eloldja a költő merész sajkájának még azon vékonyka kötőjét is, mely legalább a mythoshoz lánczolná képzelmét. Jone és Panthea fölébrednek a hajnalban. Hallották, a mint a letelt órák: az emlékekkel megrakodva, csengő karban elvonultak. Jone kérdi: hová szálltak. Panthea feleli: A mélybe, multba és halálba.

Tehát itt is az enyészet, a halál gondolata kísért. Jönnek az Órák szellemei robogó kocsikon. A kar a többek közt a zsákmányra éhes órákat vadászekhez hasonlítja: zsákmányuk: a nap. De most egyesül az Órák és az emkeri elme szellemeinek kara, mint a fellegeket megaranyozza a napsugár. Az órák most békében surrannak el, gyönyörrel szemlélik a szerelem boldogságát.

Az emberi elme szellemei egy csodás palotát építenek a Tudás szelleme számára; Prometheusi lak lesz e palota neve, melyhez a tervet a megújódott emberiségtől vették. Az órák és az emberi elme szellemei tánczot lejtve suhannak el. Panthea és Jone újabb csodát látnak. A Hold és Föld szellemei találkozóra jönnek. Ragyogó leírás teszi szemlélhetővé a két nemtőt. Az ég és föld találkozik. Következik a Hold és Föld szerelmi párossa. A hold is meleg áramot érez, mely áthatja dermedt világát: mert szeret.

A szerelem, minden a szerelem.

zengi a Hold.

A föld a szeretet által átalakul. Az ember torzítja el; de az ember a maga eszményi valóját visszanyervén: ezt érzi a föld is. A természetnek ugyanazon visíószerű felfogása.

„Az Ember, többé nem az emberek,
Szeretetet és hatalom összefűzve

Az elemekre vet aczél igát,
 Miként a nap a csillag myriadot,
 Mely szerte-szét omolva ront elő...
 Az ég korlátlan nagy végtelenjén,
 Erős jogarral szépen fékezi.“

A tudomány odáig halad, hogy a Föld azt kérdi az Égtől:

„Van-e még titkod Ég? Mert nekem egy sincs!“

A föld az éjbe szövö be álmait, mint egy szerelmes pár nyoszolyáját körülengi a fény és melegség. A holdsötétedés nem egyéb, mint a Föld és Hold szerelmi légyottja. A Hold mámorral susogja:

Általad most átkarolva
 Szerelmében olvadozva,
 Kéblén színültig tele.

A romantika-természet-symbolismusa mind légszerűbb formában jelenik meg. Férfias erő van a Föld válaszában. Panthea e szerelmi légyott édes párbeszéde után mondja:

Mint fényt sugárzó vízből úgy kelek ki,
 Sötét tengerszem titkos szent öléből.

Mi is e költészetben megfürödve úgy érezzük, mintha megfrissülve kelnénk ki e költemény illatos, kristálytisza hullámaiból.

Megjelenik még a Demogorgon. Megrázkodik a Föld ő előtte és azt mondja:

Ot hallva, mint harmatesöpp reszketek.
 A hold: Ot hallva, hulló levéllé leszek.

A Demogorgon a nagy átalakulást a Végzet művének bizonyítja. A földnek azt mondja, hogy számára a Szeretetet az égi mesgyét nyitja meg. Az ember

Bölcsötől a siring ingó árny vala,
 Halhatlan élet sötét éjén át.“

De a szeretet hatalma képesíti túrni fájaldalmát, melyet a remény is végtelennek hisz, megbocsátni bünt, mely sötétebb az éjnél, a halálnál, szembeszállni a hatalommal, mely mindenhatónak hiszi magát, szeretni és túrni, remélni, míg a remény csak önmaga romjaiból bír teremteni.

Titán, ez díszed, a mely végtelen :
 Az ember jó, nagy boldog és szabad,
 Es ez az Élet, Öröm, Győzelem.

Igy végződik e légszerű compositio, mintha csak egy symphonia lágy zsongásba olvadó vég-accordjai szakadnának meg, hogy szívünkbe visszahangozzanak.

A mai kor talányát véli megoldani a költő. Megoldása egy szép álom és hitem szerint nem is olyan, melynek valósulását a realis világ elé czélul lehetne kitűzni. A kozmopolita egység: a Madách phalanstere színtelenné teszi az embert: hová lesz a természet színgazdag változatossága, ha merő fény, csupa virág, merő tavasz, csupa virág, merő illat, csupa dal volna . . . Quinet kétkedő Prometheusa, ki rá szorul a Megváltásra: előttem többet ér.

Shelley, ki a tenger habjaiba veszett: egyesült a természet mystikus lényével . . . de hol az egyéniség? Az egyén, igen az egyén a világorradalmak, a világmegújhódás csirája. Ezért most is mélyebben meghat, közelebb áll hozzánk: nem egy bölcselmi elmélet allegorikus lényévé átszőtt légszerű Prometheus, hanem az a Prometheus, ki a tenger felcsapó hullámai, a világot megrázó vihar közepette, mely az alvilágba sodorja, azt kiáltja:

Történjék bármi: meg nem halhatok!

A Titan, a mint szenved, mert nagyon szerette az emberiséget és gyámoltalanságán segített: áll hozzánk közel: félisten, de megmarad hősnek, kinek példáján lelkesedünk. Az képezi ép a klasszikus költés erejét, hatalmát, hogy nem az elméleti embert, de az érző és akaró embert festi a maga való és mégis eszményi vonásaival. És most, szóljunk egy pár szót a Prometheus-mythos atheista feladásáról.

Ackermann, egy újabbkori francia költő, kinek egy kötetes költeménye között a csalódott szív: a század betegségétől: a pessimismustól mélyen érintett kedély nem egy szép és megható darabja fordul elő; ki Goethe híres mondásáról: Több világosságot egy szép költeményt írva: kétségbeesve mondja, hogy hovátovább szívszaggatóbb lesz e jelszó és maga elé képzei a távol jövőben a megdermedő napot, mely bucsúcsókot nyom az emberiség halvány ajkaira; ki az Ideal két rajongóját: az a sketát és a kicsapongót egy-

formán a kétségbeesés örvényébe bukva tünteti föl: Prometheus cz. költeményében ¹⁾ Göthéhez csatlakozva a titant a büszke önértet hangján szólaltatja meg. Nála is abban találja Prometheus a szenvedett gyötrelmekért az elégtételt, hogy az embert, kit egy nyirkos barlangba, meglapulva, az erdőkben félénken bolyongva találta, föl-szabadítja.

Te csak megkezdted, én műved bevégzém.

De a hálátlan Jupiter, a részvétet, melylyel Prometheus az emberek iránt volt, megbünteti. Holott ő volt, ki Jupitert megsegíté Saturnus elleni küzdelmében. Már-már azon szép csalálomban ringatja magát, hogy szabad, boldog lesz a világ:

„Minden csupa öröm és virágzás vala;
Isten nem volt egyéb, mint besugárzása
A legfőbb jónak a mindenhatóságba.“

De a szép álmot meghiusult Jupiter az emberi nemet üldözé. Prometheus védelmére kell. Ezért bündödik; de elégtétele az, hogy felfegyverzett egy lázadó fajt, mely szembe száll az ég tyrannusával. És mi lesz az ember legsujtóbb fegyvere? A hitetlenség, a közöny. Az egyetemben nem fedez föl az ember más istent, mint az Erőt és a Vasakaratot. Ha menyindörög az ég, ha czikázik Jupiter fenyegető villáma, az ember úgy bukik el, hogy nem fél, nem panaszol, nem fohászkodik.

Néma fog maradni: eme hallgatás lesz
Igaz büntetésed . . .

Nem hiszen többé más Jupiterben, mint az, ki sujtoló jobbját érezé: ő maga Prometheus:

Csapásaid alatt oly sokat szenvedtem,
Hogy nem kételkedtem vérező szivemben . . .

Nem kétkedem. Ő tudja egyedül a titokzatos talányt. Ő az istenben „hóhérát“ látja. E durva szóval végződik e költemény. Közel járt-e Ackermann asszony a mythos Prometheusához? Távrolról sem: közelebb járt Quinet. Tudjuk, hogy Aiskhylos trilogiájának utolsó

¹⁾ Irta Nizzában, 1865.

darabjában feloldódtak Prometheus lánczai, a titán kibékült Zeüssel. Quinetnél feloldódtak Prometheus bilincsei, Prometheus megéri az az idők teljességét: szívébe száll a Megváltó sejtelve. Shelley-nél felszabadul Prometheus: a föld és ember csodás felszabadulását idézi elé a tudomány, szabadság és szeretet által: tehát nála is a jövő váltja meg a mult szenvedéseit. Ackermannnál Prometheus a sziklán marad... átkozva az ég tyrannusát s az ember, ha az ég villáma sújtja, se fohászt, se panaszt nem csal ajkaira, mert a világban csak az Esély és az Erő lelketlen hatalma uralkodik... mi köze e két hatalomnak a szív világához? Nem, a mythos értelmét Ackermann asszony. nem fogta föl. Nem a kételkedő Prometheus, de a kételyből megváltott Prometheus rejti magában a fenséges mythos. A kétely a nihilismushoz vezet... de nem a nihil-t képviseli az emberi művelődés herosa. Nem ezért rabolta a tüzet. Ha ezt teszi vala: e tűznél megdermedünk vala s nem meritettünk volna hitet, szeretetet és reménységet.

Kolozsvár 1889. márcz. 10.

HEGEDÜS ISTVÁN.

A MAI MAGYAR FESTÉSZET a kolozsvári képzőművészeti kiállításon.

Művészetünk és közönségünk viszonya egymáshoz egészen ferde. Mert mai nap is csak ott vagyunk, a hol gróf Andrássy Gyula szellemes megjegyzése szerint egy század-negyeddél ezelőtt valánk, hogy míg másutt a művészet pártolása teremti a művészeket, addig nálunk a művészeknek kell megteremteni a pártoló közönséget. Pedig a művészet szeretetében egyesülhetnénk országgal, mert a műélvezet gyönyöre nem ellenkezik sem nemzetiségi, sem felekezeti, sem politikai nézettel és érülettel; egyesülhetnénk itt is, Erdélyben, a hol egykor az erdélyi zománcz és ötvösség remekei fogantak, a hol a bel-farkas-utczai templom merész ívei, a vajda-hunyadi vár loggiás, tornyos saszéskői, mai nap is hirdetik az erdélyi művészeti szellemet; egyesülhetnénk annyival inkább, mert a művészet emeli az erkölcsöt, erősíti a nemzeti egyéniséget, terjeszti a szép érzést, csinosítja a polgári élet minden ipari és gazdasági terét.

Azért minden lépést, mely a művészet szeretetéhez vezet, örömmel üdvözlünk, örömmel a kolozsvári képzőművészeti kiállítást is; de ez nem tarthat vissza a kötelességtől, hogy levonjuk még benyomásaink lüktető frissességében tanulságainkat, elmondjuk bírálatos megjegyzéseinket, egyfelől képzőművészetünk állására, másfelől képzőművészeti kiállításunk színvonalára nézve. Félünk ugyan eleve is tőle, hogy az erős tömjénfüstöt, mely a megnyitás ünnepén felszállott, szerte vagy félre fujjuk, de megígérjük érte, hogy legalább tisztábban fogjuk látni a tárlatot.

I.

A helyiség, a Torna-csarnok magas és öblös főterme, bár Kolozsvárt a legkényelmesebb és legalkalmasabb képkiállításra, még sem valami jó. A maga rideg egyszerűségében, az építészet minden belső pompája és ékessége nélkül, mi a hangulat élesztésében közre hatna, lassítja és csökkenti a fölmelegedést; s e bajon még a délszaki dűsabb növénydíszítés sem segíthetett volna. A két hosszú és felnyúló ablaksor éles megvilágítása is bánt és zavarja a színhatást; s az avatott művész és hivatott rendező egész leleményére és összes tapasztalására szükség volt, hogy e kedvezőtlen területen kedvező sikert biztosítson. S valóban az első áttekintésen a műértő előtt nem az tűnt föl annyira, a mit a magyar képzőművészeti társulat kiállított mint inkább az, a hogy Telepy rendezte azt. Nemcsak arra gondolkunk, hogy az éles és összeütköző megvilágítást könnyü és áttetsző redőnyökkel megtörte, szelidítette és kellő mérséklettel célja szerint vezette, pedig ez is nagy gyakorlatot kíván, mert különben az állványok fölött eláramló egyenetlen fény a legszerencsétlenebb felső világitást képezi vala: hanem értjük inkább azt, hogy a rendező művész esetlen állványaiból mikép tudta a maga majd egyenes, majd szögbe futó falait, s általok a maga különböző fülkéit megalakítani; mikép tudta a képeket rajtok és bennök úgy elhelyezni, hogy a kiemelő megvilágításban részesüljenek és színerejük lehetőleg teljesen érvényesüljön; hogy a kiállítás tarka fülke-sora mind műfaji változatoság, mind művészi érték tekintetében nagyon el ne üssön egymástól, hogy az eleinte keletkező jó benyomás a műélvezet megerősödő kifejezése maradjon. Noha nem lehet tagadnunk, hogy éppen a kiállítás gazdagsága, illetőleg a képek sokasága miatt a fülkék kiszögellő falai oly előre rugtak, a terem falaihoz és ablakaihoz oly közel jutottak, hogy a rendezés szinte lehetetlenséget ért el, a mikor a hatást mégis érvényesítette, a sikert mégis biztosította. Nemcsak tapasztalat, ismeret, jóakarát kell az ily feladat megoldásához, de a mi sokkal több: először az igaz művész tehetsége, mely annyi-féle szín- és fénykezelés módjára váltakozó, eszméjére és kivitelére nézve eltérő munka csoportosításában összhangot bír létrehozni; másodsor a művészet önzetlen szeretete, mely nem az egyesek tüntető támogatásában vagy mellőzésében, a célzatos környezet összeállításában keresi

a kielégítést, hanem a magyar művészet értékének pártatlan kifejezésében, szolgálatának hű teljesítésében; harmadszor a művész önmegtágadó szerénysége, mely a maga alkotásaival nem törekedik előre, nem foglalja el mások elől a kínálkozó jó helyet, hanem ritka önzetlenséggel vonul meg ott, a hol éppen a falon hézaga marad.

Telepyben mind e három tulajdonság megvan. Azért nála a rendezőnek érdeme nem kisebb, mint az alkotó művésznék. Társai megnyugvással tekintenek működésére, a közönség pedig méltó elismeréssel halmozza őt el.

II.

Kettő, a mi a kolozsvári képműkiállításon meglep. Az egyik, a mi ott van; a másik, a mi hiányzik. Már az első futó áttekintés meggyőzhet bennünket, hogy a tárlatot a genre és tájkép egészen előnti. Genre és tájkép, tájkép és genre ismétlődik szüntelen sorozattal; míg a magasabb műfajok, a történelmi és egyházi festészet alig talál képviselőre. Az a néhány darab, a mi van mégis, csak arra jó, hogy annál inkább éreztesse ezt a hiányosságot. Ugy tetszik, hogy művészeink a magasabb műfajoktól elpártolnak; úgy tetszik, hogy nemesebb eszmék, mélyebb érzések s nehezebb művészi problémák megoldása iránt sem elég lelkesedéssel, sem elég hivatással nem bírnak, s apró-cseprő ötletek, népies jelenetek és tájrészletek megörökítése köti le figyelmüket és elégíti ki becsvágyukat; úgy tetszik, hogy a hírnév országútja helyett a józan megélhetés keskeny ösvényein nyüzsgönek és taposnak egymás sarkába, s nagyratörő célok futása helyett kisebb feladatok követésében egyesülnek és mérkőznek össze.

Am emlékezzünk vissza: fülkeszerte felrajzik lelkünk előtt a genre és tájkép: Erdő tehennel, Alku gyanus alakokkal, Éj a Balatonon, Reggel a Vág völgyében, Vásári részlet, Korcsmai jelenet, Foltozó csizmadia, Szánkázó agglegény, Átkelés a Tiszán, Hajó-vontatás Budafokon, Kéjutazás a Zagyván, Tavaszi alkony, Nyári hangulat, Őszi táj, Téli kép, Első mosás, Vén halász, Torkos Matyi, Pista bácsi, Jegenye csoport, Füzér vára, Párkány vidéke, Vén gavallér, Kis piktor, Erdő széle, Falu vége, Öreg kolléga, Poprádi tó. Tátrai orom, Rákospatak, Weimári park, Pipára gyujtó paraszt, Virginiára gyujtó huszár, Erdei malom, Erdei magány, Őszi szántás, Őszi delelő juhokkal, Liba-

pásztor leány, Erdei idyll, Salon idyll, Abbaziaai ház, Admonti részlet, Traunkirchen, Dachstein, Galambbúgos kapu, Galambposta, Velencei kikötő, Balatoni vihar, aztán sok egyéb, nem csak műfajára, de műbecsére nézve is hasonló munka!

Miért ez emlékeztetés? Nem azért, mintha szivesen el nem ismernénk, hogy az élet a maga fordulatossággal és ezerféle jelenetével; a természet a maga végtelen változatosságával és örök szépségeivel nem lenne, nem lehetne a művészet kimeríthetetlen forrása; nem azért mintha kétségesen meg nem adnók, hogy a föl- emlegetett genre- és tájképek közül nem volna néhány jeles alkotás: hanem főként azért, hogy eszméltetve rámutassunk tárlatunk átlagára és festészetünk áramlatára, hogy tájékoztatás végett magyarázattal szolgáljunk e szembeszökő jelenségnek eredetéről és okáról.

S hol az eredete? Kétségtelenül amaz akadémiákon, a hol a mi művészeink képződtek. A régi nemzedék Bécsben, az új pedig Münchenben járt.

A bécsi akadémia korábban igen jó hirben állt. Bár Füger vezetése alatt, a Mengs és Dávid szelleme szerint, egy ideig egész iránya és működése nem volt egyéb, mint az üres eclecticismus, mely másol és másol mindig ugyanazon modor és ugyanazon mérték pontos megtartásával. Mert a rajzbeli szabatosság, alaki szépség és festésbeli gondosság, nála modor és mérték, tartalom és szellem. Tárgya lehet különböző: mythologia, história, legenda, — csak a modor és mérték maradjon meg, mert ez csalhatatlan. Hiszen az eredeti tehetség, mely elég kicsapongó izléssel jellemzetességre, kifejezésre, természetességre, hűségre és eszmére törekszik, olyan útvesztőbe mehet, a melyből sohasem találhat vissza a művészet egyenletes országútjára, melyet az akadémia tekintélye és méltósága felügyel és megszentel; míg az iskolai jártasság, mely óvatos lelkiismeretességgel a modor és mérték mellől el nem tántorodik, mely önállószkodó szeszélylyel tárgy, ember, díszlet, szín és világitás tekintetében nem válogat, biztosan halad és bizonyosan eljut a siker és elismerés kapaszkodójára, sőt az akadémiai tanárság székébe is, a honnan tovább hirdetheti, hogy nincs másban üdvösség, csak az eclecticismusban. Azért üldözte az eredetiséget; s ha tanítványai közül valaki, mint Overbeck, Pforr, Vogel, Hattinger, Sutter arra vetemedett, hogy a mit az antikok és modellek tanulmányozásából elsajátított, azt eredeti

képben, eredeti felfogás és szerkezet szerint értékesíteni fogja, — egyszerűen kizárta kebeléből. Ám a kizárt szellem később F ü h r i c h és K u p f e r w i e s e r személyében visszakerült az osztrák fővárosba, a bécsi akadémiába, a diadalmas romanticismus lobogójával. S a szinezés elhanyagolásával a mesteri rajzban és mesteri szerkezetben kereste az igaz művészetet s e kettő összehatásával és erejével kísértette meg a gondolatot és érzést minél közvetlenebbül, minél hatásosabban kifejezni. Az erő és eszményiség nem egyszer sikerült neki; maga a festés ritkábban. Führich és Kupferwieser együttes hatása alatt mégis pár évtized folyamában az egyházi és történeti festészet eddigelő szokatlan elismerésre és dicsőségre emelkedett. Majd következett Waldmüller, ki tanártársai közül kiválva, a realizmus terére csapott. Egészen felhagyott a másoltatással, a régi mesterek kegyeletos tiszteletével s helyettök az élő természetet s az élő embert tanulmányoztatta. Künn a szabadban, hol a fény és árnyék legmesteribb játéka özönlik el, rajzoltatott és festetett legörömeoseb. Maga is innen meritett csillogó colorittal. Különösen szerette a falusi népet s a gyermeki világot, melynek köréből a kedély ritka melegségével kapta ki és alkotta meg ragyogó idylljeit. S jött R a h l, a ki Waldmüllerrel egy időben élt és tanított, nagyobb népszerűséggel magán iskolájában, mint az akadémián. Nagy és nemes művész, kit K e l e t i G u s z t á v a szerető tanítvány megbocsátható túlzásával Lionardohoz és Rafaellohoz emel azzal a megokolással, hogy annak csata-kartonja, ennek Constantia-ütközete csak az egyéni nézet előtt érhet többet, mint a Rahl Cimberék csatája. Iránya az idealismus, szertelen csapongás nélkül. Mert egészséges érzéke, finom tapintata mindig megőrizte a félszeg túlzástól. Nem bölcselkedni akart, hanem festeni, s művészete korlátait soha sem lépte túl. Alkotásai közül még a legeszményibb is józan mérsékletet mutat. A német szellem speculativ eszméinek és rejtélyeinek kergetése helyett a történelmi és emlékszerű festészet feladatának tiszta felismerésében, az ideges szeszély és csiklandó érzékiség helyett a színben, kezelésben, az alakok bizonyos hősie jellemzésében fejt ki erejét. Rahl a régi mesterek kezén megáll azon határvonal előtt, hol az eszme és alak szépséget cserélni, vagy egymást megsemmisíteni kénytelenek. Az ő érdeme, hogy a hanyatló stylérzékét fölélesztette, a széles formák és stylszerű alakok értékét hatásosan feltüntette és meggyőzőleg elismertette.

A bécsi akadémián nevelkedtek, stíljok és irányok megállapodása idejében, Haan és Zichy, az Kupfelwieser, ez Waldmüller oldalán. Thán, Lotz, Keleti és annyi más, a Rahl vezetése alatt, míg a fiatal nemzedék, szinte az egész mai művészi had, közte Munkácsy, Benczúr, Lietzen-Mayer, Wagner, Madarász, Székely, Baditz, Mészöly, Roskovics, Spányi, Aggházy, Greguss, Feszty, Tölgyesy, Bihari részben vagy egészben München növendéke.

Mert München művészi hírneve már több mint félszázad óta legelső a német városok között. Hírneve nagyságának alapvetése I. Lajos király műszeretetéhez és Cornelius Péter lángeszéhez fűződik. Nekik köszönhető, hogy München Németország művészetének legújabb történetében ezt a kiváló helyet foglalja el. I. Lajos király, a kit a bajorok, különösen pedig a művészek szeretnek nagyra nevezni, bő és okos áldozatkészségével az emlékszerű építkezések egész hosszú sorát indította meg s a Glyptothékát és Pinakothekát betöltötte a képzőművészet sok remek alkotásával. Nemes fogadásához, melyet Rómában felbuzdulva tőn, hogy a bajor fővárost Németország középpontjává teszi, lázas sietséggel és tapintatos belátással fogott hozzá, maga köré gyűjtve a romanticismus friss fuvalma alatt megmegpezdült új tehetségeket, a „kolostori testvéreket”.

A régi idők mystikus távolsága s a romanticismus ábrándos köde szokatlan varázsszal ragadta meg képzelőket, merész álmokat szöttek, ellenzéket alkotva az eclecticismus modorosságá ellen s követelve a teremtő szellem szabad szárnyalásának jogát. Szerencsére sokan voltak s közöttük genialis tehetségek; így az álmok szövése nem maradt merengő vívódás, hanem igazán a német művészet megújítására vezetett az. És szerencsére nem állottak délibábos földön, hanem I. Lajos királyban, ki még ekkor trónörökös volt, oly maecenásuk akadt, ki biztos földet adhatott és adott felcsapongó működésük teréül. A művészi raj Lajos trónörökös meghívására, élén Cornelius Péterrel, hazatért Németországba, majd bevonult Münchenbe, és megkezdődtek a pezsgő alkotás nemes versenyben folyó évei. Az új szellem ihlete új erőket keltett.

A romanticismus, mely a német irodalomban beteges túltengésben veszett el, a német festészetben hatalmas virágzást szült és érlelt: emlékszerű műveivel tele minden nagyobb német város. Leginkább pedig München.

Ez a festészet — az emlékszerű festészet. Frescóival fölékesítette a nyilvános épületeket, hogy láttukra a közönség buzduljon és lelkesüljön. Egész iránya az idealismus világa, ott is a fenséges köre. Forrása a vallások mythológiája, a történetek könyve, olykor a nép-regék. De mindig és mindenütt ez eszmének hódol, ennek rendel alá mindent. Sokszor vét a rajz ellen, még többször fogyatékos a színezésben; úgy, hogy magának az iskola mesterének, Corneliusnak, szigorubb kritikusiai szemére vetik, hogy festő létére nem fest; s az olaszok előtt ő és társai csak a „maestri della maniera secca“ voltak. Annál hatalmasabban nyilatkozik ereje a gondolkozásban; nagy gondolatot megragadni s azt szerkezetében hatalmasan szinte drámai közvetetlenséggel kifejezni, a mi neki és iskolájának osztályrésze volt. Alakjaik, színeik, rajzaik rávallanak ugyan Olaszországra, a hol közülök a legtöbbben tanultak: azonban egész alkotásaikból mégis a nemzeti szellem sugárzik ki. Igen, nemzeti és eszményi, e két nagy gondolatért lelkesedtek, e két nagy gondolat felvirágoztatásában fáradoztak; megvető kicsinyléssel menve el a köznapi fölött. Az eszmében és annak kifejezésében keresték a hatást, nem a mellékességek művelésében. Világuk a fenséges eszményi világa volt s minden művökön annak a tiszta levegője fénylett.

Ez az eszményi gondolkodás a német művészetet megújította s az akadémiai színtelenség helyett a nemzeti bélyeget nyomta reá: minden tekintetben magas lendületet adott neki. Az ötvenes évek előtt a legkitünőbb tehetségek, még ha el is hajoltak némileg a romanticismustól, mint a különczködéseiben félvad Genelli s a satirikus erű Kaulbach, kit Cornelius a német festészet Heinejének nevezett el, az idealismus hivei voltak. Az 1852-iki müncheni kiállításon, melyet a művész-akadémia felállításának félszázados emlékére rendezett, még ez irány uralkodását mutatta be. Ott volt a tárlaton a régi gárdának vezető mestere, Cornelius, egyik leggenialisabb cartonjával, az Apokalyptikus lovagokkal, mely a berlini Campo Santo számára János Jelenéseink VI. része szerint az emberiség pusztítóit, a Halált, Háborút, Dögvészt és Éhséget ábrázolta, megragadó erővel és kegyetlen humorral. Ott volt a római nazarénusok feje, Overbeck, Jézus életét magyarázó rajzaival; Kaulbach a Bábeli toronnyal, Führich, Rethel, Preller, Genelli, Ramberg, Schwind; az ő képeik, illetve cartonjaik, váltak ki a kiállítás gyöngyeiként. Ez iskolának fe-

ledhetetlen érdemei, a mesterek kitünő nevei, a közönséget még kegyeletos tisztelettel töltötték el; s a már jelentékenyen mutatkozó új irány a realismus és colorismus képviselői előtt az elfogult érdeklődéssel haladt el. Már ekkor ez az új irány, ha a kiállításon az idealismus iskolája uralkodott is, szintén szembeötlő eredményeket ért el, mintegy másfél tized óta fejlett és erősödött. 1843-ban történt, hogy Du Biefve és Gallait fiatal belga festők két történeti képe: A brabanti nemesek compromissuma és V. Károly trónlemondása Németország nagyobb városaiban kiállítva ragyogó, gazdag színezésével általános csodálkozásra talált. A fiatalabb nemzedék megkapva a reális felfogástól s a színpompa bűbájától, az új nyomot próbálgatta jární, évről-évre tekintélyesebb számban és hatásosabb sikerrel. Az 1858-iki kiállításon, mint említettük, már meglátszott növő ereje, az 1869-iki müncheni nemzetközi tárlaton pedig már övé volt az uralom. Franciaországban és Belgiumban a colorismus már teljes virágzásra jutott; Németországban is felülkerekedett, de még egész igéző színpompájában, s ennek mesteri biztosságában nem érvényesült, a minthogy a németek is beismerik, hogy még e tárlaton művészeik a francia és belga művészekkel nem versenyezhetnek. Piloty hatása s iskolájának működése még csak ez idő szerint kezdett hatalmasabban fejledezni; de esztendőről-esztendőre nagy diadalokat aratott már akkor is, még inkább ezután, kivált az 1879-iki müncheni nemzetközi kiállításon. A mester évekkel ezelőtt elhunyt, mai nap még sincs német festő, kinek annyi kitünő tanítványa volna, mint neki; s nincs német város, hol a festészet oly gazdag és hatalmas életet mutatna föl, mint München.

Ennek köszönheti München, hogy oly nevezetes festő-város. A művelt világ minden részéből özönlik bele a fiatal nemzedék, hogy kitünő akadémiajában tanuljon és okuljon, tehetsége erőt és szárnyat kapjon. Mi magyarokul éppen különös előszeretettel látogatjuk a bajor fővárost, mert hiszen jeles és hírneves művészeink élnek ott, mint LietzenMeayer, Wagner, Böhm, Baditz, kiknek neve és sikere csalogató magyar ifjainkra nézve, úgy hogy a magyar mester-iskola daczára minden esztendő újabb-újabb áramlatot visz oda s a müncheni képző-művészeti akadémia ugyancsak hangos tőlük. Természetes, hogy tele fejöek álommal, szívök tüzzel, hogy lelkesednek a mai müncheni festészetért; pedig ennek minden érdeme és fénye mellett szembezőkö gyöngéje és hibája is van.

Már 1879-ben, a nemzetközi kiállításon fölismerszett, a Kunstverein rendes havi tárlatain pedig még inkább és huzamosabban megfigyelhettük, hogy merőben ellepik a genre-darabok és tájképek. Mert ismétlődött újra, a mi annyiszor csattanósan bebizonyult, hogy bármi művészetet csak az eszmék éltető ihlete és ereje táplálhat örökkön, hogy csak az eszme és alak összhangja tarthatja meg lehető tökélye szívonarán, hogy mihelyest az eszme mellékes és a művész főfigyelme a külsőnek tüntető megalkotására fordul, — lassan-lassan a hanyatlást készíti elő. A mikor a magyar költészet a classicismust csupán az alaki szabatoságban, a lábak perdületességében és rímek bongásában kereste, e megtévedése közben kiveszett belőle az erő és velő; viszont a mikor a népiességet a vidéki kifejezések, helyi különösségek, viseletek, alkalmiságok, esetlegességek felfűzésében és megdalozásában találta, e kelmeiség rideg levegője az egyetemes emberi eszme és nemzeti érzés legigazabb és leggyöngédebb virágait pusztította el. S a mikor a német festészet annyira ragaszkodott az antik plasztikához, hogy saját jelleméből kivetkőzött, képein minden alaki szépségek daczára emberei oly feszesek s oly merevek voltak, mint valami basso-relievon, mélyebb kifejezés és benyomás nélkül; vagy a mikor éppen a festés elhanyagolásával bölcseleti kérdések fejtegetésére, a speculativ szellem ködlő feltevéseinek és rendszerező számításainak közvetítésére vállalkozott, holott képző és szemléltető és nem szóló művészet, épp úgy hibázott, mint a mikor a nemesebb eszmék, mélyebb érzések s nehezebb művészi problémák elejtésével a draperia, a kelmeiség kultusában állapodott meg. A Piloty-iskola igenen számos művén, még a komoly-történeti vagy történeti genre ágában is, olyan csodás gonddal festette meg a drapériát; a különböző bársonyok, brokátok és egyéb kelmeiségek bámulatos coloritjával olyan meglepő színhatást teremtett, hogy szinte elkápráztatott és az eszméről megfeledkeztetett. Kiállításunkon is érdekes és jellemzetes példánya volt ennek Benczúr Gyula mesteri XV. Lajos és Du Barry hercegnőjében. A pikans és érzékies, különben szellemes kép tárgya kisszerű ötlet: XV. Lajos felszolgál kedvesének, Du Barry hercegnőnek, ki lovagló ostorával kaczerán legyinti meg a fejedelem orrát. De micsoda festés! Az ellentétes és összhangzatos színek micsoda merész játéka, micsoda bűvös pompája! Benczúr nem hiában e colorista iskolának egyik legszerencsésebb képviselője, ki mesterét több alkotá-

sában, mint például a müncheni évszázados-ünnepi képen, segítette és helyettesítette, a coloritot igazi remekelésig vitte. Az egész alkotás még sem egyéb, mint szemkápráztató és érzécsiklandó sikamlósság csillogó draperia-cultus felemelő eszme elismerése helyett. Benczúr hamar megtért e sikamlósságból, mert e képe még eredetileg 1874-ben készült; de hány kisebb tehetség üresedett el végképp? Mert a draperia sohasem lehet művészi tartalom, csak az eszme érzéki megjelenítésének eszköze; minden remekelés mellett épp úgy nem mérkőzhetik valami isteni gondolattal, mint a Rembrandt louveri disznóbele Rafaello vaticani Madonna-képeivel.

Ez az üresség a mai genredarabokon és tájképeken tagadhatatlanul kitetszik. Minthogy a drapéria-cultussal a mellékes elve győzött, a legtöbb müncheni festő, s kolozsvári tárlatunk tanúsága szerint a legtöbb fiatal magyar tehetség is, a külső érvényében ismerte föl a belső értéket is; s felszárnyaló ihlet helyett, mi az emberi műbe alkotó aethert lehell, gondtalanul és gondatlanul másol. Az élet tarkaságából, a természet végtelenéből valami színes, valami töredékes részletet kikap és vászonra festi. Talán megvan benne a való látszata, meg a hűség és igazság; de hiányzik belőle az eszményi, minek a valón át kell csillámolnia; az egyetemes, minek a töredékesből ki kell sugároznia. Mert a művészet nem lehet csak a való látszata; több az: a való eszményítése, alakban az eszmének, s végében a végtelennek érzéktése!

Az oly realisták és naturalisták meg impressionisták, kik a festészet terén az élet és természet egyszerű utánaképzésében keresik művészi dicsőségüket és üdvösségüket, lemondanak éppen művészi voltuk magasabb hivatásáról és jelleméről, a teremtésről.

A képírás ily felfogással művészet helyett mesterség lesz. Történeti, egyházi, általában emlékszerű alkotások helyett mindenféle aprócseprő, napi érdekű festések szaporodnak el, melyeken mindenek előtt maga a modell ötlük szembe, saját kifejezésével és nem a művész eszméjével; maga a tájék saját benyomásával és nem a művész ihlető hangulatával. Emlékezzünk csak vissza; kiállításunk meg fog győzni ez állításról.

S aztán micsoda egyoldalúság tárult elénk! Volt összesen 89 művésztől 195 mű, és pedig:

Genre	76.
Tájkép	83.
Arczkép	14.
Állatkép	8.
Csendélet	6.
Történeti kép	4.
Egyházi festés	3.
Allegoria	1.
Szoborcsoport	1.

A genre és tájkép volt tehát együtt 159, míg a többi valamennyi műfaj 36.

III.

Mi az oka, hogy e két festészeti ágat annyi festő műveli? Valjon az-é, hogy mai időtt kevés a lelkesedés, mely nagyra ösztönözne, kevés az erő, mely nagyot bírna? Valjon az-e, hogy egyszerűen a dolog könnyebb végét keresik művészeink s tehetségükön alól beérik a napi életű művekkel? Valjon az-e, hogy a mi korunk egyáltalában szegény, elközönségesedett; nagy eszméi, nagy törekvései, nagy eseményei nincsenek? Végképp elvesztettük-e érzékünket a fenséges iránt és csak a középszerűnek s a kézzelfoghatónak tudunk örüdeni?

Ne keressük a korban a hibát; a mai emberöltőben van az. Mert ez a kettő, a mennyire lehet, megkülönböztetendő. A mai kor nem szegény nagy eszmékben, nagy törekvésekben, nagy eseményekben. Szükségtelen volna ezt az állítást részletesen megokolnunk. Gondoljon csak a közönség ama világra fontos politikai kérdésekre, melyek a leviharzott 3—4 évtized alatt megoldást nyertek s mérlegelje csak azon jelentőséges társadalmi problémákat, melyek legközelebb megoldásra várnak! Igaz, hogy a társadalomban nagyon érezhető a ziláltság; az élet nagyon is kufárkodik. A politikai zsidbadság és polgári cynismus ijesztő; de hát sokkal jobbak voltak-é a viszonyok a XVI-ik században? Vallási és világi háborúk dühöngöttek országok szerte, a politikai elnyomottság és polgári nyomorultság földhöz láncozta a népeket: mégis akkor emelkedtek a művészetek a legmagasabb virágzásra! Igen, mert akkor az emberekben lázas érdeklődés, szívben gyökerező hit volt az eszmék iránt; lobogó szenvedélyvel

csüngöttek a viharzó eseményeken, a lélek egész odaadásával magasztalták, a kik bennök meggyőződésük diadalát ünnepezték vagy, a szenvedély elvakult dühével fordultak dicsőbb korba vigaszért azok, kiknek ügye meggyőződésük szerint elbukott. Nemzetek és népek mai nap is fellángolnak s lelkesedésükben hősi tetteket végeznek; de a nagyratörő hit a mai emberöltőnek csak a mélyebb rétegeiben buzog igazi ősforrással.

A mi nemzedékünk magasabb rétegei, a műveltebb osztályok nagyobb részint nagyon is józanok; tudások erős, kedélyök sívár, érzékük vásott, izlésük mesterkéltséggel s hitüket a fenséges iránt elvesztették.

A művész-világ ilyen közönségnek dolgozik mai nap. Nem magyarázható-e meg, ha a nagyravágy megcsökken, a törekvés elsekélyesedik s a nemes alkotások helyett az apró genrek szaporodnak el, túlművelésre találhatnak. Az apró darabok, melyek a hiúságnak hízelegnek, az érzéket csiklandozzák, a lusta észnek is nyíltan beszélnek, könnyebben kelnek el, mint az emlékszerű alkotások.

Ez az olcsó siker áramlata. Ellene nem segít semmi egyéb, mint erősebb hit, mélyebb szenvedély a szívben, magasabb törekvés az akaratban, fellángoló és kitartó lelkesedés a fenségesért és eszményiért. Csak rajongás legyen, a mi ihlet; szorgalom, a mi fejleszt; tehetség, a mi biztat, — a művészet diadalmat ülhet hitetlenségnek közönyön, önző anyagiságon és lelki petyhüdtségen!

Ime, ott a példa a lengyel történeti festészet kifejlődésében és felvirágzásában. A legkedvezőtlenebb viszonyok közepette — a legbiztosabb siker. A nemzet feldarabolva, a társadalom meghasonolva, szegénység, nyomoruság, elnyomás, üldözés nyügében; de a nemzeti Genius mindezen bajon fölülemelkedett és megdicsőült; mert lángész és tehetség rajongásban és szorgalomban versenyzett egymással. Matjkó, a hirneves mester szerencsétlen hazája magasztalására és halhatatlanítására szentelte ecsetét; s a lengyel nemzet viharos, de vitézi koszoruk virágaival ékes multjából már eddigelő több, mint száz képen örökítette meg a felemelő és bátorító mozzanatokot! Mert a művészet gyönyörűség és vigasztalás; gyönyörűség a szemnek, vigasztalás a léleknek, mikor a józan földi való köréből a magasztos eszmények sугaras világába ragad. S ki a realizmus és naturalismus, meg impressionalismus apostolaként a durva létet és pusztát természetet a maga sokszor éles és sokszor salakos tüneményeiben másolja, félre-

ismeri a művészet igazi hivatását; de épp úgy félreismeri az is, ki történeti festő létére az országos csapást képező és leverő eseményeket örökíti meg, mert velök mindig komoran érinti a kebelt, noha a veszteséget a honfi szív már elviselni megtanulta, az egyéni érzés megszokta is. S Madarász Victor „II. Lajos holttestének feltalálása“, Horovitz Lipót „Jeruzsálem síralma“ bármilyen jeles képek legyenek, a nemzeti szellem nemesítő élesztői nem lehetnek. Mert lelkesítheti-e vagy tettekre hevítheti-e millió ilyen kép a magyar vagy zsidó népet, mikor egytől egyig csak a feltámadás, az új élet ellen beszélnek? Minél nagyobb számmal, annál erősebben. Nem lennének egyebek, mint a nehéz szenvedések között való hosszas haldoklás gyászlapjai. Matjkó és iskolája, Rossovski László, Krzesz József, Styka János, Pruskovski Vithold, Kossak Albert épp oly hazafias tapintattal, mint művészi érzékkel a lengyel dicsőség fényes lapjait írja egyre, — táplálva a reménységet, ápolva a hitet, élesztve a honfitüzet. Ki tudja, hogy nem hat-e majdan a nemzeti újjászületésre? S ha ez a nemzeti újjászületés elmarad, a mi bizony sokkal valószínűbb, mert három nagy hatalom politikai érdekeinek sziklája nehezedik az egységes Lengyelország koporsójára: még mindig Szent és magasztos tisztet teljesít a lengyel történeti festészet, mikor a virrasztó nemzet fiaiban fentartja a várakozást a feltámadás iránt!

Nekünk magyarokul, Istennek hála, nem a feltámadást, hanem az életet lehetne és kellene hirdetni. Tele történetünk megragadó részletekkel: korszakos diadalmakkal és hősi alakokkal. Kínálva kínálkoznak a művésznek. Ott az Árpádok, az Anjouk, a Hunyadiak, Bethlenek és Rákóczyak ragyogó Pantheionja. Maga Szent István, Nagy Lajos, Hollós Mátyás élete és uralkodása dúsan áradó forrásul szolgálhatna az alkotó lelkesedésnek; csak volna, ki belőle legalább oly nemes szomjuhódással merítene, mint Rubens IV. Henrik és Medici Mária hercegnő házasságából vagy Menzel Nagy Frigyes hadakozásából. S ott nemzeti, hun és magyar mondáink csillogó könyve, teli annyi nemes és csodás jelenettel; csak olvasni és tanulmányozni kellene, mint Rethel és Schwind tette a némettel. S ott művelődésünk, állami, vallási, irodalmi, zenei és közéleti fejlődésünk nevezetes és hatásos eseményei; magyar legendáink, regéink, meséink, dalaink és költői elbeszéléseink édes és bájos mozzanatai, — valamennyi gazdag és változatos anyaga a festői képzelemnek!

Művészeink alig veszik észre, alig ismerik; vagy ha ismerik, alig érintik. A történeti és nemzeti sugallat, az emelkedettebb ihlet vajmi ritka bennök! Pedig találóan mondja I p o l y i, hogy nekünk főfeladatunk a mellett, mikép művészetünk jó, szép és szabatos legyen rajzban és színben, nemes felfogásban és kivitelben, — annak nemzeti jelleme, hogy m a g y a r legyen kifejezéseiben s alakításaiban, hogy a nemzet tipusának és jellegének, szellemének és gondolatának kinyomatával bírjon s hazai életünknek népies, nemcsak alacsony, vagy éppen durva jeleneteiben, hanem magasabb szellemi, történeti, erkölcsi, vallási, legendai, eposzi, regei, mondai stb. eseményei és eszményei felfogásában s előállításában adjon méltó alakot. Ez által emelkedtek fel a régibb s újabb olasz és németalföldi, az ó és új német, spanyol és francia iskolák. E nélkül nincs eredetiség és nincs nemzeti iskola. Igen, nekünk első, hogy nemzeti művészetünk legyen, hogy magyar iskolánk fejlődjék; mi nem mond ellent annak, hogy művészetünk azért az európai művészet magaslatára emelkedjék. Sőt inkább föltétele annak. M u n k á c s y, B e n c z ú r ezzel kezdette s ezzel nyerte első sikerét, mi nem hátráltatta egyiket is abban, hogy európai színvonalra jusson.

De magyar művészeink nem okulnak a lengyel tanulságon, nem hevülnek a magasabb irányokért. Vagy nem bennök, hanem bennünk egész nemzetül van a hiba, hogy mai napság lángész és tehetség nagy eszmék és alkotások iránt nem fogékony vagy rájuk sem termett. Mert a mint a politikában, a híres értelmezés szerint az exigenciák tudományában a józan megalkuvás és lassu építés korát éljük; s a mint a költészetben az akadémia elég bőkezűséggel osztogatott aranyai daczára kimagasló művek, tüneményes remekek nem támadnak s a kitüzött jutalmak vagy közepes sikernek jutnak vagy bent maradnak: úgy festészetünk terén is a magasabb műfajok, a történeti és egyházi festés nem fejlődnek és nem izmosodnak. A magyar közművelődés koszorus vezére, Trefort Ágoston, az egyház műszerető főpapjai, I p o l y i A r n o l d és T á r k á n y i B é l a, s a magyar művészet lelkes pártfogója, R á t h G y ö r g y, már egy évtizeddel ezelőtt megérezte ez aggasztó jelenséget s pályadíjak alapításával törekedett segíteni rajta.

S mi lőn az eredménye?

A pályázatok áttekintése azonnal felvilágosíthat. Az, hogy az I p o l y i-féle történeti pályadíjjal vagy egyszerűen kisebb színezett

kartonokat kellett kitüntetni, mint a Lotz Hunyady János halála és Szent István alamizsna-osztása, Székely Bertalan Zrínyi Miklósa Szigetvárott és Ebner Lajos Tatárjárás utánja; vagy pedig a díjat nem lehetett kiadni, mint 1884- és 1885-ben, mert a művekben hiányzott az emelkedett felfogás, a jellemzés mélysége és erélye, az ábrázolt jelenet lélektani igazságainak kifejezése, a történeti festés legfőbb kellékei. A Ráth György-féle történeti vagy más genrebeli pályadíj egy évtized alatt egyszer sem jutott, mert nem juthatott, történeti képnek. Az állami és Tárkányi-féle egyházfestészeti pályázatok sem termettek gyümölcsözőbb aratást. Mert sajnós, nem volt a ki a jeles és nyertes színvázlatokat nagyban megfestette volna, a ki a művészi léleknek szárnyakat adott volna; pedig a mi művészeink a megrendelés és biztosítás nélkül, csak a Genius nagyratörő erejéből nem vállalkoznak. Nem magasztalható, bár magyarázható elkedvetlenedés. Mert igaza van Trefortnak, hogy hazai művészetünk, mai fejlettsége fokán, immár joggal számíthat ama három rendbeli magasabb hatalom támogatására, melyet saját érdeke is a művészet ápolására utal. E három hatalom: a magyar állam, magyar egyház és magyar társadalom. A művészetet immár be kell vezetni nálunk is a középületekbe, templomokba, iskolákba, nyilvános terekre és sétahelyekre. Az állam nyisson tért a képzőművészetnek a középületekben, az egyház a templomokban, a főurak és főpapok, meg vagyonos polgárok magán-házaikban. Mert Olaszország és Németország ragyogó képekkel hirdeti, hogy az emlékszerű festészet kifejlésében és felvirágzásában csak ez a biztos és hatékony eszköz! Pályadíjak nem elegetendők.

Különben a festészet magasabb ágai sem meg nem erősödnek, sem fel nem virulnak. Csak olykor terem rajtok.

Imhol a mi egész tárlatunkon nem volt több történeti kép, csak négy. Benczur „XV. Lajos és Du Barry hercegnője“ mellett a Thán „Ezeréves honfoglalása“ tűnt ki rajzának és előadásának szépségével. Noha vázlat, apró szélképekkel, mégis az alakokban és csoportokban kifejező hősiesség beszél, Árpádhoz és daliáihoz méltó. Persze hatalmas, emlékszerű sorozatban, a mire tervezve van, még inkább megragadna. Kriesch Aladár képe, „II. Rákóczy György holttestének kiragadása saját hivei által a Szász-Fenes melletti csatából“, biztató jel mind a fiatal képíró hivatásáról, mind komoly töb-

rekvéséről. Még rajza és színezése bizonytalan, szerkezete zavaros, de élénk érzeke van a drámai mozgalmassághoz; minden esetre több, mint Spányi Kornél, ki Murányvár bevételeivel nem a kifejezésben, hanem a jelenetezésben keresi a hatást. Wesselényi, Széchy Mária tartása nagyon színpadias, festése feltűnő, ege keresett; mégis minden hibája daczára hatásos munka. Érdekes, hogy Erdélyben, a Wesselényiek földjén, még azt sem kérdezte senki, hogy mi az ára?

Vallásos kép volt három. Kettő azonban, Pataky László Utolsó kenetje, mely szerencsétlen felfogásánál és tárgyalásánál fogva visszataszít, és Templom előttje, mely kétségtelenül megkap, inkább genre; Molnár József képe meg, Krisztus 13 éves korában a templomban az írástudók között, eszmében nemes, kivitelben modoros. A ki az olasz gyűjteményeket ismeri, emlékezni fog, hogy a renaissance festőinek kedves tárgya ez, csak hogy az ő kis Krisztusok arcza lelkesebb és magasztosabb, írástudóinak kifejezése beszédesebb és jellemzetesebb. Molnár hideg és bágyatag, mintha képe a kolostori testvérek elványadó hagyománya volna!

IV.

A kolozsvári képkiallításon e szerint nagyobb alkotások nem voltak s a „nemzet megdicsőítése“ a szó nemesebb értelmében elmaradt. A tárlat átlag nem állott magas színvonalon; de mégis örömmel és hálással ismerjük el, hogy elért oly színvonalat, mint a rendes havi müncheni és bécsi kiállítások elérnek. Igaz, hogy genre-darabjai és tájképei közt fölös számmal fordult elő olyan, mely inkább szokásos feladat, mint egyéni gondolat és hangulat megoldása volt; de akadt elég olyan is, melyben a művész egyénisége s a nemzet és haza jellege híven tükröződik vissza, a népelet és ország egy-egy töredékének jellemzetes visszaverődéseként. A genreben főleg az ifjabbak, a tájképben az öregebbek jeleskedtek.

Mind a két nemzedék csoportja tömeges. Ott szerepelt mindennek előtt Roskovics Ignác z Kis gourmandja: fiatal leányka kis nyállal, mely a virágok között finyásan válogat. Épp oly vonzó és kedves, mint e ritka tehetségnek minden műve. Elevenség, ötletesség, humor és melegség csillog ecsetje alól. Aztán Feszty Árpád kinek beszédes képe: A kárvallottak, magyaros jellemével, váltakozó kifejezésével, erőtelen színezése daczára is leköt. Bizonyynal korábbi

munka, mert mai nap e hivatott képvisrónk az egyházi festészet terén csattanós diadalt aratott, teremő ereje magasra lendült; mint az emelkedő pálya érdekes emléke különös figyelmet érdemel. S ott szerepelt Bihari Sándor, két képpel is. Román temetése jó munka, de Kéjútazása a Zagyván kitűnő kis darab. Mennyi élet, mennyi igazság a kis családi kör jellemzésében, mely kétségtelenül valami vasárnapon sajkára kel, hogy a ringó habon és enyelgő szellőben felviduljon! Férfi, nő és gyermek merő öröm, vigasság! Aztán Balló Ede, kinek Pista bácsija tősgyökeres és nemes paraszt, jellemző fővel és jóízű kifejezéssel; a kínálgató két fehérszínű szivesség, nyájasság és természetesség. A szerkezet kerek; rajz és szín szabatos és összhangzatos. S ott Gyárfás Jenő, ki eredeti és erős tehetségével néhány esztendőnek előtte annyi reményt és feltűnést keltett, Tetemre hívása, Arany mesteri balladájából merítve, a képzőművészeti társulat művészi nagy díját nyerte el 1881-ben; azóta alig hallunk róla. Pedig most bemutatott képe is élénken beszél hivatásáról, ha nem is haladásáról. A tél öröme — a disznó tor tarka és változatos csoporttal tárul élénk. Sok jól ellesett arczeval és mozdulattal, de szerkezeti hiányokkal. Meg ott Stettka Gyula, Skuteczky Döme, Révész Imre, Kéméndy Jenő, Szirmay Antal és sok más.

Itt szerepelt az öregebb nemzedék tagjai közt Mészöly Géza a maga apró bájos képeivel, melyeken a Balaton nádasai, színjátékos hullámai édes és titokzatos költőiséggel susognak, mintha a felettök mosolygó ég bárányfelhőiről álmodnának. Aztán Ligeti Antal a maga meleg érzésével, a szép és összhangzatos vonalak és alakítások előszeretetével; ihlett felfogással és gazdag kedélylyel, a nap áradó fényével és a térbeosztás nagyszerűségével. S itt szerepelt Telepy Károly éles megfigyelésével és hangulatosságával; míg egyfelől a természet szépségeit híven varázsolja vissza, addig másfelől rajtok mindig valami nemes ihletet áraszt el; különös fogékonyságot mutat a magyar ég és levegő játéka iránt. Aztán Spányi Béla, csillogó festésével és elcsapott távlataival. Sajnos, hogy a bajor hideg levegő borúl nem egy alföldi képére! Aztán itt szerepelt Markó Károly, a maga egészében és részleteiben összhangzatos műveivel. Hírneves apjának méltó tanítványa, mint Ligeti; meleg költői hangulattal és színezéssel; Palazzacciója úgy érint, mint valami bájos elégia. S itt Bródszky Sándor és Molnár József, régi jó mesterek, kik

fáradhatatlanul ismétlik önmagukat, meg Cserépy Árpád, Somogyi Dániel és számos újabb képművész.

A többi műfajok képviselői közül meg kell emlékeznünk Haan Antaltól, a szerény és igaz tehetségről, kinek kicsi tanulmányfeje valódi csecsebecse. Mesteri rajz, meleg színezés, mely rávall egyfelől az olasz renaissance nagy mestereinek tanulmányára, másfelől a capribeli szép fiatalságra, mely egykor a nagy Augustust is elbűvölte; Pállik Béláról, az ő csodálatos birkáiról, melyek kifejezése egyéni érzésig emelkedik és gyapja ritkaság. Mert olyan gyapjat, mint Pállik, mai nap alig tud még festeni valaki Európában. Valahol azt olvastuk róla, hogy egyik juhcsaládja nyílt árverésen 12,000 fiton kelt el. Feltűnő összeg. Az ismertető megtudakozta, hogy ki vehette meg? Valami német posztógyáros, mint olyan képet, melyen a legszebb gyapjat látta életében. Ennek az úrnak pedig értenie kellett, hiszen mestersége. S meg kell emlékeznünk Thoren Ottóról, kinek tehenei minden elismerésre méltók; egyrészt kisugárzó értelmességök, másrészt takarosságok és húsosságok oly annyira kitünteti őket, hogy az állatfestés legsikerültebb termékeihez tartoznak mindig; s utoljára, de nem utolsónak Zichy Mihályról, kinek eszmében és érzésben gyönyörű allegóriája a tárlat legszellemesebb darabja volt! Micsoda könnyűség, beszédesség; a jellemzés micsoda mélysége és átható ereje ömlik el az egészen!

Kettős kereszt alatt három fiatal leány látható a szülői siron. Körül, jelképes ábrázolásban, feltűnnek az élet veszélyei. Jobbfelől a nyomor sötét alakjai rémítik az egyik leányt; balfelől szerelmi mámor és gyönyör ingerli a másikat. A harmadik égre emelt tekintettel fohászkodik. Felnyúló alakjára a napnak felhők mögül kitörő sugarai glóriát hintenek. Az érzelmek és gondolatok ott küzdenek és viharzanak az arczon és szemben s félreérthetetlenül beszélnek a mozdulatokban! A kép hatása még sokáig rezeg a szív húrjain; élvezettel és épüléssel hagyjuk el.

V.

Elismerés és köszönet e képkiállításért a magyar képzőművészeti társulatnak!

Igen helyes és minden pártolásra érdemes eszméje az, hogy országszerte csak úgy lehet a művészet, kivált festészet iránt ér-

deklódést fölkelteni, csak úgy lehet izlését az igazi szép iránt fejleszteni, ha a művészek nem várnak addig, míg a vidéki közönség is a maga nem éppen művészies természetével és nem szerfölött művészies műveltségével a budapesti nemzeti és nemzetközi tárlatokra fel-felrándul és lelkébe oltva a szépnek szeretetét, megtanulja a művészet becsülését: hanem magok keresik föl képeikkel otthon, legalább a jelentékenyebb városokban, s meghajolva kényelmességök előtt, eléje viszik az élvezetet, szórakozást, a nemesebb gyönyörködést és magasb felfogást. Így terjeszthetik aztán azt a meggyőződést, hogy a kézzelfogható érdeken kívül van még egyéb érdek is, szentebb és tisztább, az esz me érdeke, a hasznos szeretetén kívül van még egyéb szeretet is, magasabb és fölemelőbb, a szép szeretete; a polgárság ipari és kereskedelmi forgalmának istápolásán kívül van még egyéb kötelesség is, a nemzeti szellem istápolása, a nemzeti irodalom és művészet pártolása. A polgárság maga nyerne ezzel, mert a művészet mindig neveli és emeli az izlést, az izlés terjedése és haladása előmozdítja és föllendíti az ipart, segíti és élénkíti a kereskedelmet; a magyar művészetnek pedig szintén javára válnék, mert lassan-lassan piacot, vevő közönséget teremtene magának és nem szorulna csupán a fővárosra, mely bármily szép és nagy, művelt és virágzó, még sem képes egy egész nemzet, egy egész ország művészetének fentartására s termékeinek fogyasztására. Bizonyosága lehet Bécs, Berlin, München, Páris. S vagy a külföldnek, vagy a vidéknek vagy még szerencsésebb viszonyok között mind a kettőnek hozzá kell járulnia.

Sajnos, mi egyelőre alig számíthatunk arra, hogy a külföldi műintézetek és műpártolók, sőt csak a külföldi nagy műkereskedők is, Budapesten tesznek vásárlásokat. Mert bár a magyar képzőművészet az utolsó pár évtized alatt örvendetes lendületet és elismerésre méltó színvonalat ért el, s a merre csak a külföldi nemzeti vagy nemzetközi tárlatokon megjelent, mindenütt jelentékeny erkölcsi méltatást és sikert aratott, kitüntető jutalmakkal egyetemben: mégis nem lehet, nem szabad elfelednünk, hogy az ily koszorukat leginkább ama művészeink nyerték el, kik vagy külföldön élnek és működnek, vagy ott éltek és működtek, mint Munkácsy, Zichy, Benczúr, Lietzen-Mayer, Wagner, Mészöly, Baditz. Kétségtelenül nem külföldi éltök és működésök miatt, hanem azért, mivel ők emelkednek legmagasabbra.

E művészi diadalok főtényezője az ő kiváló tehetségök, mely hódításra hivatott; de előmozdította kiforrásukat és haladásukat, megkönnyítette feltűnésüket és diadalukat a szélesebb árammal folyó művészi élet, az egyetemesebb és nagyobb elismerés is.

Különben mindegy: az eredmény csak az. A műértő külföld a magyar képzőművészetet, illetőleg a magyar festészetet meg tudja becsülni, meg is becsüli: csak hogy megbecsülésében leginkább oly nevek emleget, melyek viselői, — művész hazája széles e világ — nagy művészi központokon tartózkodnak. Már pedig a műkereslet, hogy üzleti szóval éljünk, oda tolul, a hol élénkebb a műkinálat. Bécs, Berlin, München, Düsseldorf, Venezia, Róma, Páris, Antwerpen, Madrid és London, meg a mai művészet annyi más székhelye — nemzetközi műpiacz; mindenikének régi hagyománya, emléke, hírneve, közkelete van. A vevő biztos, hogy bő és megfelelő választékot talál, s ott seregel össze. Még az is, ki magyar terméket óhajt beszerezni, legjelesebb mestereink vonzása következtében külföldi műpiacon néz szélylyel és nem Budapesten.

Budapest nem nemzetközi, nem is országos — csak helyi műpiacz. Ám olvassuk végig a magyar képzőművészeti társulat Közleményeiben az esztendőnkénti művásárlásról szóló kimutatást: alig akad vidéki vagy külföldi vevő, szinte valamennyi budapesti.

Annyira már eljutottunk, köszönet a magyar képzőművészeti társulat cél tudatos és fokozatos, fejlesztő munkásságának, hogy a külföldi leghivatottabb mesterek, Európa mai művészetének legünnepelebb nevei szívesen küldik alkotásukat a magyar fővárosba. Pedig még egy negyedszázaddal ezelőtt, 1865-ben, a műcsarnok tárlataira vonatkozó határozatok között első helyen áll az a pont, hogy a társulat tagja, de csak is az, van jogosítva kiállítani; kivételesen vendég művész alkotása is elfogadható oly feltétel alatt, ha igazolva van róla, hogy a művész magyar és munkája nem eladó. Ennek a föltételnek főleg második része különös. Oka és megfejtése abban rejlik, hogy a társulat kezességet vállalt, mikép a tárlatokon el nem kelt műveket maga veszi meg. Bezzeg megjárja vala, ha e határozatot el nem veti, ha ma, egy negyed század rohamos fejlődése után, a mikor minden évszaki kiállításra a külföldi és hazai művek százával érkeznek, az eladatlanokat kénytelen lenne megvenni.

A társulat nemcsak megszüntette eme határozatot, nemcsak megnyitotta idegeneknek a tárlatot: sőt esztendőről esztendőre kiutazó tisztviselői által maga hívja meg őket. Mig egyfelől künt tényleg bebizonyítja ezzel, hogy nálunk már megvan, legalább a fővárosban a szépek emelkedő szeretete és a művészetnek növekedő pártolása, hogy nálunk a külföldi mesterek már nemcsak erkölcsi elismerést, de anyagi sikert is remélhetnek; addig másfelől bent termékenyíti művészetünket, mert jeleseinkkel új eszmék, új irányok képviselőit helyezi, mintegy versenyül, szembe; nemesíti közönségünket, mert a tökéletesebb alkotások szemlélete és élvezete által finomítja ízlését. Mindennek következményeként pedig lassan, de biztosan előkészíti azt, hogy Budapest nemzetközi műpiacz lehessen.

Az eddigi előmenetel kecsegtető erre. Hiszen Ő felsége, a magyar kormány, maga a társulat s egyes műgyűjtő magánosok minden évben többet és többet vásárlanak. Ha kell érdekes és csattanós bizonyosság: a társulat életének és működésének két első és két utolsó évéből, ime a hiteles összeállítás:

1864. és 1865-ben elkelt:

4 munka 2080 frton;

1888-ban elkelt:

151 munka 45,325 frton;

hazai volt:

117 — 29,525 frttal;

külföldi volt:

34 — 15,800 frttal.

1889-ben elkelt:

384 munka 63,943 frton;

hazai volt:

342 — 51,366 frttal;

külföldi pedig

42 — 12,577 frttal.

Még egy negyedszázad megfelelő emelkedéssel s elérjük minden valószínűség szerint, hogy nemcsak a külföldi művészek, de a külföldi művásárlók is tömegesen látogatnak el hozzánk. S akkor, de csak akkor a külföld rendes és állandó fogyasztására számíthatunk; addig kiválólág magunknak kell a magyar művészetet istápol-

nunk és fentartanunk. A köteleesség, nem, nem, — a hivatás első sorban a középpontot illeti, mely a kormány, a törvényhozás, az országos közintézetek és hatóságok székhelye, hogy részint magyar képzőművészeti akadémia szervezésével, részint pedig művészeink foglalkoztatása, az emlékszerű középületek és magán paloták díszítése által a fejlődést és virágzást biztosítsa; de illeti másod sorban a vidéket is, mely nem maradhat mindörökkön a maga parlagi ízlésében. Magyarországnak öt kerületében van 65 vármegyéje, legalább kétszer annyi népes és gazdag várossal. Nem kellene egyéb, csak minden vármegyében, minden ilyen városban néhány lelkes és műszerető hazafi, a ki nemes eltökéltséggel vállalkoznék tagok gyűjtésére. Ha fáradságba is, nem kerülne sok áldozatba, hogy az ország minden kerületében 4 fiók-egyletet 100 taggal alapítsunk. Minden fiók-egylet megannyi kiállítási kör lenne, melyet a képzőművészeti társulat tervszerűleg, zóna szerint beosztva, két esztendőnként tárlataival felkeresne, hogy így célja, a szép ízlés fejlesztése, annál intenzívebben történhetnék. Az a húszezer forint, melyet a húsz fiók-egylet évenként befizetne, kamataival fődöznék a vidéki tárlatok túlköltségeit, a megszorodó személyi kiadásokkal együtt; még inkább, ha az ország törvényhatóságai, melyek között eddig csak 12 vármegye és 28 város szerepel az alapító tagok sorában, a maga 100 forintjával belépne. Még 53 vármegye, legalább ugyanannyi várossal 10600 forinttal növelné az alapot, melyet egyenesen e célra lehetne és kellene fordítani. Pedig, ha Heves, Pest, Somogy és Mosonmegye 1000 forinttal, Budapest 15,000, Pécs 1400, Szeged, Szabadka 1000—1000 forinttal lettek alapítók, a többi város 200—500 forinttal: minden biztonnal akadnának ezután is olyanok, melyek 100 forintnál többet áldoznának. Mennyit nyernének és élénkülnének a megyei székhelyek, a hol két esztendőnként a tárlat megfordulna: de különösen mennyit gyarapodnék a magyar művészet! Mert a szép-ízlés fejlődésével, a mi kétségtelen, lassan-lassan a vásárlási kedv is megpezsdülne és meghonosodnék. A műveltségnek, az életnek szebb színt és jellemet adna!

A magyar művészet egyszerre nem budapesti, hanem országos művészet lenne!

Azonban milyen a mi vidékünk!

Megmondja két adat. Az egyik, hogy a képzőművészeti társulat

tagjainak száma Budapesten szinte másfél ezerre rug, egész Magyarországon alig van néhány száz vidéki tagja. A másik, hogy vidéki kiállításai majdnem mindenütt hiánylattal végződnek.

Ilyen kiállítása volt az utolsó lustrum alatt 1887-ben

Veszprémben:

Látogató . . .	1249
Jövedelem . . .	624 frt 50 kr.
Vásárlás . . .	1950 frttal.

Szombathelyen:

Látogató . . .	1221
Jövedelem . . .	610 frt 50 kr.
Képvásárlás . . .	1000 frttal.

Győrött:

Látogató . . .	1282
Jövedelem . . .	641 frt — kr.
Vásárlás . . .	1006 frttal.

1889-ben

Aradon:

Látogató . . .	2751
Jövedelem . . .	664 frt 25 kr.
Vásárlás . . .	1141 frt.

Temesvárott:

Látogató . . .	1339
Jövedelem . . .	365 frt 85 kr.
Vásárlás . . .	100 frt.

Herkulesfürdőben:

Látogató	76
Jövedelem	29 frt 70 kr.
Vásárlás	—

1890-ben Kolozsvárott a helyi bizottság elnökének, Concha Győzőnek, minden lelkiismeretes buzgósága és fáradozása daczára

Látogató . . .	3001
Jövedelem . . .	894 frt 75 kr.
Vásárlás . . .	1133 frttal.

A mi bizony, Kolozsvár az erdélyi főnemesség és erdélyi értelmiség székhelye lévén, meglehetősen szegény eredmény; s a társulatnak 500 forint hiánya marad.

Hisszük és reméljük, hogy e kára erkölcsileg megtérül abban, mikép Kolozsvár város és Kolozsmegye sorakozni fog pártfogói és alapítói közé, hiszen a társulat 251800 forintnyi ebbeli vagyonában Erdély úgyis csak 4600 frttal van képviselve összesen.¹⁾ Hisszük és reméljük, hogy ékesen szóló és illetékes férfiak kellő helyen, a városi és megyei közgyűlésen, meg fogják találni a méltó szót a méltó indítványhoz! Hisszük és reméljük, hogy rendes tagjainak száma pedig felszaporodik annyira, hogy két évenkénti kiállításain biztosítva lesznek s mi újra meg újra gyönyörködhetünk képzőművészetünk fejlődésében és virágzásában!

SZÉCHY KÁROLY.

¹⁾ Az erdélyi pártfogók és alapítók: gr. Mikó Imre 1200 frt, gróf Nemes Nándor 1000 frt, gr. Nopcsa Ferencz 1000 frt, gr. Bethlen Károly 200 frt, idősb Hintz György 200, Kendeffy Árpád 200 frt, Korbuly Bogdán 200 frt, gr. Teleki Géza 200 frt, Traun-Bethlen grófnő 200 frt, Vadona János 200 frt.

PETŐFI TANULÓ ÉVEI ASZODON és SELMECZEN.

I.

Aszódon.

(1835. szept. 1—1838. jun. 30.)

Aszód mezővárosa, hova apja Petőfit a pesti csekély sikerű két évi kísérlet után az algymnasiumba vitte, a budapest-miskolczi országút mellett a Galga-patak völgyében fekszik kellemes emelkedésű dombon. Ennek oldalára kapaszkodik a házak nagyobb része föl a tetőig. A városka legfőbb díszje a Podmaniczky János idejében még a múlt évszáz elején épült két szárnyú kastély, mely szép kertjével szintén a domb oldalán fekszik, s melynek jobb szárnyában a nagyszerű, rococo-izlésben kifestett ebédlőt már Bél Mátyás megdícséri s kiemeli, hogy kellemesebb lakot alig képzelhetni úgy vidám tekintete, mint egészséges levegője miatt. E, ma már idegen kézre került kastély fölött valamivel magasabban, az udvarra hosszan nyúlik be egy emeletes épület, az u. n. „zöld kastély“, egy másik Podmaniczky-ágé, nevét zöld színétől kapván.

E vegyesen német, magyar, de túlnyomóan tót lakosságú mezőváros Petőfi szülei otthonának mondható s ők úgy is tekintették. Ide költözött vala ki mind apai, mind anyai nagyapja a felföldről s itt vette nőül Petrovics István a költő anyját. A szülők hát kegyeletes érzéssel gondoltak Aszódra s csak annál természetesebb, hogy Petőfi apja ide vitte fiát, a költő keresztapja, Martiny Károly ¹⁾ rábeszélésére; mert csalódásában egy ideig arra is gondolt, hogy fia taníttatását abbahagyja.

¹⁾ Martiny Mihály elbeszélése szerint ő mondta az apának, hogy fiát Aszódra vigye. Sőt azt mondja, hogy ő maga vitte el. Ez ellen Petőfi István felszólalt; de nincs ok föltenni, hogy Martiny csakugyan ne ajánlhatta volna Aszódot az apának. L. Simonides: Petőfi ker. atyjának vallomása. Pesti Napló. 1872. 211. sz. és Petőfi István „Pet. szülőiről“. Vas. Ujság. 1872. 40. sz.

A bemutatásnál az apa, Koren István tanár előadása szerint, körülbelül ezeket mondta: „Elvettem őt onnan (t. i. a pesti piarista gymnasiumból, hol az I. grammaticai osztályt végezte 1834—35-ben), mert a színházak körül ólálkodott s elhoztam ide, keresztapja, Martiny Károly ur ajánlatára, professor ur keze alá. Tettem ezt annál szívesebben, hogy mind nekem, mind különösen nőmnek Aszód kedves emlékéü város. Lakása leend Neumanné asszonyságnál, kivel nőm itt tartózkodása óta kegyeletes viszonyban áll. Pesten már konfirmáltatott is Kollár János lelkész ur által.“

Petőfit, ki ekkor 12 és fél éves volt, bizonyítványa alapján Koren a II. grammaticai osztályba vette föl. Lehetetlen itt meg nem jegyeznünk, hogy a költő koraérettsége mellett is osztályaiban lassan haladt. Azt mutatja ez, hogy előbbi taníttatása nem volt rendes menetű, a tanultak sorrendjében némi összevisszaság van. Ő Kecskeméten másfél, Szabadszálláson fél, Szent-Lőrinczen két, Budapesten az evangelicusoknál egy évet tanul s csak ekkor jut addig, hogy a piaristáknál végezheti az I. gramm. osztályt, midőn megelőzőleg már hat évet s három év óta latint is tanult.

Az aszódi iskola-épület a város közepén szembeötlő ponton fekszik s az akkori, a jelenlegi emeletes épület földszintjét tette. Az emeletet csak 1872-ben emelték rája. Régi alakjában egy hosszúkas, nádfödélű alház volt, mely egy középső folyósóval elválasztott két részből állt. A folyósótól északra fekvő részben egy nagyobb s két kisebb szoba konyhával az egyetlen tanár lakása volt; de Koren nőtlen korában a nagyobbik szobát szintén tanteremnek használta. A déli részben, a homlokzat felé, feküdt a valódi tanterem, mellette egy kamrával s a szolga szobájával.

Az iskola alapítása idejét 1786-ra teszik, de algymn. csak 1833. óta lőn, mikor Koren Istvánt hívták meg tanárnak, ki ekkor 28 éves, buzgó, lelkes ifjú vala. Alatta állandóan 3 osztályú volt az iskola 6 évvel, melyből 2—2 esett a donatistákra, grammatistákra és syntaxistákra. Neki köszönhető az iskolában a komoly gond és szigorú, némileg pedans rend s tanításának híre okozta, hogy az iskola létszáma folyton növekedett. Igy 1835—36-ban 42, 1836—37-ben 57 és 1837—38-ban 59 volt a tanulók létszáma s messzi vidékekről is felkeresték. Ez tette szükségessé a tanulók két csoportra osztását. A nagyobbikban tanultak a donatisták, grammatisták s az I. évi

syntaxisták, a kisebbikben a II. éves syntaxisták ültek külön, vagy néha együtt az I. syntaxistákkal. Az oktatás naponként d. e. 8—11 és d. u. 2—4. folyt. A tanár természetesen egyszerre nem lehetvén jelen mindkét osztályban s nem foglalkozhatván minden csoporttal, helyettesek vagy felügyelők vigyáztak föl a rendre s a tanulók munkásságára; ő maga ez alatt rendre vette az egyes csoportokat, ki-kérdezte az előbbi napon fölhagyottat s elmagyarázta az új föladatot. A természetrajzot, történelmet és földrajzot (a donatisták a hittant is) magyarul tanútták; minden egyéb tárgy nyelve a latin volt. A módszert közelebbről jellemzi az, hogy a grammatisták némely tárgyat hol a donatistákkal, hol az I. syntaxistákkal tanúttak együtt. A tantárgyak eléggé kitűnnek a Petőfi bizonyítványaiból, melyeket alább közlünk. Nehezebb meghatározni a tantárgyak terjedelmét. A grammatisták latin etymológiát és orthographiát tanúttak Döring I. ¹⁾ cursusa és Chimani „Exercitia“-i ²⁾ alapján; a syntaxisták a körmondatokon, a latin verstanon folytatták Döring II. cursusa alapján s fordították Cornelius Nepost, Phaedrust és Ovidiust. A történelemből a grammatisták az ó kort, a syntaxisták a középkort tanútták; a magyar történelem is szerepel ³⁾ a tárgyak közt, de Petőfinak egyik évből sincs külön osztályzata belőle. A földrajzból Európa politikai földrajzára szorítkoztak s a térképeket magok rajzolták. A német nyelvtan csak 1837—38-ban lett rendes tantárgy; de azért a három nyelvű szavalást (magyar, latin, német) állandóan gyakorolták elébb is mindenik osztályban, valamint a szépírást is. Tankönyv csak a földleírásból és hittanból volt a tanulók kezén; a többi tárgyat jegyzetektől tanútták, melyekből a felhagyott részt otthon lemásolták. E fárasztó módszer előnye, mely több középiskolában az újabb időkig tartott, kivált az volt, hogy a tanulók korán hozzászótkak a szabatos helyesíráshoz s az önmunkássághoz; mert jóformán saját erejükre voltak utalva, a tanár magyarázata kevés vala a sok osztály és tantárgy miatt.

¹⁾ Döring F. W. Anleitung zum Übersetzen aus d. Deutschen ins Lateinische. I. Th. 1—2 Cursus. Jéna. 1800. és 1829-ig 10 kiadás. (Magyarra is többször lefordítva.)

²⁾ Chimani Leop. Exercitia et colloquia latino-germanica. Latein-deutsche Übungen u. Gespräche. I—II. Theile. Wien. 1806. s utóbb többször.

³⁾ A donatisták a magyarok történelmét az Árpádok és a grammatisták ugyanazt az austriai ház alatt.

Petőfi, mint II. éves grammatista, a nagyobbik teremben ült az első két évben, jobb oldalt az első ablaknál egy x lábú hosszú fenyőfa-asztal szélén, meglehetősen távol a tanári széktől, mely az osztály másik végén vala. A pad, melybe tüstént bevészte a nevét, 1873-ban még megvolt, a tanári szék pedig most a héviz-győrki kis iskolában van.

„Csakhamar magaviseletében rendes, szorgalmában kitűnő tanulónak bizonyult“, mondja Koren Petőfiről. Szép írása nagyban segítette a jegyzetek másolásában, s ha nem is éveiben, de végzett iskoláinál fogva jóval megelőzte tanuló társait, kik gyakran folyamodtak segítségéhez. Tanárának tehát „lelkiismeretessége“, tanuló társainak meg segédkezése miatt lón kedvence. Különös előszeretettel a történelmi és irályi földadatoknak felelt meg s e tárgyakban folytonos olvasással gyarapította ismereteit. Mint syntaxista pedig egész kedvvel gyakorolta be a classicai versnemeket s legelső ránk maradt verse distichonokban van írva. Az iskolai feladványok nem mindenikében volt azonban egyenlő szorgalma. Erre nézve Sárkány Sámuel, utóbb pilisi ev. lelkész és főesperes, egy Ompolyihoz intézett levelében azt mondja, hogy fenhangan szerette tanulni, mi a többi lakótársakat boszantotta s bedugva füleiket, kellett magolniok a latin szavakat. Egyébaránt nem sokáig tartott a boszantás, mert „hamar sarokba dobt a könyvet s szétnézett játszó pajtások után.“¹⁾ Mivel pedig a leczke tudását Koren szigorúan megkövetelte, tehát ott marasztotta ebédre s ők aztán titokban vittek fel d. u. kenyeret neki. Különben segített egyébként is magán. Mikor a nőtlen professor, ki szintén Neumannéknál kosztzott, ebédre ment, ő az ablakon a professor kertjébe mászott s onnan kitepegette a sárga répát (murok) s karalábét; a „jó tanár“ pedig csak akkor vette észre a pusztítást, mikor látta, hogy télire eltenni való zöldsége nincs. Ha való is ez, bizonyosan más tanulók is tették s az évi eredmény semmi esetre nem mutatja, hogy őt gyakran zárták volna be; mert a földrajzból s világtörténelemből kitűnő, a latinból, vallásból, természetrajzból, magyar nyelvből és számtanból jeles az osztályzata. Szorgalma és előmenetele a tanulásban a második és harmadik évben még fokozódott. Az 1836—7. tanévben az I. syntacticali osztályt járta. (III. gymn.)

¹⁾ Hon 1879. 34. sz. Fővárosi Lapok. 1879. 34.

Ekkor magával vitte az öcsését, Istvánt is donatistának s az adatok szerint e szókkal mutatta be: „Tavaly tapasztaltam, hogy itt rólam gondoskodnak, tehát elhoztam öcsémet is.“ A két fiú majdnem vételkedett a jó tanulásban. Az év végén Sándor a magyar nyelvből, számtanból, természet- és földrajzból, latinból és vallásból, tehát minden tárgyból kitűnőt vitt haza; Istvánnak a latinból csak jó tanjegye volt ugyan, de a többi tárgyból jeles és kitűnő. A következő években már minden tárgyból kitűnő az osztályzata neki is, mint Sándornak, ki az 1837—38. évről szintén csupa kitűnőt vitt haza a természetrajzot leszámítva; ebből jelese van. 1837—38-ban Koren már sorrend szerint is osztályozta a tanulókat s mindkét Petőfi első volt az osztályában. Tanulásában tehát Sándor folyton előre haladt. Ez az eredmény ellenkezőt tanúsít azzal, hogy gyakran kapott volna büntetést a tanulásbeli hanyagság miatt. Különben is Sárkány Sámuel tanúskodása csak az 1835—36. évre vonatkozik. Ekkor ő, mint idősb tanuló II. éves syntaxista volt s a következő évre már eltávozott Aszódról Pozsonyba.

A büntetést inkább egyéb csintalanságaival érdemelte meg; mert romlatlan kedélye ép úgy rávitte, hogy minden tanulói mulatásban részt vegyen, mint arra, hogy osztozkodják, sőt vezérszerepet játszdják csineikben. Az első évben szenvedélyes csicsónkázó, szánkázó volt s első szereplő a hólapda-csatákban. Aszódon a főuteza 333. sz. a. még ma is meg van a Neumanné-féle ház, négy kis ablakával az utcára, hová a domboldalon fekvő iskolától lefutott s télen társaival az út közepére nagyszerű hóembereket rakott, melyektől megszilajodtak az átutazók lovai. Ugyanez év karácsonyjára Csörföly Lajossal, Dlhányi Zsigmonddal és Kemény Jánossal Penczre (Nográdm.) ment. Csörfölynek szülői, Dlhányinak özvegy anyja ott laktak. Kemény Csörfölyékhez ment, Petőfinek meg egyik anyai nagynénje volt ugyanott Kosztolányi Imre ügyvédnél házvezetőnő s ehhez ment. Az utazás vidám volt. Csővár alatt földől a szekér, eltörik a rúd, az utazó társaság a hóra esik, min Petőfi egész lelkéből mulat, kivált midőn Dlhányi köpenyébe bonyolódva, alig tud kibontakozni belőle. Aztán gyalog folytatják az utat, míg egy penczi bőrszidótól nem éri őket, s fölveszi a megrakott szekérre, melynek illata csak növeli a Petőfi jó kedvét. Két hetet töltenek Penczen csicsónkázással, szánkázással: a négy jó pajtás egész nap együtt van, hol egyiknél, hol másiknál.

Tavaszzsal szintén együtt volt társaival a különféle játékoknál. Kivált a lapdázásban első szerepet játszott s balkézrel derekasan tudta ütni a kukkot. Máskor az erdőben bolygott velök s madárfészket kutatott fel, miben nagyon gyakorlott vala. A természet szeretete és megfigyelése jellemzé őt már gyermekkorában. Ősszel meg az egész tanulóssággal részt vón Korennél a kukoricza törésén, fosztásán, meg a szüreten s „Petrovicsek a legserényebbek közé tartoztak“, — jegyzi meg róla és öcséséről Koren.

Kivált az első két évben alig haladta meg őt valamelyik a tanulók közül élenkségben és a tanulói csinekbén. Tanulótársai e tekintetben több anekdotaszerű részletet jegyeztek föl róla, melyekben kivált bátorsága, vállalkozó, félelmet nem ismerő természete mutatkozik. Mindig kész valamit megtenni, kivált ha kétségbe vonják bátorságát. Utóbb is több eset tanúsította majdnem a meggondolatlanságig hajtott merészségét.

Az evang. templom mellett, így szól az ily adatok egyike, szép gyümölcs volt érőben s a tanulók biztatták Sándort, hogy hozzon belőle s nem akarták elhinni, hogy volna annyi „mersz“-e. Természetesen tüstént vállalkozik, Esztergályi Miska s egy másik meg őrt áll. Még a fán volt, mikor kiáltják: „jön a csősz“ — s nem levén ideje a menekülésre, érezhető módon kapta meg a csősztől vállalkozása díját, míg a többiek vitézül elszaladtak. Egy más alkalommal azt mondták, hogy nem mer gesztenyézni a „zöld kastély“ kertjében. Természetesen, megmutatta, hogy mer; de a báró lovásza arra járván, rajta kapta és őt meg társait üzőbe vette. A többiek elfutottak, ő is menekült a templom megé s végső ijedtségében az ott legelésző libák közé guggolt. A lovász ekkor elfogván, követelte, hogy vagy sapkáját adja oda, vagy adja ki társait, mire ő méltatlankodva nyujtá oda sipkáját s az ügy e bizonyítékkal Koren elé kerülván, szigorú büntetést kapott. Máskor meg háziasszonya ruhájában jelent meg az iskolában a fiúk mulatságára és a tanár boszantására.

Bátorságára meg jellemző a Kemény Mihály által elbeszélte adat. Egyszer kora tavasszal az erdőbe mentek vagy tízen sétálni és madarászni, köztök Petőfi is, kinek sétabot hosszúságú pálczáján egy kis baltája volt. Még távol valának az erdőtől, midőn a mezőn egy a csordától elvált bika oldalt feléjük közeledett. Mindnyájan ijedve látták közeledését, csak Petőfi nem, ki széltől menve, biztatta őket,

hogyha a bika nekik jőne, ő oldalt ugrik s baltájával úgy térden üti, hogy orra esik. „Igy szokták — mondá — a mészárosok.“ Veszély ugyan nem történt; de nem kétséges, hogy szavának áll, a meanyire tőle telik!“¹⁾

Élénk vérelkata s lobbanó természete mellett nem félt a legnagyobb tanulóktól sem. Midőn egy vaskos fiú földhöz vágta egyszer, föl pattanva a földről, úgy ütötte arczúl, hogy orravére megindult. A tehetős aszódi apa, bárha fiának már semmi baja nem volt, megjelent másnap Korennél és Sándor megbüntetését követelte. A vádló panaszára a vallatásnál Petőfi declamálva így kezd szólni: „még a féreg is, kit lábbal tapodnak, felgörnyed a védelemre.“

Sok részlet azonban csak ráfogott adoma vagy költeményeiből vett dévajság. Ilyen az a felelete erre a kérdésre, hogy mi a deák? „oly semmi, miből minden lehet.“ A „Jó tanító“ cz. versének tartalma sem alapszik megtörtént eseményeken. Hihetőleg egy adomát dolgozott fel benne. A tanító alakja nem illik Korenre, ki hízásra hajló ember volt, nem sovány; mint nőtlen embernek nem volt képménye, honnan sonkát, kolbászt lehetett volna lelopkodni s nem is híhatott meg rá senkit ebédre. De különben is nem lehet még Petőfinél sem mindazt, a mi verseiben van, szószzerinti értelemben venni.

Egészen rávall azonban az, hogy nem sokkal Aszódra érkezése után Koren valami mulasztáson érve, kitérdepeltette a tanulók előtt. A büntetés megszegyenítő természete egészen fölizgatta s pár percz múlva „határozott, majdnem követelő hangon kéré“, hogy bocsásson meg neki, mert többé mulasztást el nem követ. „Igazán nem?“ kérdé merőn ránézve Koren. „Nem!“ — felelt határozottan. „Jól van, kelj föl, de ne feledd, a mit ígértél.“ S tudtommal, mond Kemény Mihály, többé tanulásbeli hanyagságáért büntetve nem volt.¹⁾

Ez az adat jellemzi Petőfit. Általában azt mondják volt tanuló társai, hogy „határozottság, hirtelen kész elhatározás, talpraesett feleletek és ötletek némi felsőséget szereztek számára tanuló társai előtt.“

Kemény Mihály és Koren³⁾ még egy más jellemző adatot is beszélnek el Petőfi ekkori tanulókorából. Midőn t. i. 1836—37-ben

¹⁾ Kemény Mihály: „Emlékatatok Petőfiről.“ Fővár. Lapok. 1877. 148. sz.

²⁾ Kemény Mihály id. helyen.

³⁾ „Emlékatatok Petőfiről.“ Fővárosi Lapok. 1877. 148. sz. és Dr. Török Aurél: „Vonások Petőfinek aszódi tanulókorából.“ Magyar Salon. IV. k. 7. l.

Petőfi az I. syntacticai osztályba lépett, Koren őket a II. éves syntaxistákkal egy csoportba osztotta be. A két osztály tanulói csakhamar megbarátkoztak és Neumann Károly II. syntaxista vezérsége alatt, ki Neumannénak fia s kevéssel utóbb Koren sógora lett, alapítottak egy titkos társulat-féjét. A vezérek alapszabályokat dolgoztak ki, melyek megtartására minden tag fogadalmat tett, ujját a Neumann sétabotocskájára téve s fő elvök volt a solidaritas mindenben: együtt oponálni a tanár zsarnokoskodása ellen, tiltott kirándulásokat tenni, a csinyekért egymást el nem árulni s a vezérnek engedelmeskedni. A belépéskor minden tag valami álnevet és pedig zsviványnevet vett föl, így Neumanné Rinaldo Rináldini, Petőfié a Vörösmarty költeményeiben is szereplő Becskereki volt. A kirándulások a szabad napok délutánjaira estek, a mikor aztán valahol összegyűltek; a vezér jelaadására hol lapdázttak, daloltak vagy egyéb játékot folytattak. A lapdázásban Petőfi a legfőbbek egyike volt, rendesen egyik választó vagy vezér; énekelni azonban nem tudott; de recsegő, némileg orrhangjával mégis részt vett benne. A közös pénztárba minden tag havi két váltógarast tett be, s a begyűlt összeget együtt költötték el egy-egy nagyobb kiránduláson. Petőfi e társaságban különösen jól találta magát. Szabadságot, függetlenséget látott benne, miért már akkor rajongott; mint tevékeny tag, a társaságban hűséges társ és jó pajtás volt. Komolyságának és szerető szívének pedig tanujele, hogy míg a tanulók folyton évődtek a házaló zsidókkal s kövekkal, göröngyökkel dobálták a zsinagoga fedeleit vagy bűnbaknak választottak egy-egy zsidó tanulót: ő e mulatságba sohasem elegyedett, a zsidó tanulóknak pedig rendesen védelmére kelt.¹⁾

Általában vidámsága és meleg kedélye mellett is komoly, sőt néha feltűnően komoly volt. Tanulótársai között a tanító szerepét gyakorolta s a németből és latinból oktatta őket, gyakorlataikat kijavította. A rajzból pedig, melyhez csak ő értett tanulótársai között, havi két garasért leckeórákat adott s az általa, mintául rajzolt Tell Vilmos közkézen forgott az iskolában, mindenki ezt rajzolta s Tell utóbb is kedvelt hőse maradt. Gyakorlatáról a rajzban némi fogalmat is szerezhetünk magunknak a Koren István tr. birtokában megmaradt

¹⁾ V. ö. ezt az adatot azzal, a mit e kérdéstről 1848-ban írt. Lapok P. S. naplójából. Pest, márczius 20. 1848.

írásgyakorlat címűlapjáról,¹⁾ mely egy rózsa, tulipán, s más mezei virágokból álló koszorút mutat tussal festve, benne e latin címmel: „Specimina Scripturae Scholae Aug. Conf. Aszodiensis Gramm. Inclito ac Venerabili Senioratui. Anno 1836. die 23 Junii exhibita. Pinx. Al. Petrovics.“ E lap tehát 13 és 1/2 éves korából való s írás és rajz egyaránt szép. Dömök Elek, egyik volt tanuló társa meg azt beszéli, hogy mint I. éves syntaxista, rajzónnal első tekintetre felismerhetően lerajzolta az óra alatt Koren arczképét.²⁾ Rajzolni utóbb is szeretett s Orlay szerint nagyon helyes ítélete vala a képekről. Írása szintén legszebb volt a tanulók között s akkoriban és utóbb is szépírási füzeteit kevélységgel mutatták a vendégeknek. Szerencsére e füzetek is megmaradtak, melyeket az iskola újabban a Petőfi-társaságnak ajánlkozott. Egyik ilyen füzetet a szerencsés véletlen menté meg. Midőn t. i. 1871 nyarán a gymn. tetőzetét lebontották, sok régi írást hordtak le és dobtak el. Forster György szolgabíró gyermekei a lom közt egy 1838-ból való s a tanulók írásgyakorlatait tartalmazó bekötött füzetet találtak s ezek látván, hogy az első lapon Petrovics név áll, kitépvén, eldugták, utóbb meg utánozgatni kezdték. A figyelmes apa így akadt rá az egész füzetre. Címe: „Specimen Calligraphiae Classis Syntaxistarum, Scholae E. A. C. grammaticalis Aszodensis Anno 1838.“ Az első lapon 6 sor német s a másodikon 7 sor latin írás van „Alexander Petrovics II-di anni Synt.“ aláírással vonalak közé írva, mint szépírásmutatvány.³⁾ Ebből megítélhetjük, hogy ebben az évben is első volt az írásban.

Aszódi életének nagy érdekű fejezetét teszi egyszersmind az, hogy itt kezdte később oly nagy szorgalommal folytatott önmívelését. Tudjuk, hogy gyermekkorától fogva szerette a könyveket s szomjazott az ismeretekre; mert mint minden genie, önmaga erején tanult ő is legtöbbet. Aszódon az önmívelésre annyiban nyílt alkalma, hogy volt egy kis könyvtár is, melynek alapját Podmaniczky János báró vetette meg 52 darabbal s utóbb Koren és a tanulók ajándékai gyarapították. E kis könyvtár jegyzéke — alig 80 műből — megmaradt a Koren által vezetett anyakönyvben. A tanulók közül csak azok kaptak belőle, kik szorgalmasak és jómagaviseletűek voltak. Ámde Petőfi a legjobb tanuló

1) Jelenleg Budapesten, a nemz. muz. Petőfi-kéziratok közt.

2) Űstökös. 1877. 19. sz. „Petőfi gyermekkoráról.“ Dömök Elek.

3) „Petőfi gyermekkori kézirata.“ Budap. Közl. 1871. 253. sz.

s egyszersmind a legszorgalmasabb olvasó volt. A hegyoldal gyepejére dőlve valamely árnyas fa alá, órákat eltöltött kedves olvasmányai mellett. Mohón sokat és sokfélét olvasott, a mi könyv a kiseded könyvtárban csak volt. Erről biztos adatok vannak, mert megmaradtak azok a jegyzetek is, hogy melyik tanuló miféle könyvet olvasott; 1837—38-ban pedig ő maga lőn a könyvtárnok s ebben az évben ő jegyezte be a tanulók által kivett könyveket. E jegyzetek elég érdekesek a költő fejlődésére, hogy közelebbi figyelemre méltassuk őket. Az 1835—36-dik év okt. 19-én kiveszi Buffon „Naturgeschichte der Vögel“¹⁾ és az eclecticus Federnek korában híres tankönyvei alapján készült „Erklärung der Logik u. Metaphysik“²⁾ cz. művét a „Betrachtung der Gelehrsamkeit“ czíművel egyetemben. Nem valószínű, hogy alaposan elolvashatta volna, inkább a kíváncsiság vitte e könyvek kivevésére, s utóbb sem nyult többé hozzájuk. Okt. 25-én Buffon „Naturgeschichte der virfüssigen Thiere“³⁾ és Christoph. Cellarii „Caoniones civiles“-ét⁴⁾ veszi ki; de november 1-én már beadja őket. Ekkor Gebhardi „Geschichte des Reichs Hungarn“⁵⁾ III. s decz. 6-án mind a 3 kötetét kiveszi Velleius Paterculus „Quae supersunt ex Historiae Romanae Voluminibus duobus“ cz. (Viennae, 1817.) művével együtt s nála vannak 1836. febr. 14-ig, tehát az egész karácsonyi szünidőn, s közben nov. 8-ától egy német Briefstellert tart magánál majdnem egy hónapig, hihetőleg gyakorlat végett. Febr. 14-én egy „Utmutatást“-t vesz ki, márcz. 7-én Hilmar: „Erleichterte franz. Grammatik“ és Budai Ézsaiás „Magyarország historiája“⁶⁾ cz. műveit; márcz. 13-án meg Cicero leve-

^{1 2)} Buffon: Allgemeine Naturgeschichte. (Aus dem Französischen, mit Anmerkungen u. Zusätzen von F. H. Martini) Troppau. 1784—85.

²⁾ Teljes cz. Erklärung der Logik u. Metaphysik u. praktischer Philosophie, nach Feder. 3 Theile. Wien. 1793—94. v. Möhle. Ez Feder (Joh. Georg, Heinr.) Grundsätze der Logik und Metaphysik és Logik u. Metaphysik im Grundrisse. Göttingen 1771. s utóbb még 6 kiadásban megjelent művei után van írva.

⁴⁾ 1732. Lipsiae.

⁵⁾ Gebhardi (Ludw. Albr.) Geschichte des Reichs Hungarn und der damit verbundenen Staaten. I—IV. Leipz. 1778—1782. Ezt magyarrá is lefordította Hegyi József, megjavította és 1803-ig folytatta Kulcsár István. I—III. Pest. 1803.

⁶⁾ I—III. Debreczen. 1805. 1808. 1812. I. (A mohácsi veszedelemig. 370—1526.) II. (Buda visszavételéig. 1526—1686.) III. (Az austriai ház örökös uralkodása alatt. 1686—1812).

leit (4 köt.) Felner német fordításában,¹⁾ Pomponius Mela híres földrajzi művét hasonlóan németül²⁾ és Fischer Selectait;³⁾ márczius 20-án Plutarchot⁴⁾ s Aranka György „A keresztyén léleknek halál elleni orvosságai“ cz. művét;⁵⁾ ápr. 17-én Plato Phaedonját⁶⁾ az Ortlob-féle német fordításban egy Pariz-pápai szó-
tárral együtt.

Az 1836/37-ik évben a következő műveket veszi ki: Október 26-án Campetól Amerika fölfedezését,⁷⁾ Claudius „Über die Kunst sich beliebt u. angenehm zu machen“⁸⁾ cz. művét, Hilmar említett francia nyelvtanát és Theophrastus jellemrajzait német fordításban.⁹⁾ Okt. 30-án egy francia-német anekdóta-gyűjteményt,¹⁰⁾ talán megakarván kísértetni a két nyelv egybevetését, Cristoph Cellarius „Conciones civiles“-ét és Budai Ézsaiás „Magyarország históriájá“-t. Nov. 13-án egy „Chrestomathia latina“-t¹¹⁾ (Monasterri. 1781.) a „Der evangelische Christ“ (Pressburg. 1884.) és Fock (Th. Georg.) „Anleitung zur Gründlichen Erkenntniss der christ-

1) Ciceronis Vermischte Briefe, übers. von Ign. Felner. 8 Bde. Frburg 1782. Wagnernél.

2) „Libri tres de situ orbis.“ Németül: „Drei Bücher von der Tage der Welt.“

3) Fischerii (Joh. Frid.): Selecta e profanis scriptoribus Historiae, quibus admissa sunt varia honeste vivendi praecepta ex iisdem scriptoribus deprompta, iterum recensuit atque edidit. Lipsiae 1785.

4) Némely görög és római nagy emberek élete Plutarchusból. Tanárki János által. I—II. Pozsonyban 1807.

5) Aranka György: A keresztyén léleknek a halál félelme ellen való orvosságai. Irattattak Frantzia nyelven Drelineourt Károly által, magyarra fordítottattak Zágoni Aranka Gy. által. Kolozsvár. 1768.

6) Plato: Phaedon; aus der Griechischen übers. u. mit Anmerk. von A. W. Ortlob. Frankf. u. Leipz. 1771.

7) Campe (J. H.): Amerikának feltalálásáról, a gyermekek és az ifjak kedvéért. Németül irattatott hasznos és kedves könyv, melyet némely hazájok nyelvében gyönyörködők magyarra fordítottak. I—III. Kolozsvárat. 1793.

8) Drei Theile. Leipzig. 1797—1800.

9) Theophrastus u. de la Bruyere Charaktere. Mit e. Vorr. von den Vorzügen u. Eigenschaften der moral. Schildereien von. Jh. Siegm. Kiesling. Nürnberg. 1754. Bauer u. R.

10) Neue Sammlung v. launigten Anekdoten französisch und deutsch. Wien.

11) Deutsche u. lat. Chrestomathie, oder Samml. auserles. Stellen etc. zum Gebrauch der dritten Schule. (von Ksp. Zumkley) Münster. 1781.

lichen Religion“ (Wien. 1794.) cz. művét. Deczember 11-én Budai Ézsaiás „Közönséges historiá“-ját¹⁾ s magánál tartja febr. 19-ig, ekkor kiveszi hihetőleg Campe német útleírásainak IV. kötetét. Márczius 5-én Bredow (G. G.) „Umständlichere Erzählung der merkwürdigen Begebenheiten aus der allgemeinen Weltgeschichte“²⁾ cz. művét; Matziszfalvy Göttfy Borbára „Hora porhadá“-t és „Columbus“-t.

Az 1837/38-ik évről a következő műveket találjuk nevére bejegyezve: Szept. 11-ről a Fillértárt;³⁾ okt. 15-ről a Homokay Pál féle „Kis koszorú“-t (Selmecz. 1832.); jan. 2-ről a Cicero szónoklatait latin nyelven; jan. 18-ről Horatiust, melyet febr. 20-án és márcz. 20-án újra kivesz s magánál tartja az év végéig.

E könyvczímekből mindenesetre lehet egy pár következtetést vonni. Mig egyrészt az vehető észre, hogy több könyvet csupán kíváncsisága kielégítése végett vesz ki rövidebb időre s ezt kivált az első évben teszi; más részt kitűnik belőlök olvasmányainak határozott iránya és komolysága. A kivett és az elolvasott könyvek kiválóan a magyar és egyetemes történet s a költészet körébe esnek, egy pár mulattató és utazási művet leszámítva. Legkedveltebb könyvei tehát a Budai-féle történelmi művek, egy pár német és latin hasonlaltalmu mű és Horatius voltak, melyeket hosszasabban tart magánál s újra kivesz. Olvasmányai mutatják továbbá, hogy jól tudott németül és latinul egyaránt s ez utóbbi nyelvben ízlése a legnagyobb latin költőhöz, Horatiushoz vezet; már most elébe teszi Ovidiusnak s utóbb is vitatja elsőségét.

1) Készítette tanítványai számára. I. Debreczen. 1800.

2) Dritte verm. u. verb. Aufl. Reutlingen. 1812.

3) Fillértár. Mindennemű közhasznú ismeretek terjesztésére. Kiadta és nyomtatta Ifj. Schmid Antal. Pozsonyban. I. évi folyamata. 1834. 52. sz. 408 l. kömöcszettekkel. — Ebből a 22-ik szám melletti siket-néma a b c egy részét lerajzolta. E rajzlapot barátja, Neumann Károly, megőrizte. 1841. szeptember végén Petőfi Pozsonyban fölkeresvén barátait, Neumannnak több versét elszavalván, ez kérte őt, hogy írja le neki őket s a vonakodó Petőfiinek elébe tette a rajzlapot. Erre Petőfi az emlékek hatása alatt a be nem rajzolt részekre leírta 4 költeményét: Az órágyhoz, Bosszu, Elválás és Álom címűeket. Kiadta őket először Neumann a „Vas. Ujs.“ 1880. folyamában. Jelenleg az emléklap a nemz. muz. tulajdona (Petőfi kéziratok közt.).

Horatiusnak különösen ódáit kedvelte, utóbb könyv nélkül tudta őket s egy kis alakú kiadását folyton mellény zsebében hordta. E könyvet később dr. Sass Istvánnak ajándékozta.¹⁾ Kedvelt ódája az „aequam memento“ kezdetű volt, melyre épen azért e kis kiadásban könnyű ráfordítani, a könyvecske magától erre az ódára nyílik fel. Valóban azt hihetni, hogy a Horatius férfiasságot és az élet csapásaival szemben nyugalmat tanító költeményei befolytak utóbbi nehéz küzdelmeiben lelkének megszilárdítására.

Ugyanez időben ébred az ő költői hajlama is és talán ez volt fő oka Horatius iránti vonzalmának. Költői hajlamát pedig a szerelem ébreszté fel, melyről 1845-ben az „Úti jegyzetek“-ben Kerényi Frigyeshez ezt írja:

„Aszód —! —! —

Csak egyszer kellene ezt a szót tőlem hallanod, s azonnal kitalálnád, hogy én itt három esztendeig tanultam . . . akarom mondani: jártam iskolába.

S mily eseménydús három esztendő!

1. Itt kezdtem verseket csinálni — —
2. Itt voltam először szerelmes — —
3. Itt akartam először színészszé lenni.

A verselés a szerelem eredménye volt. A színészszé lenni akáranak pedig nem annyira eredete, mint következménye nevezetes.“

E helyen világosan szerelmének tulajdonítja a verselés kezdetét, s ha ezt nem csak humoros megjegyzésnek vesszük, akkor I. éves syntaxista korában kezdett verselni, mert ekkor történt, hogy ő bele-szeretett Cancrinyi Emiliába, egy evang. lelkész özvegyének leányába. A jó barátok közül Esztergályi Mihály (a csomádi ev. lelkész fia) egy

¹⁾ Orlay is mondja 1839 nyaráról szólván, hogy Horatius „egy kis kiadását, mely jelenleg az ő birtokában van, mindig zsebében hordta.“ (Budap. Szemle XIX. k. 7. l.) A dr. Sass Istvánnak ajándékozott példány jelenleg a nemzeti muzeum birtokában van (Petőfi-iratok közt) Budapesten. Címe: Quinti Horatii Flacci Opera omnia, recensuit Filon. Parisiis, A. Mesnier, Bibliopolam, in Platea dicta de la Bourse. 1828. 229. l. „1849-ben a téli hadjáratból visszatértek — írja dr. Sass, — saját maga s neje arczképeivel együtt adá emlékül a szülőinél tett orvosi fáradozásom viszonzásaképen . . . Legkedvesebb költeménye az „aequam memento“-féle volt — azért legkönnyebb ráfordítani. Ekkor látam utoljára — aztán „Thou hast fallen in darkness, like a star, that shoots across the desert — when the traveller is alone and mourns the transient beam. Ossian. Szegzárdon. 1885. oct. 31.“

penzei (Cs. Hermin nevű) leánykába volt szerelmes, Dömök Eleknek szintén volt választottja, ki mint a többiek is, iskolába járó leánykák valának.¹⁾ „Soha meg nem szólított szépeinkhez — titokban — verseményeket csináltunk, mond Dömök, melyek Petőfiéit kivéve rosszszak voltak s melyeket az illetőknek soha sem kézbesítettünk.“ De Koren és Kemény előadása szerint Petőfi prózában írt leveleit s Esztergályi az ő verseit mégis megpróbálták a leánytanító öcsese által a leánykák kezeihez juttatni s ez úton megtudta a leányiskola tanítója, ki bejelentette Korennek. A tanár a büntetésben olyformán járt el, hogy Petőfit és Esztergályit külön ültette, melléjük Dlhányit és Dömököt s bemutatta őket az osztálynak, mint a két vőlegényt és vőfőlyeiket. A büntetés enyhének látszik; de erkölcsileg megszegye-nítő vala s bizonyára ez az egyik oka, hogy utóbb a költő nem sok tisztelettel gondolt egykori tanárára. Petőfi később 1841-ben „G a l g a p a r t i h o z“ cz. költeményében is említi e szerelmét:

„Lángszerelmem szép viszonzója
Barna lyány,
Emlékezve küldsz-e még sohajt a
Szív után,
Melyet annyi kéjnek bölcsejében
Ringatál,
Melynek első éneket lantjára
Te csalál?“

Alakjára nézve Petőfi ebben az időben vékony, hosszúnyakú, előrehajlott termetű volt, éles, fekete hajjal, észrevehető orrhanggal s télen is kihajtott inggallért viselt.²⁾ Tehát a serdülő, növendék ifjú áll előttünk, kinek lassankint lelki élete még jobban átalakul, mint külseje. Tanulmányai, ébredő érzelmei, hivatásáról homályos sejtések már II. éves syntaxista korában kifejték öntudatát és önérzetét egyaránt. Költői gyakorlataival egyidőben jelleme s kedélyélete megváltozik, a gyermekből kifejlik a serdülő ifjú. Tanárával gyakran összetűz, a társak mulatságaiban csak alkalmilag vesz részt, komoly és magába zárkózott lesz, s életpályáról gondolkodik, mely homályos

¹⁾ Dömök Elek: „Petőfi ifjúkorából“ cz. cikkében azt állítja, hogy ő mint II-ik éves syntaxista, már Losoncra ment s Petőfivel Aszódon 2 évet járt. Az esetnek tehát világosan az I. syntaxista-korban kellett történni. (Üstökös 1877. 13. sz.) L. Kemény Mihályt is, ki helyreigazítja Dömököt. (Fővár. Lapok 1877. 148. sz.)

²⁾ Sárkány Sámuel levele Ompolyi Ernőhöz. Hon. 1879. 34. Fővárosi Lapok 1879. 34.

sejtelemeinek megfelelően. Magyarságára ekkor kezd először büszke lenni s tagadja, hogy szláv vagy tót eredetű. E mellett öntudatára jut, hogy tanárának is szláv rokonszenvei vannak, s efféle hatásnak kell tulajdonítanunk, hogy 1837-ben Korennél egy kukoricza-törés alkalmával oly „nemzetiségi dűhbe“ jött, hogy így kiáltott fel: „A tótok közt egy becsületes ember sincsen.“¹⁾ A pajtáskodás helyett meghittebb szívet keres, mely rokon az övével s már ekkor mutatkozik az a tulajdona, hogy kevés kiválasztott iránt érez melegebb vonzalmat. Számos tanulóháza nevét ismerjük e korból, kik többé-kevésbé írtak is róla, mint Sárkány Sámuel, utóbb pilisi lelkész és főesperes, Kemény Mihály, Neumann Károly, Dlhányi Zsigmond gym. tnr. Szarvason, Sárkány János evang. lelkész stb.; de melegebb barátságban csak Dömök Elekkel s Esztergályi Mihálylyal élt s Dömök távozása után (1837) csak Esztergályi maradt meghittje, kivel kölcsönösen felolvasták egymásnak verseiket. Együtt elvonulva merültek el Ovidius „Amorum libri“-jébe s csak ritkán történt, hogy Petőfi mások előtt is olvasott volna fel verseiből.

E határozatlan vágyak idejében történt, hogy Toth István vagy Gaal Mihály igazgatása alatt színészek menének Aszódra. Petőfi egész rajongása a színészeti pálya iránt, mely már Pesten létekor eltölté gyermeki lelkét, két évi szunnyadás után újból lángot vetett s a serdülő ifjában egész határozott komolysággal születik meg az elhatározás, hogy színészszé lesz s pedig azonnal.

Tanulótársai azt mondják, hogy egy Borcsa nevű fiatal énekeső iránti lelkesedése vonta a színi pályára s Kemény János szerint ezt ő maga így beszélte el nekik utóbb a pozsonyi ligetben (Aubau) sétálva.¹⁾ Bárha nincs ok ez adat hitelességét kétségbe vonni; de bizonyos, hogy a színészet iránti szenvedélye egyedül is megfejté gyors elhatározását s utóbb sincs nyoma, hogy ezen kívül e pályára egyéb körülmények is lényegesen vonzották volna.

¹⁾ Koren levele. Vasárn. Ujság 1875. 22. sz. Koren e szláv rokonszenve kiviláglék abból a megjegyzésből is, melylyel Petőfi e mondását kíséri: „Pedig édes anyja, Hruz Mária, turócsmegyei származású nő, csak hibásan beszélt magyarul és ennek huga, későbbben Taska Sámuelnek, sok éven át aszódi érdemes kurátornak második neje s szintén igen derék asszony, magyarul nem is értett, atyja pedig felsőbb nográdmegyei származású lévén, a magyar nyelvet csak mint mészáros sajátította el.“

¹⁾ Kemény János: „Adatok Pet. S. életrajzához.“ Koszorú. V. 1881. 143. l.

Gyors elszánással beállít tehát egyszer a színigazgatóhoz, s kéri hogy fogadja be színésznek. Az igazgató iskolai bizonyítványt követelt. Elment tehát Korenhez s kérte bizonyítványát. Koren természetesen nem adta ki, sőt ha idején el nem menekül, megpálcázza. E helyett azonban megírta apjának. „Professorom (isten áldja meg őt) — mond Petőfi az „Úti jegyzetek“-ben, — jónak látta, tettbe menendő tervemet egy oly férfinak megírni, kinek eléggé nem dicsérhető tulajdonsága volt: a színészetet csodálatra méltóképen való módon gyűlölni. Ezen ritka tulajdonú férfi történetesen épen az atyám volt, ki — mint jó atyához illik — a veszedelmes hírvétel után egy perczig sem késett pokoli örvénybe sülyedendő fia megmentésére rohanni. S istentelen szándékomtól csakugyan eltérítettek atyai tanácsai, melyek még hetek mulva is meglátszottak. . . . hátamon és lelkem por-sátorának egyéb részén.“

Az apa tehát a Koren jelentésére rögtön Aszódon termett s a vele való beszélgetés után keményen elverte fiát. A büntetésből azonnal kitetszik, hogy az apa már ekkor nem bírta megérteni fiát s ettől fogva több éven át tart köztük az idegenkedés: a fiú az iskolában börtönt, apjában zsarnokot lát, kitől szabadulnia kell. Az esemény annyira hatott rá, hogy 1847-ben sem bírta feledni s „Első esküm“ című költeménye erre az eseményre vonatkozik. Itt azt mondja, kivált azért akart színészsze lenni, hogy „szabad, hogy független“ legyen, s úgy látszik, apja szigorú büntetése daczára is elment volna velök; de a színészek távozása napján Koren őt egész nap csukva tartotta. Ekkor már nem az fájt neki, hogy színész nem lehet, hanem hogy maradni kényszerítik s azért mondja:

„Nagy és szent esküt mondtam börtönömben:

Hogy életemnek egy fő célja lesz,

S ez: a zsarnokság ellen küzdeni.“

Bárha Koren emez eljárásáról egyetlen följegyzés sem szól is: de ismerve a Petőfi makacsságát és Koren szigorát, nem látszik valószínűtlennek.

Dacza azonban mély fájdalma mellett sem vitte szakadásra ekkor még a dolgot. Szép eredménynyel végzi e II. syntactikai osztályt, az egész évről csak 9 mulasztása van bejegyezve s osztályzata a természetrajzot kivéve, mindenből kitűnő. Az aszódi 3 évről szóló bizonyítványa tehát a következő:

Relatio de Studiosa Juventute Grammaticalium Scholarum Aszodiensium Anno 1835—36,
1836—37, 1837—38.

Numerus	Nomen et Cognomen, Aetas, Religio	Gens seu Natio, et Comitatus	Pater vel tutor ejusque Conditio et Habitatio	Annus et schola, quam frequentavit	<i>Profectus in</i>								Absentiae et observantium	
					In res et ling. lat.	doctr. relig. christ.	historia universalis	Geographia	hist. naturalis	lingva hungarica	Arithmetica	In lingva Germ. 1)		hist Hungariae
1835/36. 33.	Petrovics Alexander, 13 anni. Aug. Conf.	Hungarus, Kis-Kőrös, Pestiensis	Stephanus, Lanio in Szabadszállás in Cumania	Grammatista II. anni	e	e	E	E	e	e	e	—	—	27 ab. morb.
1836/37. 40.	" " 14 anni. "	" "	" "	Syntaxista I. anni	E	E	E	E	E	E	E	—	—	4.
1837/38. 40.	" " 16. anni. "	" "	" "	Syntaxista II. anni	E	E	E	E	e	E	E	—	—	9.

1) A német nyelv csak 1837—38-ban lett rendes tantárgy az alsó osztályokban.

Ez a három esztendő tehát nem tölt el haszon nélkül. Koren nagyon sokat dolgoztatván magyarul, latinul és németül és folyton szavaltatván e három nyelven, a két utóbbiban Petőfi nagy előhaladást tett. Mikor Aszódról eljött, latinul és németül „elég helyesen“ beszélt, a német beszédben Neumannéknál is alkalma levén a gyakorlatra; tanuló társai közül a legszebben írt és rajzolt osztályában első volt. E mellett Korentől zongora-órákat is vett vagy hat más társával együtt, habár csekély sikerrel. Többet nem is tanult zenét sem előbb, sem ezután. A bécsi zongorát utóbb is sokáig tartogatta Koren kikopott billentyűivel, látogatóinak mondogatva: „Ezen a zongorán tanult tőlem Petőfi zongorázni.“¹⁾ A magyar irányban pedig annyira kitűntette magát, hogy az akkoriban szokásos búcsuzó (valedictio) megírásával és elmondásával őt bízták meg. Ez a vers az egyetlen, mely Petőfi aszódi tanulókorából ránk maradt; áll 54 sor hexameterből s mindenesetre tanúságot tesz a költő e korbéli érettségéről. Nemcsak hexameterai folynak könnyen, hanem abban az elrendezésben, hogy előbb Ovidiustól, Nepostól búcsuzik el, aztán a tanoda elnöke, báró Podmaniczkytól, az ünnep hallgatóságától, a tanártól s végre tanuló társaitól, világos és tervszerű compositio nyilatkozik s jele a 15-ödfél éves ifjú tiszta gondolkodásának. A hálás aszódiak 1875-ben szintén emléktáblával jelölték meg az algyrnasiumot, melyben Petőfi járt e három év alatt.

II.

Selmeczen.

(1838. aug. 31—1839. febr. 15-ig.)

Ez évek alatt, a míg Petőfi 1830-tól különböző helyeken járt iskolába, szülei folyvást Szabadszálláson laktak. Mint bérlő, apja összesen 10 évig bírta a városnak részint mézszárszékét, részint korcsmáit és szigeti majorját s e 10 év alatt 1840 novemberéig összesen 24·539 váltóforint bért fizetett, a mint ez Szabadszállás tanácsa bizonyítványából világos.²⁾

¹⁾ Réthy L. „Adatok Petőfi ifjúságához.“ Magyarország. 1879. 46. sz.

²⁾ L. erről és Petőfi szüleinek ez időbeli viszonyairól főképp Kacziány Géza: „A jó öreg korcsmáros“ cz. cikkét. (Koszoru, 1882. VIII. 506. l.)

Több éven keresztül dolguk itt is nagyon jól folyt. Vagyonukat meggyarapították; 1837-ig majdnem minden évben vettek valamit, 1832-ben esztrengahelyet¹⁾ 200 frton, 1833-ban földet és szőlőt 75 frton, 1834-ben és 1835-ben földet 585 frton, 1836-ban szőlőt és földet 1455 frton, 1837-ben szárazmalmot, földet és kertet 840 frton, 4 ökrön s a fentebb említett esztrengahelyen. A szabadszállási tanács 1838. jun. 22-iki bizonyítványa szerint volt $29\frac{3}{4}$ rész hold földjük, jókészületű tanyai épületekkel, egy szárazmalmuk malomházzal, 500 barázda szőlőjük, egy szérüs-kertjük, belső kertjük, belső telkők, mely józani földjökkel együtt $7\frac{1}{2}$ holdat tett, melyeket mintegy 8400 frton vásároltak. Ezekhez vehetők a mesterség folytatásához szükséges barmok s egyéb ingóságok s így számítva, az öreg Petrovics vagyonos embernek volt mondható. Erről az időről mondja a költő, hogy:

Háza, kertje, földje, pénze, mindene volt,
Alig tudta számát ökrének, lovának.

Vagyonosodása némileg merésszé is tette s nagy részben ez lett vagyoni romlásának oka. Nem elégedett meg a szabadszállási bértellett, 1837 elején kivette az ercsii mézszárszéket három évre 3000 váltóforintért, melyet 3000 váltóforint kautio mellett egy Matulay András nevű székálló legényére bízott, s távoli lakása miatt nem gyakorolhatván felügyeletet, helyettest állított maga helyett 300 frt bérfizetéssel, ki a szükseges számadásokat vezesse.

Ekközben eljött az 1838-diki tavaszi árvíz. A Duna egész Szabadszállásig hatolt, a talajvizek magasra emelkedtek, lakóháza és 28 öltanyai épülete romba dőlt, házi eszközei nagyobb részt az árvízbe veszték, úgy hogy kénytelenek voltak Kovács Péter nevű szomszédjokhoz költözni egy időre, s féltőbb holmijokat a szomszéd Fülepszállásra vinni.²⁾

Az árvíz azonban csak kezdete volt a szerencsétlenségnek. Ide járult a mostoha idő, terméketlenség is. E mellett ercsii székálló legénye is rászédte Petrovicsot. Ez ugyanis 1837. februártól 1838. februárig az ercsii mézszárszék forgalmából 12.002 frtot adott át neki, s egyszersmind kifizetvén a 3000 frt évi bért is az ercsii uradalomnak,

¹⁾ Juhfejő-hely.

²⁾ Protest. egyházi és isk. lap. 1887. 15. sz. és Pesti Napló 1881. 93. sz. „Petőfi gyermekkoráról.“

összesen 15,002 v.-frtot szolgáltatott át. Ekkor a bevételek további befizetését megtagadta s követelte vissza 3000 frt kautióját, melyért egy pillanatig sem akart várni, hacsak nem ad neki Petrovics kötelezvényt 5000 váltóforint tartozásról, mely esetben hajlandó várni 1839 őszéig. Petrovics „az ostromló évszaknak engedvén“ s nem tudván fizetni, az 5000 frtos kötelezvényt kiadta, bárha Matulay András a napi bevételekről szóló jegyzőkönyvek szerint tényleg 18,270 frt 56 krt kellett volna, hogy befizessen s így 3268 frt 36 krral többet, mint tényleg átadott.

A Petrovics kára tehát többszörös lón. Egyszer e 3268 frt 36 krról, midőn szorultságból kiadta az 5000 vfrtról szóló kötelezvényt, lemondott s a törvény utóbb úgy is tekintette; elvesztette továbbá a perpatvar miatt az ercsii bérlet $\frac{1}{4}$ évét, mi alatt mégis kellett a bért érte fizetni s végre még tartozott 5000 frttal. Ebből 1839 nyaráig letörlesztett 2500 frtot, de a másik 2500 frtéért adósa tovább várni nem akarván, beperelte őt s birtokaira az árverezést kitézték 1839. aug. 21-ére. Ekkor a megszorult apa 1839. jul. 26-ról jogorvoslatért folyamodott a nádorhoz, részletesen fölfedvén székálló legényének csalását, — de siker nélkül. Az árverezés megtörtént s vagyona lényegesen megapadt.

Ámde ez még mind nem tette volna tönkre a családot. A kiegészítő adatokat Orlay adja hozzá. A legsúlyosabb eset a következő: Salkovics Mihály, Petrovicsnak neje révén egyik közeli rokona, mézárszékbérlő volt Sz.-Fejérvárt s mint ilyen, a Gasner-családtól a város szélén nagy összegben egy majort vásárolt. Kézpénze kevés levén, a hiányzó összeget kölcsön vette s a többek közt 2000 pengőforintot (5000 vfrt) kért kölcsön az öreg Petrovicstól, ki e mellett még más kölcsönéért is jótállott. Salkovics Mihály azonban utóbb fizetni nem bírván, a major az előbbi tulajdonos kezébe került vissza, s Petőfi apjának nemcsak pénze veszett oda, hanem a jótállott összeget is meg kellett fizetni, mire aztán szabadszállási még megmaradt vagyona ráment. Ez befejezte bukását, mely 1840-re teljes lett, s már 1838 végére is a szükség akkora volt, hogy a mint meglátjuk, Petőfi Selmecezen kénytelen volt az „alumneumban“ kosztolni. Erről mondja Petőfi :

Pénzét a hitetlen emberek csalása,
Házát a Dunának hajjai vitték el;
Igy szegényült el a jó öreg korcsmáros...

Különösen az utóbbi esetet mindig úgy említette a költő, mond Orlay, mint atyja bukásának fő okát.¹⁾

A felsorolt adatok könnyen megmagyarázzák a szigort, melylyel az apa fiának bárminő félrelépését is bünteté s ingerültsége minden hírre növekedett. Az apa és fiú között a félreértést a szűnidei otthonlét 1838. nyarán csak fokozta; heves jelenetek történtek, az apa nagyobb szigorúságra érezte magát feljogosítva, Sándor pedig annyira tűrhetetlennek érezte helyzetét, hogy azt mondta, inkább katonának megy.

„Jól van fiam, mondá az apa, katona lehetsz, de magam tisztességes módon elkisérek az illető helyre.“ Úgy is történt. De midőn a felfogadó tisztek, kik hihetőleg még gyengének és fiatalnak is találták, azt mondták neki: „öcsém, mint katonának, a katonai rendhez, subordinatiohoz kell szabnod magadat,“ — elment a kedve az elhirtelenkedett szándéktól.²⁾

Ekkor az anya közbelépésére lecsillapulván a családi zavar, el lön határozva, hogy Sándor az új iskolai évvel Selmezcze megy.

Több helyt olvasható az a föltevés, mintha Petőfi azért ment volna a távoli Selmezcze, hogy szülői elszegényedése miatti megváltozott helyzetét eltitkolja az ismeretlenebb környezetben. Ez nem való. Az alföldi particulákban végzett ev. tanulók többnyire vagy Pestre, vagy Selmezcze mentek, ritkábban Pözsonyba vagy Losoncra. A selmeczi lyceum azonban akkor mind annyi közt a legnépesebb volt s szervezete is, kivált 1808. óta, midőn kerületi gymnasium lön, sok tekintetben jobb vala, mint bármelyiké. Ugyancsak az ev. egyházkerület díszes kétemeletű épületet emeltete számára, mely 1830-ban avattatott föl s 1836-tól fogva lyceumnak nevezték, mely nevét maig is hordja,³⁾ bárha most már theologiai tanfolyama nincs. Egészen természetes volt tehát, hogy Petőfi Selmezcze menjen, ha Pestre menni nem akart.

Kitünő osztályzatú bizonyítványt (cum calculo eminentis) vitt Petőfi oda s 1838-ban aug. 31-én iratkozott be, mint rhetor primi anni (V. oszt.), születése helyéül Kis-Kőröst nevezvén meg; de nem

1) „Adatok Petőfi életéhez.“ Budap. Szemle XIX. 4. l.

2) Vasárn. Ujság. 1875. 22. „Koren levele.“

3) Breznyik János: A selmezbányai ág. hitv. ev. egyház és lyc. tört. II. és III. füz. 312. l.

érthető okból magát 17 évesnek mondta, holott csak 15 $\frac{1}{2}$ éves vala. Tanterme, mert itt már minden osztály külön tanterembe járt, a lyceum kapuján bemelve, jobbra az első volt s ide járt 89 más társával együtt; mert az I—II. éves rhetorok közösen hallgatták a tantárgyakat.

Az osztályt két tanár tanította, Boleman István, ki ez évben az igazgatói tisztelet is vitte, és Lichard Dániel (Lichardus.) Dezséri Boleman István (azelőtt losonczyi ref. gymn. tanár), ki a költészettant, fordítást latinból magyarra, a latin stílygyakorlatokat s a földrajzot tanította, általában nemesak az ifjúság kedvence; de egyszersmind a lyceum hirnevének egyik fő oka volt. Rhetoricai előadásai, az ő ékes latinsága, melylyel a tanulókat is nem csak jó latin stílyistákká növelte, hanem latin verselőkké is: okozta azt, hogy a két rhetoricai osztály soha sem volt oly népes, mint az ő idejében 1837. és 1841.

özött. E mellett „külsőleg is szép, tekintélyes, megnyerő alak“ volt; „világos, érdekkeltő fejtegetéseivel, bármily tantárgyat adott elő, tanítványaival meg tudta kedveltetni.“¹⁾ Erre czéloz Petőfi is Csörfőly Lajoshoz Pozsonyba írt levelében (1838. nov. 1-ről): „Azon szomorú hír volt, hogy a derék Bolemanunk hozzátok fog költözni, de hála az égnek! meg nem történt.“ Említi azt is továbbá, hogy „a jövő hétfőn egy „ovatio justa“-t kell hozniok Bolemannak.“²⁾ Ebből az látszik, hogy Petőfi is kedvelte őt, jóllehet magyarul nem tudott jól, előadni épen nem. Népszerűségének egyik oka szabadelvűsége volt a vallásban; ezzel azonban épen tekintélyénél fogva sokat ártott.

Lichard, a másik tanár, ki a hittant, római régiségtant és magyar történetet adta elé, 1838. nov. 9-én foglalta el székét s azelőtt ochtinai ev. lelkész volt. Magyarul nem tudott, érzelmeire nézve magyarelleses vala s ő alapítá mindjárt odaérkezte után „a nemes magyar társaság“ mintájára és ellensúlyozására a tanulók közt a „tót irodalmi kör“-t, melynek főczélja a tót nemzetiségi érzület, szláv szellem keltése és ápolása volt.³⁾ Vele kezdődének az első nemzetiségi torzsalkodások a tanulók között. Ezért és szigorúságáért kezdettől fogva nem kedvelték, bárha alapos, bő tudományú, lelkiismeretes ember vala is különben.

¹⁾ Breznyik, id. h. h. 304. l. ²⁾ Jelenleg a Pet.-társ. birtokában. Kiadva hibásan Baróti: Petőfi újabb reliqu. 79. l. ³⁾ Breznyiknél 453. l.

A tanítás módszerének ismertetésére szolgál az a körülmény, hogy a rhetoricában már minden tantárgyat latinul kelle tanulni, kivéve egy-egy latinul fejtegetett szakasznak magyarra fordítását. Kevésbé volt háttérbe szorítva a német nyelv, melyet úgy fordításoknál, mint a szavalatokban használtak és gyakoroltak. A latinban annyira kellett vinni, hogy a tanulók latin szónoklatokat írtak és szavaltak el az órákon, melyeket a többiek latin nyelven bíráltak meg; a latin verselésben pedig a stylus órákon extemporizáltak, egy-egy feladott tárgyról hexameteri vagy más classicai mértékű verseket kelle mondani, melyeket a táblára fölírtak.

Petőfi a tanév elején Selmecezen is épen oly szorgalmas tanuló volt, mint Aszódon; de a latin verselés és beszéd a felelésnél több nehézséget okozott neki, mint a jobb selmeczi tanulóknak. E mellett a kedvelt tárgyak iránti vonzalma jobban előtérbe lép. De habár ezeket s köztök a költészetant is jól értette, nem lévén magoló természet, feleletei kevésbé voltak szabatosak, mint a tanár várta volna. A magyar verses gyakorlatokban ő volt a legjobb, s mint Lehoczky Pál,¹⁾ egyik volt tanulótársa mondja, ezekben neki s másoknak is segített; de a latin hasonló dolgozatokban ő szorult Lehoczky segítségére.²⁾

Ha az iskolai rend azonban már Aszódon is terhes kezdett lenni, ezt Selmecezen Lichard odamenetele óta több körülmény tevé még kellemetlenebbé. Ilyen volt már az is, hogy a tanulók túlnyomó része német és főleg lót vala, a hangulat tehát nem magyaros. E mellett Lichard a magyaros szellem ellensúlyozására szította is a szláv hangulatot, s Petőfit annál nagyobb ellenszenvvel tekinté, hogy szláv eredete daczára magát kún-fiúnak mondta s túlzott magyarságában csakis született magyarokkal társalgott. E körülmény ébreszti föl erős hazafiasságát s már ekkor gondol rá, hogy szláv hangzású nevét megváltoztassa. Lichard épen ezért lényegesen hozzájárult, hogy kedvét veszítse a tanuláshoz. Ezekből érthető meg, hogy csak a szüreti szűnideig volt szorgalmas. Ekkor Osztroluczky János és Kosztolányi tanulótársaival újra Penczre megy már említett nénjéhez,³⁾ hol „két hétig mulat“; de visszatérte után szorgalma hanyatlak

1) Jelenleg nyug. kir. főmérnök Besztercebányán.

2) Koronczy Imre: „Petőfi életéhez.“ Figyelő. XXVII. 54. l.

3) L. idézett levelét Csörfölyhez.

s kedvét mindinkább vesztí. Sokat olvas, de nem a tantárgyakat. „Az irányban tanuló társai közt legkitűnőbb“ folyton; „legkedvesebb tudománya a magyar történet volt, melyben való jártasságát bámultam, — mond Szeberényi, — s ezt az akkori legjobb magyar könyvekből szorgalmasan tanulta“; ¹⁾ de egyébbel nem igen foglalkozott.

Tanárai előtt természetesen a leghanyagabbnak, korhelynek kezdett föltűnni, kik, mint Szeberényi az id. helyen sejteti, a „szajkó módon“ való tanulást kedvelték s bárha a költészettan a történelem mellett, csaknem „kizárólagos tanulmánya“ vala, mégis, midőn az iskolában egyik dolgozatát felolvasta, Boleman nem akarta elhinni, hogy ő írta. Röviden, nem ismerték s nem is akarták őt ismerni. Egyelőre legalább nem s az csak utóbb történt, hogy Boleman szerint is ő volt osztályában a legügyesebb verselő s hogy eltávozta után egy ily feladat alkalmából, melyet a tanulók rosszul csináltak meg, Petőfit e szókkal dicsérte meg: „Ille lurco Petrovics hoc scivit“ s mondogatta, hogy belőle még egykor költő lesz.

Nem lehetetlen, hogy szegénysége is lényegesen befolyt az iskolai élettől való elkedvetlenedésére. Ámde legfőbb ok volt a teljes szabadságra törekvés, mely már Aszódon kedvencz eszméje s mely a nagy szűnidőn otthon sem hagyta nyugodni. Október végétől kezdve hát gyakran, minden fontosabb ok nélkül kimaradt a leczkékről vagy ha felszólították s készületlen volt, mi gyakran történt, egyszerűen „non sum paratus“-t jelentett. Ezt valószínűleg néha daczból is megtette. A kimaradásoknak pedig más kellemetlen eredménye is volt. Ő t. i. mint szegény s Aszódról kitűnő bizonyítványt vitt tanuló, ebédet a lyceumi alumneumban kapott s ennek szabályzata szerint, ki a leczkéken nem jelent meg s betegséggel nem igazolta elmaradását, ebédet nem kapott. Ő, ki nem is akarta magát igazolni, sokszor volt csak arra a félkosztra utalva, melyet házigazdájánál fogadott. Barátai gyakran ösztönözték, hogy színleljen betegséget; de nem volt rávehető s aztán úgy fogtak ki rajta, hogy utánozván írását, nevében betegséget jelentettek s így Lehotzky Pál, ki ekkor VI. oszt. tanuló és az alumneumban attendens volt, több ízben ebédet küldhetett neki valamelyik kisebb tanulótól.²⁾

¹⁾ Szeberényi Lajos: „Néhány év Petőfi életéből.“ 11. l.

²⁾ L. Koroncynál az id. helyen, 52. l. Rendszerint Zeltenreich Zsigmond-akkori I. o. t. vitte el Petőfiének az ebédet. Jelenleg nyug. vár. hivatalnok Besz, terczebányán.

Rosz hírét tanárai előtt nagyban fokozta szenvedélye a színház iránt. „Most nálunk Német vagyis német színészek vagynak, s én ugyan szorgalmasan látogatom a színházat“ — írja Csörfölynek idézett levelében nov. 1-jéről. Tehát már ekkor újra feléledt a ki nem aludt szenvedélyes vágy a színészet iránt. Hogy a karzati jegyet megválthassa, mit nélkülözése mellett nem bírt volna tenni, eladogatta holmiját s természetesen esténként gyakran kimaradt hazúlról. Ebben az időben ő egy Proszperinyi Mihály nevű nyugalmazott kamarahajdunál volt szálláson és „félkoszton“, s vele együtt lakott Kupecz Imre, Szalay Frigyes és Plachy Samu is, szegény tanulók módjára a hajdúval közös szobában. Ez a hajdú maga iszákos volt s mámoros fővel magyarul és tótul a legképtelenebb és értelmetlenebb verseket diktálta a tanulóknak, melyek közül kettőt Petőfi is följegyzett Csörfölyhöz intézett levelében s más kettőt Szeberényi Andornál olvasható.¹⁾ Ez volt Petőfi házi gazdája, ki látván az ő ki-kimaradását s azt, hogy holmiját eladogatva a tilalom ellenére is színházba vagy korhelykedni jár, bevádolta őt tanárainál. Ezek könnyen hitelt adtak a vádnak, részletesebben utána nem jártak; hanem az iskola szabályai szerint megintették, megdorgálták s hihetőleg értesítették róla atyját is. A dorgálásnak nem lett eredménye. Petőfi még jobban elidegenedett tőlök s megúnt leczkéiktől. Egyrészt még inkább csupán kedvencz tantárgyainak élt, más részt csak eljárt a színházba. Erre házi gazdája is értesítette atyját, őt romlottnak, korhelynek rajzolván, mire az apa fenyegető levelet írt. Mikor aztán 1839. febr. elején eljött a félévi vizsgálat, Petőfi erkölcséből s a Boleman tantárgyaiból „classis primae“-t (elégéses) kapott, a Lichard tárgyai közül a hittanból, római régiségekből „classis primae ex ultimis“-t (alig kielégítő) s a magy. történelemből „classis 2-dae“-t 6 más társával együtt.

Míg tanulása rohamos hanyatlást mutat az aszódi kitűnő eredményhez képest, annál kedvezőbbek valának Selmecezen a körülmények önmívelődése folytatására s erre az alkalmat föl is használta. Hanyag vagy korhely épen nem volt, szabad idejében részint kedvelt tárgyainak feküdt neki, részint a költészetnek szentelte idejét. Kedvencei a magyar költők közül Gvadányi, Csokonay és Vörösmarty

¹⁾ Petőfi Selmecebányán. Szeberényi Andor levele a gymn. igazgatóhoz. (Koszoru. 1882. VII. 351. l.)

s ez utóbbinak költészete teszi költői fejlődésére az első komolyabb hatást. Olvasmányai fejtik irodalmi ízlését és magyar stíljét, mely utóbbit az akkori oktatás egészen elhanyagolt, sőt, mint tudjuk, tanárai nem is tudtak annyit magyarul, hogy e tekintetben tanulhatott volna tőlök.¹⁾ A magyar nyelv ugyan 1808-tól rendes tantárgy volt a lyceumban; de Severlay latin nyelvtana alapján tanították s alig számbavehető sikerrel. Tényleg csak 1839. novemberétől kezdett működni Molitorisz Károly, az első tanár, ki a tárgyak egy részét magyarul tanította.

A magyar nyelv és irodalom művelése tehát majdnem kizárólag az önképzőkörökre volt hagyva s pedig a 30-as évekig nem valamely különös ellenszenv, hanem csak a kor szelleme miatt. Sőt a kerületi ülésen is folytonos panasz lévén a magyar nyelv és irodalom hiányos és eredménytelen tanítása miatt, a tanári kar egész örömmel adta beleegyezését egy magyar társaság alapításához. Alapítója Homokay Pál IV. éves primanus, kecskeméti magyar fiú volt, ki a pozsonyi lyceumból ment Selmecezsre s az ottani mintájára szervezte itt is a „nemes magyar társaság“-ot, mely 1826. okt. 21-én kezdte meg működését. Ugyanekkor veték meg alapját az ifjusági magyar könyvtárnak is oly formán, hogy minden rendes tag köteles vala ebbe évenként egy könyvet ajándékozni.²⁾

A társaság szervezete épen olyan vala, mint minden hasonlóé. Hetenként kétszer tartának gyűléseket: szavaltak, prózai és költői műveket olvastak fel, megbírálták őket s a jelesebbeket a szerzők sajtátkezüleg érdemkönyvbe írták. Az elnök tiszte volt azonban, kit rendszeren a III. primanusok közül választottak, a magyar nyelvtan és irodalom előadása és jeles magyar írók fejtegetése is. A tanév végén aztán nyilvános örömmünnepet tartottak, melyen dolgozataikkal a tagok a nagy közönség előtt is beszámoltak.

Első tekintetre látható, hogy ezeknek az iskolai önképző társulatoknak, melyek közül az elsőt, a sopronit, Kiss János alapította 1790-ben, a maiaknál fontosabb, valódi nemzetiségi és irodalmi hivatása volt. Ide menekült az oktatásból száműzött nemzeti nyelv és irodalom s ezekben növelték szárnyaikat az életre legkiválóbb írónk,

¹⁾ Breznyik id. m. 315. l. szerint Beleman sem tudott eléggé magyarul ahhoz, hogy magy. előadások tartása könnyen ment volna neki.

²⁾ U. ott. 292. és 447—452. l.

kiknek első munkáit mindig megtaláljuk egyik-másik ily kör emlékkönyveiben. Petőfi is egész lélekkel vett részt most és utóbb ezek munkásságában s bennök tette első kísérleteit. A selmeczi társulat épen 1838-ban két szakosztályra oszlott, rendesekére és kezdőkére, kiknek főfeladata a magyar nyelv begyakorlása lévén, a nyelvtani fejtegetéseket ide tették át. Petőfi tehát nem kis megkülönböztetésben részesült, hogy bárha csak I. éves rhetor volt, egyenesen rendes tagnak vehék föl. ¹⁾

De 1838—39-ben létre hozta Lichard Dániel tanár a „tót irodalmi kör“-t, mely aztán 1848. utánig föntartotta magát, melynek célja nem annyira az irodalom, mind inkább a szláv szellem, röviden magyarellenes úzelmek ápolása volt. ²⁾ Természetes, hogy a két kör folyton vetélkedék egymással nemzetiségi s egyéb okokból és Lichard megpróbálta a magyar társaság tagjait apasztani is. Erre mutat a magyar társaság könyvében, hová a tagok sajátkezűleg irták be nevöket, a G. L. neve után e jegyzet: „egynehány magyar nyelvgyűlölökkel állott szövetségbe,“ ³⁾ — azaz állépett a „tót irodalmi kör“-be.

A magyar társaság elnöke volt 1838—39-ben Szeberényi Lajos, III. és titkára Domanovszky Endre, II. éves primanus. Tagjai mindkét körnek csak az öt felső osztály tanulói lehettek. Ebben az évben a három primanus osztály 39 tanulója közül (VII-ben 19, VIII-ban 13, IX-ben 7) 14-en voltak a magyar társaság tagjai s a két rhetor osztály 89 tanulója közül 31-en. A beiratkozottak száma tehát az év elején 45 volt. Év közben közülök fontos okból kilépett 3, fontos ok nélkül 20, tehát több mint fele. ⁴⁾ E számadatok némi fogalmat nyújtanak úgy a magyar fiuk arányáról, mint a magyar társaság fontosságáról.

Mennyire sértették Petőfi kedélyét a szláv tanulók és egyik tanára tót nemzetiségi érzelme — könnyen elgondolható. Nemcsak az

¹⁾ A kör, midőn 1845-ben működését a helytartó tanács megtiltotta, „irodalmi kör“ nevet, 1881—82-ben pedig Masznyik Endre javaslatára „Petőfi-kör“ nevet vőn föl. Breznyik id. művében. 292., 336., 451. l.

²⁾ Breznyik id. m. 453—454. és 335—339. l.

³⁾ Versényi György: Petőfi Selmeczen. Pestí Hirl. 1881. Koszoru. 1881. VI—91. l.

⁴⁾ L. Versényi György: Petőfi Selmeczen. Koszoru. 1881. VI. 91. l.

önképzés az, mi a magyar társaságba vitte. Tiltakozás volt ez egyszerűs mind az ifjú lelkében minden szláv eredet ellen s a nemzetiségi surlódások csak szenvedélyesebbé tévék magyar érzelmeiben, melyek első öntudatra Aszódon ébredtek lelkében. Ezért még a látszatot is elűtasítja magától, hogy közéjük tartozónak gondolják. A társaság jegyzőkönyvébe szabadszállásinak iratkozik be, szülei valóban ott is laktak s a tanulók előtt és utóbb is mindig kúnfiúnak mondja magát.

Petőfinél hát, bárha a társaságban a legifjabb egyike volt, bizonyára egyik sem hordott lelkében működéséről tisztább és határozottabb öntudatot. Korához és állásához képest bátran lépett fel és aránylag gyakran, összesen hatszor. Ezekről a társaság megmaradó jegyzőkönyveiben határozott adataink vannak. A kör XI. ülésén, 10-ed hava (okt.) 31-én ezt olvassuk: „Petrovich Sándor sem szavaltá dicséret nélkül a „Csák“ című munkát.“ Az észrevétel azonban ő róla, valamint az előtte szavalt Argay Jánosról az, hogy ilyen darabokban máskor „nagyobb tüzet és mélyebb érzést használjanak.“ A XIII. gyűlésén, végelő (nov.) 7-én „A hűtlenhez“ irányzott eszmeszűleményét olvasá Petrovich Sándor, mely felől bírálója (Szeberényi Lajos) egy-két észrevételét közölvén, azt helyesnek tartá és érdemesnek emlékkönyvünkbe való beírásra.“ A XV. gyűlésén, végelő (nov.) 9-én „felolvasá munkáját Soltész György „a hölgy“ cím alatt, melynek hiányait s erényeit jól felfedezé s előterjeszté Petrovich Sándor.“

A XXII. gyűlésén, 1839. évelő (jan.) 9-én: „Ez évi gyűléseinket Petrovich Sándor jeles szavalása nyitá meg, s az közdicséretre méltó volt. Reguli Pál olvasá dicséretes munkáját, melyben censora Petrovich csak kevés és csekélyebb értékű észrevételeket tett.“

A XXIV. gyűlésén, 2-ik hava (febr.) 16-án: „felolvasta Elnök urunk ezután az iskolai pályától és tőlünk búcsut vett Petrovich társunk munkáit, melyekben a költészet kecase oly kitűnő volt, hogy meglepve figyelniünk kellett, s egy szívvel, szájjal az érdemkönyvbé munkáját beírni óhajtottuk.“¹⁾

A jegyzőkönyvbén először tévesen „munkáit“ áll, de ez csak egy költemény volt, „A költő keserve“ című, mely az érdemkönyv VII. kötetében a 19 lapra volt beírva, de épen ez ki van belőle szakítva s így csak „A hűtlenhez“ cz. ismeretes ma már,

¹⁾ I. Versényi Gy. id. helyen. Életképek. 1876. 72. sz. „Petőfi, Szládkovics, Lenau“ és BreznyiKNél. 449—450. l.

melyet először Szeberényi közölt munkája 18. lapján, ugyancsak az érdemkönyvből, hová Petőfi saját kezével írta be. Látható ez adatokból, hogy nemcsak szívesen volt a társaságnak tagja, hanem itt valódi elemét találta föl. A legifjabb tagok közt ő dolgozott legtöbbet s pedig általános elismerést és sikert aratva. Munkássága föltűnt, különösen második költeménye. Elveszte annál nagyobb kár, mert Szeberényi azt mondja erről: „Jól emlékezem, hogy a fennebb említett „Hűtelenhez“ címzett és az itt érdeklött mű közt roppant különbség volt. P. olvasás, gyakorlás és studium által már akkor költővé képezte magát.“ De Szeberényi szerint „A hűtelenhez“ cz. költeménye is a többi munka közt akkor „kitűnő helyet foglalt el“ s bírálata végén azt az észrevételt tette, hogy ha szép tehetségével szorgalom párosul, „idővel jelesb költőink közt fog helyet foglalhatni,“ mely megjegyzésén különösen Domanovszky boszankodott.

Szeberényi Lajos ekkor 18 éves volt s a legfelső osztályba járt Petőfi vele már az első napokban megismerkedvén, e bírálattól fogva a legmelegebb szeretettel és hálás szívvel közeledett hozzá s ő és öcscse, Andor, voltak Selmecezen a legjobb barátai. Sőt Szeberényinek, mint a társaság elnökének, barátságát valódi kitüntetésnek vette s iránta, mint az jóval utóbbi leveleiből is kitűnik, „különös tisztelettel viseltetett.“ Ebből látszik, hogy Petőfi itt is az idősebbek társaságát kedvelte s Szeberényiét annál inkább, mert szintén verseket írt. E mellett ő sem volt vagyonos fiú; szerette a magyar nyelvet és irodalmat s gondolkozásuk és vágyaik meglehetősen egyenlők valának. „Ezután nem volt nap, hogy vagy nála, vagy — többnyire — nálam ne találkoztunk volna“ — írja Szeberényi. Együtt olvastak s észrevételeiket közölték; együtt is dolgoztak. Petőfi munkáit készülöben és készen közölte Szeberényivel s véleményét kérte. Gyakran említette „mennyre szeretné ő, ha csak egyetlen egy munkáját látná nyomtatásban.“ Majdnem természetes tehát, hogy Szeberényi lassanként bizonyos pártfogói modort vett fel Petőfivel szemben, melyet egyébként ifjabb barátja mindig szívesen vett s szeretetének meleg bizonyítványa az a pár distichon, melyet Szeberényi emlékkönyvébe eltávozta előtt pár nappal írt be:

Kegytelen a végzet: nem hagy sok időig örülni

Minket együttlétünk édeni napjainak.

Ámde az a földnek bármely részére ragadhat,

Érted ezen kebel ég, s lészen örökre hived.

Egyébként Szeberényi máskülönben is a vezér-szerepet játszá a tanulók közt. Szállása gyűlhelye volt a tanulóknak, hol a szabad idő egy részét gyakran kártyázással töltötték s mellette vígan boroztak. Petőfi ily alkalmakkor is rendesen ott volt, beszélgetett, bort töltögetett a játzók poharába; de sohasem kártyázott és pedig nem csak szegénysége miatt, de a kártyajátékok utóbb sem szerette. Tanulótársai közül többet ismerünk e korból, de jó ismeretséget inkább a szegény és csak magyar fiúkkal ápolt s gyakrabban társalgott a hanyagabb, mint a kiváló tanulókkal. Szegénysége rátartóvá tette; szelleménél fogva pedig aristocrata volt. Bizalmasabb ismerői közül az említettekén kívül Lehotzky Pált, Kovácsi Józsefet¹⁾ lehet említeni. Valami mélyebb barátságot többekkel kötni nem is volt ideje. Aztán a jelesebb tanulók nem tartottak sokat róla, mert nem volt szorgalmas és u. n. példás tanuló, szegénysége pedig növelte visszavonultságát. Ez okozta, hogy midőn eltávozott, nem igen tűnt fel. Egyik tanulótársuk, Reicher, kinél párszor az utóbbi napokban aludt, találmomra azt mondta róla, hogy színésznek ment; ezen megnyugodtak s nem sajnálták, nem érdeklődtek tovább.

Mint már szegény fiú, sokat nélkülözött. Ruhája épen úgy mutatta az egykori jóllét hiányát, mint az, hogy az alumneumban ebédelt, a mi őt „igen viggá tette.“ „Sohasem szomorkodom, mindig jó kedvem van, de a mellett — — —!“²⁾ Bizonyosan az következett volna: „sokat éhezem.“ Ruhája is nagyon egyszerű, meglehetősen kopott volt. Hosszú kávészínű kabátja nemcsak nyakát fődte el, azon felül is ért, míg pantallonja egy araszsal is rövidebb volt a kellőnél s ránczos kordován-csizmája a szárig kilátszott alóla. A szegénység és a nélkülözés iskolája volt ez rá nézve s már előre vetették árnyaikat ama megpróbáltatások, melyekbe a sors őt belerántani készült. De e mellett, nemcsak ő maga mondja, mert abban keserű mellékíz is érezhető, Szeberényi is főnhagyja, majdnem a gondtalanságig vidor volt. Ha baj érte, „az első pillanatban nagyon nehezen viselte; levert, szótlan, ingerlékeny volt, még azok irányában is, kiket leginkább szeretett. De a másik perczben már ismét a régi Petőfi volt; baját nevette s maga-magát is kigúnyolta.“ Ámde Szeberényi

¹⁾ Jelenleg néptanító Balassa-Gyarmaton.

²⁾ L. Csörfölyhöz írt, egyetlen, ez időből ismeretes levelében. (Baróti. Újabb reliqu. 79. l.)

azt is mondja, hogy „a vérmérsékletével összhangzó könnyelműség“ volt egyik főhibája, melynél fogva tettei következményeire ritkán gondolt. De nem gondoljuk, hogy Petőfinek a könnyelműség lényeges jellemvonása volt volna s egy pár ifjúkori elhatározásból vagy csínból ilyenre következtetni nem lehet. Selmechről való távozását, mert hiszen ezt lehetne nagyobb következményűnek mondani, nem szabad könnyelműségből eredtnek tekinteni. Lehet, hogy tévedés volt, de a körülmények nagyon is indokolták egy oly gyors és erős elhatározású természetnél, melyben megvolt a végrehajtásra is a kellő dacz. Különben is az iskola tűrhetetlennek tűnt fel szabadságért rajongó természetével, mely minden vágyának korlátot rak s ha, a mi nem valószínűtlen, szülei, talán anyja rábeszélése bírta rá, hogy Aszód után Selmechre menjen tovább tanulni s legyen belőle ügyvéd, vagy pap, mint másból: természetszerűen érezte, hogy miután apja levette róla kezét, sorsával szabadon rendelkezik. Ekkor két leghatalmasabb vágya mindjárt előtérbe lépett, hogy színész és költő legyen csak és semmi más. Mért volna veszve az, ki e két pályára megy? Vegyük hozzá, hogy akkor még épen nem állt az a felfogás, hogy a ki ember akar lenni, annak épen ily és ennyi osztályt kell végezni, ennyit hallgatni, annyi és annyi vizsgálatot tenni. Általában is művészi pályáknál még ma is megvan az a felfogás, hogy a tehetségben van a hivatás. Petőfi érezte magában a hivatást s a tehetség arányában való szenvedélyes vágyat; ő ennek engedett s hányatásai nem anynyira könnyelműségében, inkább kitartásában gyökereznek. Gyengébb jellem hamarább lemondott s tűrhetőbb viszonyokhoz alkalmazkodott volna vagy mondjuk, ezekből ki sem lépett volna. Ő azt hitte, hogy csak kitartás kell s csak később vette észre, hogy vágyainak egy részében, a színészetre nézve, vágyai és tehetsége ellentétben állanak. De a midőn erről valóban meggyőződött, meg fogjuk látni, hogy elhatározása a színészi pályáról való lemondásában ép oly tántoríthatatlan lőn, mint minő volt kitartása, hogy azzá legyen. Az erő tehát már forrt benne; de mint a pusztá vándora, nem tudta még melyik csillagot válassza vezérül.

Azok a kellemetlenségek, melyek előbbi házi gazdája, Prosperi nyi szerzett neki, arra ösztönözték, hogy 1839 jan. elején tőle elköltözzék. Legjobb barátja, Szeberényi közelében, özv. Frndáknénál fogadott lakást s ekkor nyílt alkalma Lehotzkyknak, ki szintén ott la-

kott, őt közelebből megismerni. Itt közös szobája volt az özvegy két fiával, kik közül a nagyobbik, Károly már végzett theologus vala s utóbb bányász lett; a fiatalabbik meg épen abba hagyta a philosophiai cursust. Egy másik szobában ugyanott laktak még Metzky János, most néptanító Pallóson, Nagy Bálint¹⁾ és Kovács János. E tanulótársakkal beszélgetés közt sok vidám estét töltött. Ennek tárgya gyakran a magyar történelem vala, melyben az idősb Frndák nagyon jártas levén, egész estéken át elbeszélgetett a Bocskay, Rákóczy és Bethlen koráról, Martinovics és társai összeesküvéséről; ily alkalmakkor nem volt hívebb hallgatója Petőfinél. Állítólag azt kérdezte egyszer, hogy volt-e Kisfaludy Károly katona s az igenlő választ elgondolkozva, hallgatagon fogadta. Meglehet, hogy ez az eset teljesen igaz, de a Kisfaludy Károly hatásának Petőfire mégsem tulajdoníthatni semmi mélyebb fontosságot. E helyett, a szellemére tett hatások mérlegelésénél inkább vessünk egy tekintetet, bárha átfutólag, azokra az eseményekre, melyek a kor főbb keretét teszik s melyek e koránért és sorsát még korábban kezébe ragadt ifjú mellett bizonyosan nem suhantak el érintés nélkül, a ki azután sem áll soha hallgatagon és érzés nélkül, remete gyanánt, az eseményekkel áradó idők folyamának partjain.

Általában ismeretes, hogy az 1830—40-ig terjedő időszak nagyon erjesztő volt nálunk a fogékony kedélyre. A főbb kezdőpontokat a juliusi forradalom s a lengyel fölkelés; a végpontot az 1839—40-diki országgyűlés teszi. Ez időszakot pedig nevezetes események töltik ki, mind olyanok, melyek a nemzeti élet feltűnő, addig nem ismert jelenetei. Széchenyi 1830-ban a „Hitel“-lél lép fel, e forradalmi művel s Wesselényi a Balitéleteket írja. Ezekre jön az 1832—36-iki országgyűlés, rajta a nemzeti ellenzéki szellem fölpezsdülése, Kölcsey szónoklatai és lemondása 1835. febr. 9-én; Deák megjelenése 1833. május 1-én s Kossuth „Országgyűlési tudósításai.“ Majd Wesselényi föllép a kormány ellen Szathmár-megyében 1834. decz. 9-én s 1835-ben notaperbe fogatik Baloggal együtt. 1836-ban bezáratik az országgyűlés, melyet nyomon követ 1836. máj. 30-án Lovassy László elfogatása, a „Törvényhatósági tudósítások“ kiadása, betiltása s 1837. máj. 4-én éjjel Kossuth elfogatása. Ugyanez évben, augusztus 20-án megnyílik

¹⁾ Meghalt.

a nemzeti színház Pesten s Vörösmarty, Schedel és Bajza a megszűnt „Aurora“ és „Kritikai Lapok“ helyett az „Athenaeum“-ot és „Figyelmező“-t alapítják. 1838-ban a nagy árvíz s Petőfi szüleit ért családi csapások olvadnak össze végzetes hatásukban; Kölcsey meghal s 1839-ben Kossuth febr. 1-én és Wesselényi 23-án épen abban az időben ítéltetnek el amaz 4, ez 3 évi börtönre, miközben Petőfi Selmechről eltávozik.

Irodalmilag ez évek főbb eseményei Vörösmarty drámái és Szózatja, az akadémiai harczok, Jósika regényei, Eötvös föllépése, a mozgalmak a szépirodalmi színezetű lapok alapításában

Említsük föl minden további fejtegetések nélkül e nagyon is ismeretes adatokat s bennök egy küzdő és fejlődő és fejlesztő időszak áll előttünk. Erdélyi János 1830 körül irodalmi forduló pontot lát, az volt politikailag és a nemzeti élet fölpezsdülésében is. Új, nagyobb idők közelegtek s ha Kölcsey a Zrínyi két dalában csak pusztulást, csak rothadást lát s a nemzettől az élet jogát is meg akarja tagadni: ez csupán egy elkeseredett szívnek rossz órájában való kitörése. Nagyjában ezek az évek e hangulatot nem igazolják.

Mennyi ezekből, mennyi az általános korhangulatból, ez erjesztő áramlatból, mi a kis aszódi iskolába vagy Selmechre elhatott? — nem tudjuk. De ha azt olvassuk, hogy Petőfinek 1839 táján nemzeti öntudata a túlságig fölébred; 1838-ban Selmechen egész fitogtatással vallja magát künfiúnak s megtagadni vágyik tótos hangzású nevét: ebben nemcsak szűk, helyi körülmények hatását kereshetjük. Már akkor a nemzet mintegy felöltötte szellemi fegyvereit s harczra készült. A hazában levő elemek, annyi századon át összeelegyedve az egység látzatáig: most külön válnak, elhelyezkednek s a nemzetiségi pártok mindenfelé végzetes munkájokhoz fognak. E hatások behatnak főleg az oly iskolákba, mint a selmeczi s visszahatnak a tanulók készülő, alakuló, forrongó jellemeire, melyek megkapják önkénytelenül csontosodási központjukat. Maga az iskola tanulósa pártokra szakad s kicsinyben a bomladozó ország képe áll előttünk. Petőfi egy perczig sem haboz, fogékony lelkében tüzes hazaszeretet s erős nemzeti lelkesedés lángol fel, mely történelmi öntudaton alapszik. Mindenki nemzetiségi színt vall; ő a leghatározottabban s legfeltűnőbbben. Szenvedélylyel folytatja az Aszódon már megkezdett világ- és főleg magyar történelmi olvasmányait: ezekből éveinél s a szokottnál alaposabb ismeretet szerez. Iskolai életének

épen ezért legfontosabb része az, a mit a magyar társaságban mível. Ez és ennek könyvtára az egyetlen erős fonál, mely ott tartja s ezeknek hatása az egyetlen figyelemre méltó pont selmeczi életében. Az ily körök pedig akkor ép úgy ápolnak politikai, mint irodalmi érzéseket. A magyar költők s kivált Vörösmarty olvasása is ép úgy tett akkor költői, mint politikai hatást s ez úton is a korszellém megérinti, meghatja érzékeny lelkét jobban, mint bárkiét. E mellett a kor erjesztő hatása, saját belső ösztönei ismeretlen célú, homályos vágyakkal töltik el lelkét. Tanára rossz tanjegyén s épen a magyar történelemből és kitől? — a magyar nemzetiség egyik ellenétől, — önérzete fölháborodik s fölébred benne a 16 éves szív habozni nem szokott dacza. Az egész lényén előmlő nyugtalanság, elégedetlenség, mely az iskola s környezete iránt eltölté, s mindaz, mit forró lelke az iskolában tapasztalt: benne akkora ellenszenvet ébreszte Selmecz iránt, hogy majdnem lehetetlen volt volna ott maradnia. Mintegy érezni véljük e teli szív, e keserűséggel tölt lélek, e daczczal és gyors elhatározó természettel született forrongó jellem látásánál, hogy e ponton aránylag kis ok is elég volna ahhoz, hogy valami szokatlan elhatározásra jusson, valami rendkívülit tegyen s kalandos álmait követve szakítson minden nyúggel. Ez az ok nem késett s élete gyorsan válságos pontra jutott.

FERENCZI ZOLTÁN.

A ROMÁN JOBBÁGYOK TÖRTÉNETÉBŐL.

Román történetírók,¹⁾ mint Papiu Ilarián,²⁾ Densusián Miklós,³⁾ Brezoián János,⁴⁾ Bălcescu Miklós,⁵⁾ Láurian Trebonián,⁶⁾ Xenopol A. D.,⁷⁾ Sinkai György,⁸⁾ Maior Péter⁹⁾ és a többi mind, a kik hazánk történetéből a román nép helyzetével foglalkoztak; román költők, minő különösen Marosán András, bizonyos keserűséggel irnak a román jobbágyok sorsáról, és a jobbágyi rendszer mostohaágaiért a felelősség egész terhét az erdélyi három kiváltságos nemzet nyakába tolják.

Hát hiszen a jobbágyok sorsa sehol a világon nem volt minden sanyaruság nélküli, és bizonyára elferdítené a tényeket az, a ki azt mondaná, hogy Magyarországon a jobbágyok élete valami boldog volt, hisz felkelések, lázadások bizonyítják az ellenkezőt.

Hanem az is célzatosan cselekszik, a ki minden felelősséget oly intézményért, mely Magyarországon is idegen volt, egyetlen ország népének nyakába akar akasztani, a mint ezt a román történetírók nagy része cselekszi.

A jobbágyoknak helyzete Magyarországon semmi esetre sem volt örvendetes. Törvényeink azonban nem voltak embertelenek. Egyes földesur kegyetlen, zsarnoki hajlamokkal bíró, de a másik jó szívé és nemes gondolkozása volt; egy helyt tehát a jobbágy jó bánásmódban részesült, más helyt szenvedett, de törvényeink embertelenek nem voltak.

Az Approbaták és a Compillaták abbeli tilalmát, mely szerint parasztnak posztóruhát, csizmát, dupla forintos süveget, nadrágot, gyolcs inget viselni, lovat tartani,¹⁰⁾ fegyvert hordani szabad nem

¹⁾ Istoria românilor din Dacia Superioară. ²⁾ Revoluțiunea lui Horia in Transilvania și Ungaria. ³⁾ Vechile instituțiuni ale României. ⁴⁾ ⁵⁾ ⁶⁾ ⁷⁾ ⁸⁾ ⁹⁾ Istoria românilor. — ¹⁰⁾ Approb. V. R. 47. Edictum.

volt, nem tartom valami rendkívül súlyos intézkedésnek, s ha a jobbágy-rendszert a kor szelleméből kifolyó intézmény gyanánt Magyarországon is bevették, embertelennek nem lehet tartani a törvény azon intézkedéseit sem, melyek szerint a jobbágyok a földhez tartozók — glebae adstricti — levén, szabadon nem költözhettek s mint jobbágy földesurának hatalma alatt állott.

Azonban törvényeink sok humánus rendelkezést is foglalnak magukban; így megrendelik, hogy jobbágy asszonyok, leányok istenesen való férjhezmenetelekben földesurok által 100 frt büntetés terhe alatt ne impediáltassanak.¹⁾

Az 1624-diki gyulafehérvári országgyűlés 8-ik t.-cikkelye kimondja, hogy az iskolától a jobbágy-gyermek, 1000 forint büntetés terhe alatt vissza ne tartassék.

Ezekhez hasonló több törvényes intézkedésről tehetnék még említést, a melyek a mellett bizonyítanak, hogy nálunk a törvényhozás, a közvélemény s illetőleg a nemesi felfogás a jobbágyot mégis mindig csak embernek tartotta — és a jobbágy fogalmát a rab fogalmától mindig megkülönböztette.

Nálunk nem volt külön törvény alkotva román, magyar, tót stb. jobbágy számára; a ki ezen állapotban volt, az egy törvény alatt állott.

Ettől azonban eltekintek és azt mondom, hogy a magyar, a székely és a szász nem érezvén magát atyafiságban a román jobbágygyal, arra súlyosabb terheket rakott; vagy állítsuk azt, a mi különben szintén nem áll, hogy a magyar, a székely és a szász épen azért, mert a románt idegen fajnak tartotta, jobbágygyá tette; rabbá azonban nem aljasította sohasem, pedig nem volt saját véréből való vér és saját husából való hus.

A román történetírók bizonyos könnyelműséggel siklanak el a két román fejedelemség hasonló jobbágy-intézménye felett és hallgatással mellőzik a jobbágy-állapotot, melybe a román elem a román elemet döntötte volt, sőt mi több, Brezoián János²⁾ történész és társai a romániai állapotokért is magát Magyarországot teszik felelőssé. Né-

¹⁾ Approbb. III. R. 30 cz.

²⁾ Fennebb idézett munkájának 76—81. lapjain. Papadopol Calimahi Sándor: Convorbiri Lit. 1887. évf. 6. lapján.

mely román történetíró pedig épen szépíteni igyekszik a dolgot, fellette restelvén bizonyára, hogy a román bojárok saját véreikkel szemben hatalmasan túltettek a magyar földesurakon.

Mikor még a történelmet a tények valósága szerint írták, Can-temir Demeter¹⁾ például elismeri, hogy a román jobbágy sorsa a világ összes jobbágycsoportjai között a legsúlyosabb: a bojár szabadon eladhatja jobbágycsoportjait, épen mint a rabszolgákat.

Azt mondják, hogy a jobbágy-rendszert Mihály vajda, kit a román történelem Vitéznek nevez, vitte be a román fejedelemségekbe, a 16-ik század végén. Ez nem áll, mert megelőzőleg már voltak jobbágyok Romániában.

A fejedelemségekben a vecin (szomszéd), rumân (román) és a rob (rab) szó voltaképen egy fogalmat fejezett ki. Vecin (szomszéd) az volt, a ki innen Erdélyből, tehát a szomszédból ment át a román tartományokba s mint uratlan járókelő valamely bojár által elfogatott s jobbágygyá tétetett, mert megjegyzendő, hogy a román bojár bármely szabadon járó parasztra rátehetette a kezét s az, ha nem tudta bebizonyítani szabad, illetőleg bojári voltát, a földesur rabjává lett örök időkre, minden maradékaival együtt. Erdélyből jobb sors reményében sok jobbágy szökött ki Moldova és Oláhországba, de hát ott kegyetlenebb sorsban részesültek, mint itt. Sokan, a kik teheték, visszavándoroltak Erdélybe; az ily visszajötteknek, barangolóknak elfogatását törvényeink szintén megengedték.²⁾

A rumân (román) szó, mint alább róla meggyőződünk, a fejedelemségek törvényei és történeti adatai szerint szintén jobbágyot, rabszolgát jelentett, a mi onnan támadott, hogy akkor csak a paraszt nevezte magát nemzetisége szerint: rumân-nak, az ur már nem volt az, az magát már boier, tehát bojárnak nevezte.

Ugy a vecin-t, mint a rumân-t a két román fejedelemségben közösen rob-nak hívták, tanuskodik erről számos okirat. A jobbágy tehát, a ki rendszerint paraszt román volt, lett legyen erdélyi bevándorolt, vagy oláh fejedelemségi benszülött, rob-nak, rab-nak neveztetett, a szláv nyelven szerkesztett okiratok szerint, a szláv rob-ból.

¹⁾ Descriptio Moldaviae (Bukarest. 1872.) 119—124 lap.

²⁾ Approb. III. R. 31. t.

Nálunk a jobbágyot nem hívták rab-nak, csak a munkát nevezték el robot-nak, szolgáltnak. Mindezen elnevezések, fogalmak egészen elütnek a magyarországi elnevezésektől és fogalmaktól, követezőleg úgy áll a dolog, hogy jobbágy-rendszerét a két fejedelemségben a román elem ízlése és felfogása szerint rendezte be.

Cantemir szerint a bojár követeléseinek nem volt sem mértéke, sem határa. A jobbágyokat, mint rabszolgákat, adták, vették; tehát nem voltak a földnek tartozékai — glebae adstricti — hanem ingó dolgok; a földes urak elválasztották a földtől s eladták őket egymagukra is. A földesur, szorultságában, kiválasztott jobbágyai közül néhányat, elválasztotta atyjától a leányt, fivéréától a nővért, a szeretőt a szeretőtől s eladta őket más földesurnak adás-vevési szerződés mellett, a szerint, a mint egymás közt megegyeztek, fejenként 10 aranytól felfelé.

Maga Mihály vajda is vásárolt románokat, rabokat,¹⁾ jelesen megvette Micleát, az ő csapatával, Voinicult, Bárbult, Popát, Opreát, családjaikkal és ezekből sokakat el is ajándékozott; megvásárolta a Miksienest községbelieket, a kik magukat románokul, adták el s lettek a fejedelem rabjai.

Ezen adásvevés, csere általános volt a két román fejedelemségben.

Romániában a jobbágyságot az 1865. ápril. 23-án kihirdetett törvényezikkel törölték el, azonban daczára ennek még 1882-ben is támadtak ember-adásvevési szerződésekből kifolyó perlekedések.²⁾ Némely bojár még akkor sem akart tudni arról, hogy a törvény mind ezen embertelen szerződéseket semmiseknek, sőt a szerződő felek ezen tényeit büntetendő cselekményeknek nyilvánította.

A rabkereskedés annyira ment volt már a két fejedelemségben, hogy önként, szabademberek is eladták magukat másoknak; vagy szabad szülő eladta gyermekét, feleségét, önmagát, összes gyermekeivel és maradékaival együtt.

Az ily szerződéseket eddig zár alatt tartották a román történetirók. Ugy gondolkodtak, hogy azoknak közreadásával ártanának a román népnek. Féltékenyen őrzött néhány ilyen szerződést a román állam-levevéltár Bukarest városában, melyek a jobbágy-viszonyokra bizonyára nem is árnyat, hanem vastag sötétséget vetnek.

¹⁾ Conv. Lit. 1887. 10 lap.

²⁾ Brezoián I. fennebb idézett művében a 78, 79 lapokon.

Hanem 1887-től fogva valahogy liberálisabb szellem nyilatkozik. A Converbiri Literare 1887. és 1888-diki évfolyamában már több ily szerződéssel találkozunk.

A magyar irodalom aligha ismer efféléket. Ime itt közlök egy nehányat.

Egy okmány, a melyben egy anya eladja két gyermekét 1652 június 29-én: ¹⁾

„Ugyanis én Anna, Jane felesége, ezen okmány által írom és vallom, hogy eladtam két gyermekemet, egy fiut és egy leányt, névszerint Pantazit és Kristinát, Gavril papnak, 20 ughiu ²⁾ árért; azonban igen nagy szükség által kényszerítve adtam el, mert majdnem éhen haltunk, a nagy éhség idején, mikor egy véka gabona ára egy arany volt. Stefán (István) és Vaszilie (László) vajdák idejében — legyenek a Gábor papé s ő szentsége gyermekeié és unokáié, mint jószághoz tartozó czigányok, örökön örökké.“

A szerződés a fennebb irt időben Piatra városában kelt.

Ugyanezen okmány még a következő adás vevést foglalja magában:

„Én is Anikó, Demeter felesége, eladtam egy fiamat, névszerint Jonáskút, Gábor papnak, 16 ughiu árért, hogy ő szentségének gyermekeinek és unokáinak egyházi jószágon czigány legyen örökkön örökké.“

Ime egy másik okmány 1661-ből:

„Ugyanis én Jon, én Stáncs, én Lapadát, én Hristodor én Staico, én Stefán Dragomir, én Opreá, én Ilenl irtuk és valljuk ezen okmányunk által, hogy Stroe logofet ur kezében annál nagyobb hittel birjon, hogy tudják miszerint önkéntesen és senki által sem kényszerítve eladtuk magunkat románoknak ő uraságának. Én Jon, fiaimmal 12, én Stáncs fiaimmal 12, én Lapadát fiaimmal 15, én Christodor és én Dragomir 15, én Stefan Dragomir fiaimmal 10, én Oprea fiaimmal 12, én Staico magamat 8 és végre, én Ileul fiaimmal 12 ughiu árért. És mi mind ezen itt megirt összegeket kézhez vettük, hogy Ó Uraságának fiainak és unokáinak örökkön

¹⁾ Conv. Lit. 1887. évf. 9—10 lapon.

²⁾ Vert pénz, egy magyar arany értékű, hihetőleg az ungurból ered. Lásd különben Cihac: Dict. d'Étym Élements Slaves. 437 lap.

örökké jószágbeli románjai legyünk s nagyobb hitelül, pecsét helyett ezen írást újunkkal megnyomtuk. Aláírva Gheorge, Gramaticul és Caracal okmánykiadó, hiteles személyek.

Ezen szerződés már azt mutatja, hogy egy család (apa 2—3 hihetőleg kiskoru fiával) közönséges ára 12—15 arany volt, míg két kifejlett ifju ára, mint a fennebbi okmányból meggyőződünk, 20 drb. arany volt, személyenkint tehát 10 drb. arany.

1665-ből közlöm a következő felszabadulási okmányt.

Én Simánka Demeter, testvéremmel Opreával valamint én Vojko Smanka Stán fia, én Negre, Mihui fia, testvéremmel Bázará Stánal és én Dediul Stán együttesen minden gyermekeinkkel ezen kötelező írásunkban írjuk és valljuk, hogy Elinka urasszony, Cantacuzin Constantin postelnik özvegye kezében annál nagyobb biztosítékul szolgáljon, de, hogy tudva is legyen, miszerint mindnyájunkat, fennebb irottakat nevezett urasszony az istenre, saját elhalt szülőinek üdvösségére gondolván pománából nekük megbocsátott és a román-ságból felszabadított; mindazonáltal ugy és azon feltétel alatt, hogy ha mi és maradékaink közül bár ki is magát román gyanánt ismét másoknak eladná, joga legyen azokat ismét románjaivá tenni.

Ezen okmány arra vet világot, hogy az ember-adás-vevési szerződések a két román fejedelemségben közdivatban voltak.

Ezen egyébiránt nagyon nem csodálkozhatunk. Hiába lett szabad valaki, mert szabdságát nem tudta megbecsülni; önállóan birtok és vagyon nélkül megélni nem tudott. Szerette, hogy róla mások gondoskodjanak.

Az ily rabszolgával úgy bántak a bojárok, mint a cigányokkal. A cigányok pedig a bojárok felfogása szerint nem voltak emberek, hanem eladható, kicserélhető állatok, mutaja ezt Ghica Gergely fejedelemnek 1766. január 25-én kiadott rendelete,¹⁾ melyben egy cigányné ára 30 leu (egy régi leu 15 kr.) körülbelül 4 frt 50 krban állapittatik meg. A férfi cigány ára ezen rendelet szerint 40 leu (6 frt), a 16 éven alóli gyermek értéke 20 leuban (3 frtban) van meghatározva. Ezen összeg-eket kellett ugyanis megfizetni egyes cigányért az esetben, ha egyik földesur cigány-legénye beleszeretvén a másik földesur cigány-leányába, azt nőül akarja venni. A földesurak

¹⁾ Papiu J. Tesaur de monuminte III. K. 193—196 lapokon.

egymás között kiegyezhettek, hogy melyik bocsátja ki a cigány-leányt rabszolgaságából s adja át a másiknak korlátlan hatalma alá. Ezen rendelet megtiltja, hogy nem cigány cigányleányt vegyen feleségül, vagy nem cigánynő cigányhoz menjen feleségül. A papra, ki ily házasságokat létesít, szigoru büntetést szab a rendelet.

A 18-ik században a cigányok ára személyenként 20—170 tallér között váltakozott.

Czigányokra vonatkozó adás-vevési szerződés igen sok van. Legközelebbről ugyancsak a Convorbiri Literare bukaresti folyóirat 1889. január hóban megjelent füzetében 20-at közölt.

Százhetven talléron adott el 1803 február 8-án egy szép és mindenféle házimunkában jártas Manda nevű cigánynét Szokotean Constantinnak Nikulescu Constantin.

1805-ben ugyanezen Szokotean kénytelen volt egy pár ökröt adni egy Tudora nevű cigánynéért, kibe egy igen munkás kovács cigánya beleszeretett.

1784-ben egy öt lélekből álló cigánycsalád 255 talléron kelt el

A házasságok közvetítésének leggyakoribb módja volt különben a csere; leányért adtak leányt, fiúért fiút s ha némi fogyatkozást tapasztaltak, adtak még ráadásul kecskét, borjut, vagy pénzt is.

A megelőzőleg közlött szerződések mutatják, hogy a szabad románok úgy adták el magukat, hogy velük úgy bánjanak el a földesurak, mint a cigányokkal. És a bánásmód olyan is volt. A rabokat, tehát a jobbágyokat, adták és vették. Már megelőzőleg érintettem azt is, hogy a bojár mindenható volt. Maga látott törvényt rabszolgája felett s mert gyakran minden igaz ok nélkül meg is ölte, egy törvény keletkezett, mely ettől a földesurakat eltiltotta.

*

Láthatólag a magyarországi s a romániai jobbágyállapotok között nagy a különbség

Ezen különbséget akartam feltüntetni, mely annál sajnálatra méltóbb, hogy Romániában a román bojár saját vérért nyomta el, még pedig oly mértékben, minővel Európában alig találkozunk.

Tettem ezt azon román történetirókkal szemben, a kik a román jobbágyot csak a magyar államban látták elnyomatásban.

Szaksztályi értesítő.

V. szakülés 1890. szeptember 28-án.

Elnökölt: Dr. Szamosi János, jegyzett a titkár.

Hegedüs István felolvasta Thukydides történeti művének I. 1—23. fejezetét a maga műfordításában. Bevezetésül előadja, hogy a görög nyelvi törvény következtében az V. gym. osztály olvasmányául fölvétetvén Thukydidesből összefüggő részek olvastatása: megkísérté a lehető alakhú fordításban adni vissza a halhatatlan írói egyéniségét, művészi compositióját leginkább jellemző részeket. A mű fordításánál arra törekedett, hogy a próza rythmusát, a mondatok numerusát is lehetően visszatükröztesse a fordítás, egyszersmind konstatálja, hogy e legtömörebb görög nyelv tömör rövidségét a magyar nyelv bámulatos rövidsége jól megbírja: a nyelv ez erényét igyekezett érvényesíteni.

A jelen voltak a felolvasott részeket figyelemmel hallgatták és több szakzörü megjegyzést tettek.

Ezután Dr. Ferenczi Zoltán bemutatta Dr. Werthner Mór: „Az Árpádok és Nemanjidák“ (politikai-genealogiai adalékok a magyar-szerb viszonyok történetéhez) cz. értekezését, melyből az Ilona királynőre (II. Béla ne-jére) vonatkozó részt fel is olvasta. E részben, mint történeti fölfedezés fordul elő, hogy Ilona II. Bélát túlélte, holott az eddigi történeti fölfogás ezzel ellen-kezik. E felolvasást a jelen voltak tetszéssel fogadták.

VI. szakülés 1890. október 18-án.

E szakülésen két felolvasás volt.

Dr. Vajda Gyula, egyetemi helyettes tanár, muzeumi tag mutatta be egy nagyobb szabásu tanulmányának tervezetét és felolvasta első fejezetét. E tanulmány czime: Erdély viszonya a Portához és a Római császárhoz, mint magyar királyhoz, a nemzeti fejedelemség korszakában. E tanulmány tíz fejezet alatt tárgyalja Erdély 150 éves függetlensége alatti viszonyt, állami életének különböző attributumait. Kiterjeszke-dik a fejedelmválasztás törvényes formájára, föltételeire, a Portának és a római császárnak, mint magyar királynak megerősítése alakiságára; a fejedelem dip-lomátiai, pénz-, had- és belügyi függetlenségének mértékére. Előadja a külön-válás és a magyar korona védelme alá való visszatérés történetét. A történelmi kritika világitása mellett állapítja meg az eredményeket. Ez előadást a jelen-voltak nagy tetszéssel fogadták és zajosan megéljerezték.

Dr. Ferenczi Zoltán bemutatott készülő nagy művéből: Petőfi életrajzából egy érdekes fejezetet, melynek czime: Petőfi Sándor tanuló évei Aszódon és Selmeczen. Ez évekből a gyermeket mutatta be, a mint fokozatosan ifjúvá lesz, kiemelve főleg ama hajlamok ébredését és nyilatkozatait, melyek Petőfinek egész életében legállandóbb jellemvonásai: erős szenvedély, rajongó szabadságszeretet, heves nemzeti öntudat. Az értekezést, melyet jelen füzetünk egész terjedelmében közöl, a közönség élénk tetszéssel fogadta.

1890. augusztus 28-tól kezdve fizettek:

Simon Gábor 1890.	2 frt.
Cserai József 1890.	2 frt.
Hódmezővásárhelyi ev. ref. főgymn. 1884—90.	9 frt.
Schöffler Leó 1890.	2 frt.
De Gerando Antonina 1890	3 frt.
Nagy Károly 1890.	3 frt.
Petrán József 1890.	3 frt.

1890. október 21.

Dr. Szamosi János.